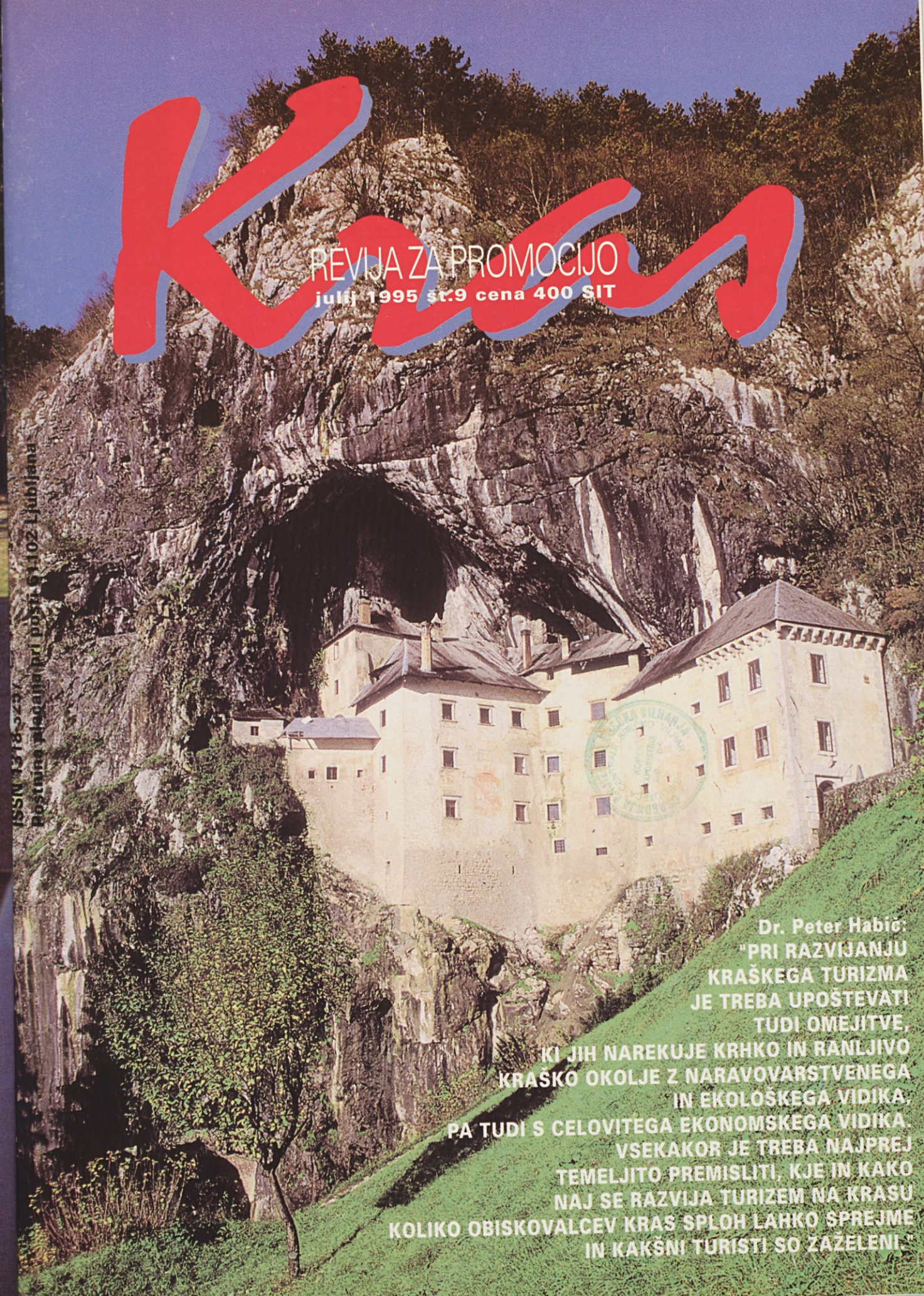

KRAŠKA
REVILJA ZA PROMOCIJO
juli 1995 št. 9 cena 400 SIT

ISSN 1318-3237
Poštarna plačana pri poštni št. 102 Ljubljana

Dr. Peter Habic:
"PRI RAZVIJANJU
KRAŠKEGA TURIZMA
JE TREBA UPOŠTEVATI
TUDI OMEJITVE,
KI JIH NAREKUJE KRHKO IN RANLJIVO
KRAŠKO OKOLJE Z NARAVOVARSTVENEGA
IN EKOLOŠKEGA VIDIKA,
PA TUDI S CELOVITEGA EKONOMSKEGA VIDIKA.
VSEKAKOR JE TREBA NAJPRED
TEMELJITO PREMISLITI, KJE IN KAKO
NAJ SE RAZVIJA TURIZEM NA KRAŠU
KOLIKO OBISKOVALCEV KRAŠ SPLOH LAHKO SPREJME
IN KAKŠNI TURISTI SO ZAŽELENI."

GOSPODARSKA ZBORNICA SLOVENIJE

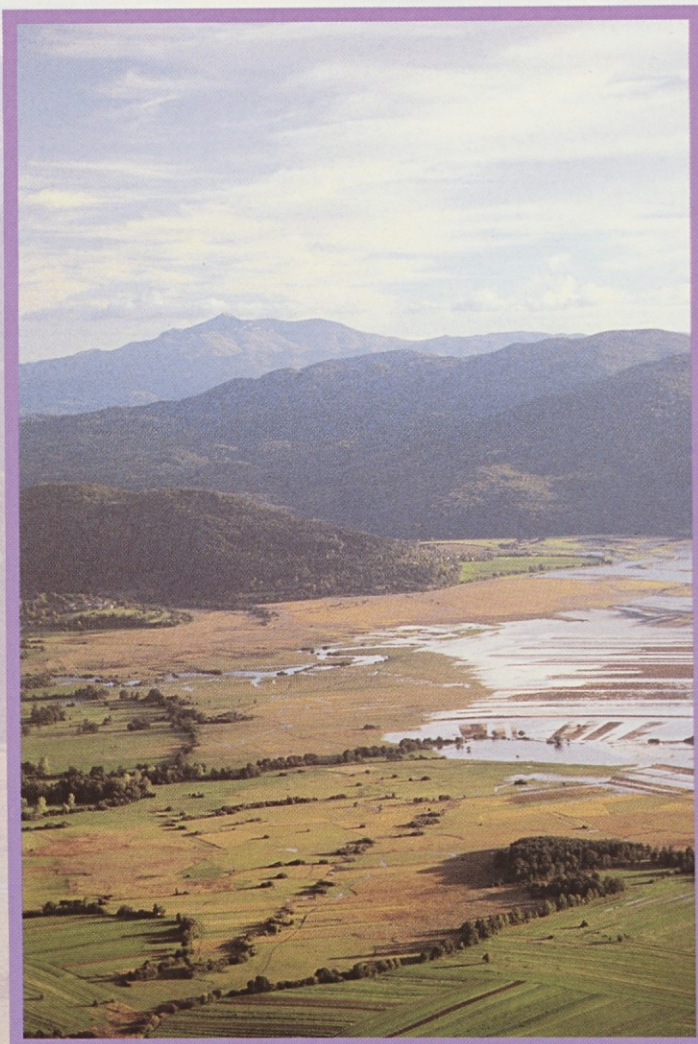

OBMOČNA ZBORNICA POSTOJNA

POVEZATI NOSILCE TURISTIČNEGA GOSPODARSTVA NOTRANJSKE IN KRASA

Vse dosedanje študije o gospodarskem razvoju notranjsko-kraške regije ali območja so po potencialih ali naravnih danostih postavljale na prvo mesto samo eno panogo - turizem. To sicer ni nič nenavadnega, saj je to značilno za več slovenskih regij, vendar bi težko našli območje, za katero bi bila taka opredelitev bolj utemeljena, kot je utemeljena za območje Notranjske in Krasa.

Seveda je od ugotovitev do uresničitve celovitega turističnega razvoja trnova pot. Zato poskuša GZS - Območna zbornica Postojna, edina gospodarska ustanova, ki povezuje gospodarske interese notranjsko-kraškega območja, postati mesto za snovanje nove strategije razvoja turizma. Še takšni turistični biseri in prizadevanja posameznikov v nerazvitem turističnem okolju ne morejo dosežati stabilnih gospodarskih učinkov. Zato bo novi upravni odbor Območne zbornice

*Cerkniško jezero
s Snežnikom v ozadju
foto: E. Habič*

Postojna namenjal posebno skrb povezavi med nosilci turističnega gospodarstva Notranjske in Krasa, ki naj bi usmerjali njihov celovit turistični razvoj. Temeljit naj bi na kakovosti, gospodarski učinkovitosti in čistem okolju.

Smo v obdobju, v katerem se struktura gospodarstva hitro spreminja. Številne tradicionalne panoge zmanjšujejo obseg dela. Družbe iz tujine se vse bolj zanimajo za prostor, na katerem naj bi zgradili nove industrijske objekte, ki pa obetajo ekološko in gospodarsko dvomljive učinke. Zato je ustvarjanje pogojev za skladen turistični razvoj in prepričevanje podjetnih ljudi, da imajo največje možnosti za dolgoročen uspeh v turistični dejavnosti, pomembna naloga Gospodarske zbornice in lokalnih skupnosti.

Marjan Tiselj,
direktor

Kras

IZ VSEBINE julij 1995 št. 9

Uredništvo: KRAS JE SVETOVNI FENOMEN 2

Dr. Maks Tajnikar: "FINANČNO DONOSNE TURISTIČNE PONUDBE
v pogovoru z uredništvom: NI BREZ DROBNEGA PODJETNIŠTVA" 3

Agencija Kras: POSVETOVANJE O TURIZMU NA KRASU 6

Dr. Peter Habič: TURISTIČNO VREDNOTENJE SLOVENSKEGA KRASA 8

Mag. Danica Zorko: MORDA PA V NASLEDNJI RESOLUCIJI KRAS Z MORJEM? 14

Dr. Andrej Kranjc: JAME SO ŽE ZDAVNAJ PRIVLAČEVALE ROMARJE,
POPOTNIKE, UČENJAKE... 16

Stane Furlan: ŠKOCJANSKE JAME -
CENTER SLOVENSKEGA KRASOSLOVJA 20

Mag. Andrej Mihevc: POTREBUJEMO NACIONALNO STRATEGIJO! 22

Viljem Borjančič: FENOMEN KRASA TRŽITI DOMA IN NA TUJEM 26

Ksenija Dvorščak: NUJNI STA SKUPNA PROMOCIJA IN SKLADEN RAZVOJ 28

Lili Mahne: KRHKOST IN BOGASTVO KRAŠKEGA OBMOČJA 30

Mag. Živan Veselič, LJUDJE VSE POGOSTEJE ZAHAJAJO V GOZDOVE 34

Tone Lesnik: GOZDARJI SE TURIZMU NA KRASU
Egon Rebec: NE MOREMO VEČ IZOZNITI 38

Elizabeta Habič: ČE BOMO GOZDOVE POZNALI,
JIH BOMO ZNALI VAROVATI 40

Anton Prelesnik: GOZDARJI LAHKO VELIKO POMAGAJO
PRI RAZVOJU TURIZMA 43

Tomaž Hartman: KAKO PREDSTAVITI PRAGOZD? 45

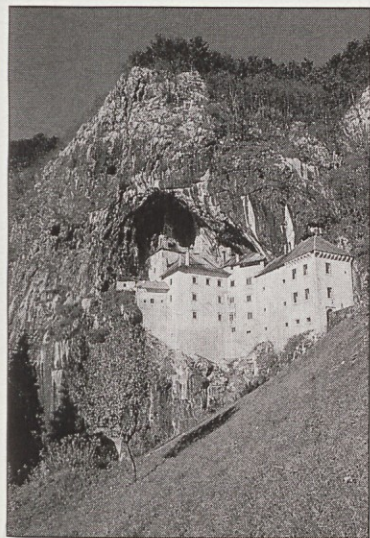
Srečko Šajin: PRIREDITVE KOT SESTAVINA TURISTIČNE PONUDBE
SLOVENSKEGA KRASA 47

Silvo Ramšak: JAMSKA TRANSVERZALA SLOVENIJE 50

Agencija Kras: OKROGLA MIZA REVIJE KRAS 55

Zofija Klemen-Krek: SPODBUDITI ORGANIZIRANO GIBANJE... 56

Ida Vodopivec-Rebolj: ZA LUINOVE KOVANE IZDELKE SE ZANIMAJO
TUDI V TUJINI 58

Na naslovnici:
Predjamski grad prenavljajo.
Poleg notranje ureditve dobiva tudi novo
streho. Od 28. julija do 15. septembra
gosti razstavo sedemdesetletnega
slikarja Maria Lea Vilharja.
Foto: Bogdan Kladnik

Informativno revijo Kras izdaja podjetje
Mediacarso, d.o.o., 61000 Ljubljana, Rimska
8, telefon +386-061/125-14-22 - Glavni ured-
nik Lev Lisjak; odgovorna urednica Ida
Vodopivec-Rebolj - Naslov uredništva: Revija
Kras, 66223 Komen, p.p.17, telefon +386-
067/78-434 - Maloprodajna cena 400 SIT,
5.000 Lit., 3,50 \$, 5 DEM; naročnina šestih
zaporednih števil s pošto dostavo v
Sloveniji 2.500 SIT, za tujino s pošto dostavo
5.500 SIT, 65.000 Lit, 100 \$, 65 DEM -
Fotografije: fotoagencija Mediacarso -
Nenaročenih fotografij in rokopisov
uredništvo ne vrača - Brez izdajateljevega pis-
nega dovoljenja je ponatis ali kakršno koli
povzemanje objavljenih prispevkov iz revije
Kras prepovedano - Po mnenju Urada vlade R
Slovenije za informiranje št. 23/142-92 od
27.5.1993 sodi revija Kras s prilogami med
proizvode informativne narave, za katere se
plačuje prometni davek od prometa
proizvodov po 5-odstotni stopnji -
Mednarodna standardna serijska številka
ISSN 1318-3257.

Kras je svetovni fenomen

Da je slovenski kras svetovni fenomen ali izjemen naravni pojav, si pripovedujemo in pišemo že nekaj časa. Kaj je na krasu in v njem za vso Slovenijo pomembno, to pa se bolj celovito razpravlja šele zadnje čase.

Tudi po zaslugi revije Kras!

To izdajo revije za promocijo Krasa skoraj v celoti namenjamo pomembnemu posvetovanju o turističnem vrednotenju slovenskega krasa.

V Postojni so se letos zbrali strokovnjaki in govorili o krasu ter o tem, kaj to območje Slovenije, ki predstavlja kar 52 % vse slovenske površine, lahko daje domačemu prebivalstvu in vsemu svetu v svoji turistični ponudbi.

Ima ne le s svetovno znano Postojnsko jamo, v Unescov seznam svetovne dediščine vpisane Škocjanske jame, kobilarno Lipico z več kot štiristoletno tradicijo, presihajoče Cerkniško jezero, ki ga je tujini predstavljal že Valvasor, arhitekturni biser Štanjel s Spacalovo galerijo in kraško hišo, kraške kulinarčne posebnosti, med njima zlasti pršut in teran, po čemer vsem slovi Kras vsepovsod...

Ima tudi druge turistične jame, povezane v slovensko jamsko transverzalo, gozdove Notranjske in pragozdove Snežnika, Kočevske, kraško floro in favno z redkimi primerki in s proteusom ali človeško ribico, po kateri nas po svetu mnogi bolj poznajo kot po čem drugem, kraške gmajne, pašnike, kamnite ograde in zlasti tipično kraško arhitekturo, pa tudi številne zgodovinske spomenike

ter za Slovenijo in svet pomembne materialne in duhovne stvaritve ljudi, kot so bili baron Čehovin, pesnik Kosovel, arhitekt Fabiani in drugi.

O vse tem pišemo v tej izdaji, hkrati pa že pripravljamo novo, ki bo med drugim predstavila vrsto naravnih in kulturnih spomenikov, kraško vinsko cesto in vso pestrost gostinske, kulinarčne in turistične ponudbe Krasa.

Uredništvo

061/125-14-22

Pogovor z
dr. Maksom Tajnikarjem,
ministrom
za gospodarske dejavnosti
v vladi Republike Slovenije

"FINANČNO DONOSNE TURISTIČNE PONUDBE NI BREZ DROBNEGA PODJETNIŠTVA"

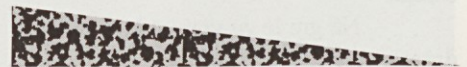
Turizem - naravi prijazen in ne množičen - naj bi bila po mnenju mnogih strokovnjakov in praktikov obetavna dejavnost za gospodarsko prebujajoči se slovenski kras. Vsaj tako je mogoče razbrati tudi iz te izdaje revije Kras, ki je v celoti namenjena vrednotenju kraških turističnih možnosti, kakor so jih razgmili na spomladanskem posvetu v Postojni. Ker pa je turizem le ena izmed dejavnosti, na katerih gradimo nadaljnji gospodarski razvoj Slovenije in njeno pridruževanje Evropi, smo zaprosili za pogovor dr. Maks Tajnikarja, ministra za gospodarske dejavnosti v vladi Republike Slovenije. Odgovoril je na naslednja vprašanja uredništva revije Kras...

Katere gospodarske dejavnosti v naši državi in zakaj so, glede na trende ali težnje v gospodarskih gibanjih v Evropi, obetavne in kakšen je v njih pomen turizma?

"V Sloveniji tečeta dva procesa, ki vplivata na strukturo ali sestavo slovenskega gospodarstva. Prvi je povezan z velikostno strukturo. Zanj je značilno, da se večja delež malega gospodarstva glede na delež velikega gospodarstva oziroma velikih podjetij. Drugi proces je povezan z zmanjševanjem vloge industrije v slovenskem gospodarstvu. Medtem ko je še ob koncu osemdesetih let v slovenskem gospodarstvu industrija proizvedla kakšnih 35 odstotkov bruto domačega

proizvoda, ga sedaj proizvede le še okrog 30 odstotkov. Ob tem pa se izredno hitro večja delež storitvenih dejavnosti, zlasti trgovine in tako imenovanih poslovnih in finančnih storitev. Oba sektorja predstavljata že približno 10 odstotkov bruto domačega proizvoda in njun delež se izredno hitro povečuje.

To so trendi, ki približujejo strukturo slovenskega gospodarstva strukturi razvitih evropskih gospodarstev. Glede na to, da tako na področju velikostne strukture kot na področju deleža industrije in storitev Slovenija še vedno ni primerljiva z najrazvitejšimi evropskimi gospodarstvi, ni nobenega razloga,

da ne bi verjeli, da bosta ta dva procesa potekala tudi v bodoče!

Ob tem moram omeniti, da bo tudi v industriji pridobival na pomenu tisti njen del, ki je visoko učinkovit, ki proizvede veliko dodane vrednosti na zaposlenega in ki ni ekološko sporen.

V vseh navedenih strukturnih spremembah pridobiva na pomenu turizem. Turizem je dejavnost, ki obsega različne sektorje gospodarstva. Po nekaterih izračunih pomeni sedaj že več kot 6 odstotkov bruto domačega proizvoda slovenskega gospodarstva. Povečevanje življenjskega standarda in zahteve po vse več prostega časa in interes kapitala, da razvija sicer donosen turizem, bosta pomen turizma v naslednjih letih samo še krepila.

Naj rečem še to, da so navedeni trendi po eni strani edina pot, da slovensko gospodarstvo postane konkurenčno glede na razvita evropska in svetovna gospodarstva, po drugi strani pa so ti trendi tudi edini možen odgovor na spremembe povpraševanja v Sloveniji in v Evropi".

Slovenski kras je evropski in svetovni fenomen zaradi vseh svojih pojavnosti in prav gotovo med turistično najbolj zanimivimi predeli Slovenije. Je pa ekološko zelo občutljiv, da tako imenovanega množičnega turizma ne prenese... Kakšne gospodarske dejavnosti naj bi se, gledano z vidika nacionalne strategije gospodarskega razvoja Slovenije, spodbujalo in razvijalo na območjih Krasa in Brkinov ter Notranjske in zakaj?

"V strategiji razvoja slovenskega turizma, ki jo ne nedavno tega sprejel Državni zbor Republike Slovenije, smo zapisali, da množični turizem ne more biti značilnost slovenskega turizma nasploh... Pravzaprav noben del Slovenije ne prenese množičnega turizma! Slovenija ima različne naravne, kulturne in zgodovinske značilnosti, ki jih lahko oblikuje v turistični proizvod in ponudi na turističnih trgih, vendar za nobeno med njimi ne velja, da bi jo lahko ponujali v velikem obsegu.

Ne gre le za vprašanje o velikosti države, pač pa gre tudi za vprašanje o

možnosti za centralizacijo povpraševanja in ponudbe turizma na posameznih krajih v Sloveniji. Z visoko centralizacijo turistične ponudbe lahko v kratkem času uničimo tako naravno bogastvo, na katerem sedaj temelji zimski turizem, do konca onesnažimo slovensko Primorje, ali pa posežemo grobo v naravo, ne da bi od tega imeli ustrezne dohodkovne učinke. Prav zaradi tega smo v strategiji zapisali, naj bi v Sloveniji povečali kakovost turističnih storitev in s tem tudi njihovo ceno in naj bi razvoj turizma ne temeljil na nizki ceni in na množičnem turizmu.

Vse to velja tudi za slovenski Kras! Rečeno drugače, tudi slovenski Kras je mogoče spreminjati v turistično zanimiv del slovenskega sveta, vendar moramo turistične proizvode, ki naj bi jih ponujali na tem območju, v čim večji meri decentralizirati, to je izoblikovati številne turistične proizvode, ki ne bodo zahtevali centralizacije ali zgoščanja turizma, bodo pa dovolj zanimivi, da bodo prinašali tudi finančne učinke. Takšne ponudbe pa pravzaprav ni mogoče izoblikovati brez drobnega podjetništva.

Seveda pa slovenski Kras še zdaleč ni namenjen zgolj turizmu. Policentrični razvoj slovenskega gospodarstva, ki je bil značilen Slovenije že v preteklosti in ki ga nesporno moramo zagovarjati tudi za prihodnost, naj bi preprečeval po eni strani visoko centralizacijo industrije na posameznih mestih, kar pomeni tudi na Krasu, Brkinih in Notranjskem. Po drugi strani pa naj bi razvijal tiste gospodarske dejavnosti, ki omogočajo številne manjše objekte, ki v manjši meri - tako z vidika uporabljenih proizvodnih sredstev, zaposlene delovne sile kot vpliva na okolje - obremenjujejo prostor. Takšna industrija nesporno omogoča doseganje visoke gospodarske razvosti, hkrati pa je skladna s trendi, ki označujejo sedanji gospodarski razvoj v Sloveniji, pa tudi v Evropi ter po svetu, kakor sem opozoril v odgovoru na prvo vprašanje. Nekaj take industrije je že sedaj na teh območjih, in čeprav so številna podjetja s teh območij preživljala in še preživljajo krizo gospodarskega in političnega osamosvajanja Slovenije, lahko sklenemo, da je prav poudarek na srednje velikih in malih podjetjih, ki je bil značilen že za pretekli razvoj na njih, omogočil, da je gospodarstvo Krasa, Brkinov in Notranjske lažje preživel to krizo. In sedaj se že postopno vključuje v ozdravljeni del slovenskega gospodarstva, pa tudi v tisti del slovenskega gospodarstva, ki je nosilec hitre gospodarske rasti od konca leta 1993 naprej.

Pri tem je zlasti pomembno, da je to območje mejno z Italijo in da lahko sosedstvo z enim izmed naših največjih trgovinskih in poslovnih partnerjev izkoristi tudi za svoj razvoj. V določeni meri je to prednost že izrabilo in značilnosti gospodarstva na teh območjih v veliki meri že kažejo vpliv povezav s sosednjo Italijo. In to ne samo v obliki trgovinskih in poslovnih povezav, pač pa tudi v hitrem prenosu značilnosti razvitega italijanskega gospodarstva v slovenski gospodarski prostor prek tega območja."

Kaj lahko stori država za pospeševanje in razvoj gospodarstva na območjih Krasa in Brkinov ter Notranjske, kjer je precej predelov demografsko ogroženih, saj na njih število prebivalstva že več let upada?

"Zakon o regionalnem razvoju slovenskega gospodarstva naj bi pravzaprav začrtal dejavnost države, ki naj bi zagotavljala enakomerniši regionalni ali območni razvoj Republike Slovenije in hkrati ohranjala policentrični razvoj slovenskega gospodarstva iz preteklosti. Prav sedaj s sprejemanjem zakona o porabi privatizacijskih kupnin nastaja sklad za regionalni razvoj, ki bo omogočal finančno podporo gospodarskemu razvoju v manj razvitih slovenskih regijah. Prepričan sem, da bo lahko v določeni meri prispeval tudi k razvoju Krasa, Brkinov in Notranjske. Zakon o regionalnem razvoju pa mora biti tudi spodbuda za iskanje drugih gospodarskih ukrepov, ki bodo prispevali k bolj enakomernemu regionalnemu razvoju.

Že sedaj pa je gospodarska politika - zlasti tista, ki je usmerjena v spodbujanje in ohranjanje slovenskega gospodarstva, v devetdesetih letih prizadetega z gospodarsko osamosvojitvijo Slovenije - upoštevala regionalni značaj in pomen posameznih podjetij. Ohranitev podjetij na demografsko in gospodarsko ogroženih območjih v Sloveniji namreč že zdaleč ni zgolj podjetniški problem, pač pa ima, kakor ste nakazali v vprašanju, tudi pomemben narodno gospodarski pomen. Stroške za sanacijo ali ozdravitev podjetij je zato treba primerjati tudi s koristmi, ki nastanejo s tem, da posamezna območja ohranijo prebivalstveno dinamiko ter uveljavljajo decentralizirano gospodarstvo, ki v bistveno manjši meri obremenjuje okolje in pogosto tudi znižuje narodno gospodarske stroške.

Seveda pa se moramo zavedati, da država nikoli ni bila in tudi ne bo sposobna

zgolj s svojimi ukrepi ohraniti enakomerne gospodarske razvitosti posameznih območij. Zato so za njihov razvoj še kako pomembni tako imenovani lokalni dejavniki, med katerimi z novo lokalno samoupravo še posebej pridobivajo na veljavi nove nastale slovenske občine. Med temeljnimi cilji občin bo na tem področju torej moralo biti zagotavljanje ustreznih prostorskih, urbanističnih in drugih pogojev za razvoj gospodarstva. Prav ustvarjanje takšnih pogojev pomeni namreč največjo spodbudo za vstop novih podjetij na ta območja. Načrtovane spremembe davčnega sistema, zlasti uveljavljanje premoženjskih davkov, pa bodo občinam verjetno tudi omogočile, da bodo tudi finančno podprle razvoj na svojih območjih".

Revijo Kras poznate, pa Vas prosimo, da poveste, kaj sodite o njenem promocijskem prispevku pri predstavljanju slovenskega krasa in Krasa v našem medijskem prostoru?

"V Sloveniji je večje število revij, ki predstavljajo slovenski prostor, njegovo kulturo in tradicijo in so usmerjene k slovenskemu turizmu. Nesporno je njihov pomen velik, saj po eni strani znotraj Slovenije ustvarjajo ustrezno zavest o pomenu in možnostih slovenskega turizma, po drugi strani pa so sicer na različen način za slovenski turizem tudi neke vrste okno v svet... Pomembno je, da so te revije nastale kot podjetniški projekti in da njihovi avtorji želijo ne samo doseči cilje v promociji, pač pa z njimi zaslužiti tudi ustrezen dohodek. Prav to je poročstvo, da bo večina teh revij lahko živela tudi na dolgi rok.

Seveda pa bi bilo dobro, da se te revije - neglede na to, da vsaka zase išče določeno podobo in posebnost - povežejo v splošno zasnovo promocije slovenskega turizma, ki ga oblikujemo na Ministrstvu za gospodarske dejavnosti, pa tudi v novem Centru za promocijo turizma, ki sta ga ustanovili vlada Republike Slovenije in Gospodarska zbornica Slovenije. S tem ne želimo zmanjševati določenost podob posameznih revij, pač pa želimo okrepiti nastajanje enotnega videza in obraza Slovenije v svetu in doma!"

"... Tudi slovenski Kras je mogoče spreminjati v turistično zanimiv del slovenskega sveta, vendar moramo turistične proizvode, ki naj bi jih ponujali na tem območju, v čim večji meri decentralizirati, to je izoblikovati številne turistične proizvode, ki ne bodo zahtevali centralizacije ali zgoščanja turizma, bodo pa dovolj zanimivi, da bodo prinašali tudi finančne učinke. Takšne ponudbe pa pravzaprav ni mogoče izoblikovati brez drobnega podjetništva".

POSVETOVANJE O TURIZMU NA KRASU

Agencija Kras

Hotel Jama v Postojni je 21. marca 1995 gostil udeležence posvetovanja o turističnem vrednotenju slovenskega krasa. Pripravili so ga strokovnjaki, ki se v podjetju Postojnska jama, turizem, p.o., ukvarjajo z oblikovanjem sodobne turistične ponudbe, z njenim propagiranjem in trženjem. Zamisel za posvet in cilje ter način njegove izvedbe je zasnoval profesor geografije dr. Peter Habič, direktor Postojnske jame. Pri zasnovi posveta pa je sodeloval Marjan Tiselj, direktor Gospodarske zbornice Slovenije - Območne zbornice Postojna, ki je srečanje strokovnjakov tudi gmotno podprla.

Posvet o turističnem vrednotenju slovenskega krasa je po zaslugi petnajstih referentov in še nekaj razpravljalcev iz različnih zornih kotov predstavil turistični pomen našega krasa. Pokazal je na sedanje in nove, pojavljajoče se nosilce turističnega razvoja in na številne nove možne turistične proizvode, ki jih kras lahko nudi domačim in tujim turistom. Nakazal pa je tudi nujne ukrepe za skladno in uspešno povezovanje nosilcev turizma in ponudnikov turističnih storitev na krasu.

V Postojni smo poslušali petnajst različnih strokovnjakov, ki so vsak v kakšnih petnajst minut trajajočih predavanjih povzeli glavne misli iz svojih referatov, napisanih za

posvet in objavljenih v tej izdaji revije Kras. Razdeljeni so bili v pet zaokroženih tematskih celot, ki so jim vsem skupna pojma turizem in kras. To so: turistični pomen krasa, jamski turizem, kraška turistična območja, kraški gozd in turizem ter turistični programi.

Skrbna analiza vsega povedanega na postojnskem posvetu postavlja v ospredje predvsem naslednje misli:

Slovenija je dežela klasičnega krasa, pokrajine s posebnimi pojavi, ki jih oblikuje voda z raztapljanjem apnenca na zemeljskem površju in z oblikovanjem votlin v njenem podzemlju. Ob sicer skromnih naravnih virih se turistična dejavnost na slovenskem krasu ponuja kot ugodna gospodarska priložnost lokalnemu gospodarstvu.

Posvet opozarja na širši turistični pomen slovenskega krasa, na njegove naravne in kulturne znamenitosti, na obstoječo turistično ponudbo, na njegove možnosti in perspektive ter na probleme, ki ovirajo hitrejšo uveljavljanje kraškega turizma v Sloveniji. Posebej poudarja, da je treba pri oblikovanju in načrtovanju tržno privlačnih in uspešnih turističnih proizvodov Slovenije KRASU priznati samostojno in celovito turistično poslanstvo z lastno motivacijsko ali spodbujevalno identiteto, to je istovetnostjo, ki mora postati osnovni cilj turističnega povpraševanja.

Slovensko turistično gospodarstvo ob morju, v planinah in zdraviliščih že uspešno premaguje krizo, ki je nastala v slovenskem turizmu po osamosvojitvi Slovenije. Zaradi razširitve turistične ponudbe in rasti njene kakovosti se povečuje zanimanje domačih in tujih turistov za slovenski turistični trg, očitno pa je, da je nekdanje množično obiskovanje podzemskih jam preteklost. Zato mora slovenski kras izoblikovati svojo značilno turistično ponudbo, ki mora izhajati iz naravnih danosti krasa in upoštevati njegovo izredno ekološko ranljivost.

Posvet kaže tudi potrebo po izoblikovanju dolgoročnega načrta za turistični razvoj krasa, ki mora zajeti: pregled in analizo obstoječih in novih, možnih prvin kraškega turizma, proučitev možnosti in oblik turistične dejavnosti na krasu v ekološkem, naravovarstvenem, sociološkem in gospodarskem pogledu, oblikovanje skupne strategije in blagovne znamke KRAS, sodobno organiziranje upravljanja in vodenja turističnih dejavnosti na krasu, postavitve enotne neprometne kraške turistične signalizacije, skrb za izobraževanje in vzgojo ustreznega kadra na vseh področjih uveljavljanja kraškega turizma ter pridobivanje sredstev za uresničevanje skupnih projektov, katerih cilj mora biti razvoj slovenskega kraškega turizma.

Za uresničitev takšnih ciljev posvet predlaga ustanovitev kraške turistične interesne skupnosti, ki naj bi združevala vse poslovne subjekte in občine slovenskega krasa - od Ljubljane do Sežane oziroma Kopra in Nove Gorice, katerega hrbtenica je že zgrajena avtocesta Ljubljana-Divača z bodočimi odseki do Kopra, mimo Sežane do Fernetičev in od Razdrtega do Vrtojbe pri Novi Gorici, s katere vodijo cestni odcepi do vseh turistično zanimivih krajev in znamenitosti krasa.

Postojnska jama je naravno središče kraškega turističnega prostora ne le zaradi njene dolgoletne tradicije in velike privlačnosti za turiste ampak tudi zato, ker ima kadre in izkušnje za uresničitev zamisli o kraški turistični interesni skupnosti. Zato naj odbor, ki je pripravil postojnski posvet o turističnem vrednotenju slovenskega krasa, nadaljuje svoje delo in pridobi za sodelovanje vse dela voljne turistične strokovnjake slovenskega krasa.

Posvet tudi poudarja, da je oblikovanje avtohtonega kraškega turističnega proizvoda nova priložnost za gospodarski razvoj, ki ga občudujemo v turistično razvitih državah, in nadomestilo za nekatere že propadle tovarne.

Sredstva za začetek uresničevanja v Postojni izrečenih zamisli o projektu naj se zagotovi iz denarja, zbranega za razvoj turističnega gospodarstva v državi in v občinah.

Slika desno zgoraj: Sprejaj dr. Peter Habič, direktor podjetja Postojnska jama, p.o., turizem in idejni vodja posvetovanja, za njim Marjan Tiselj, direktor Območne gospodarske zbornice Postojna

Slika levo zgoraj in slika spodaj: Udeleženci posveta o turističnem vrednotenju slovenskega krasa... Več kot 60 jih je bilo!

Vse večji pomen doma
in na tujem

V TURISTIČNO VREDNOTENJE SLOVENSKEGA KRASA

dr. Peter Habič,

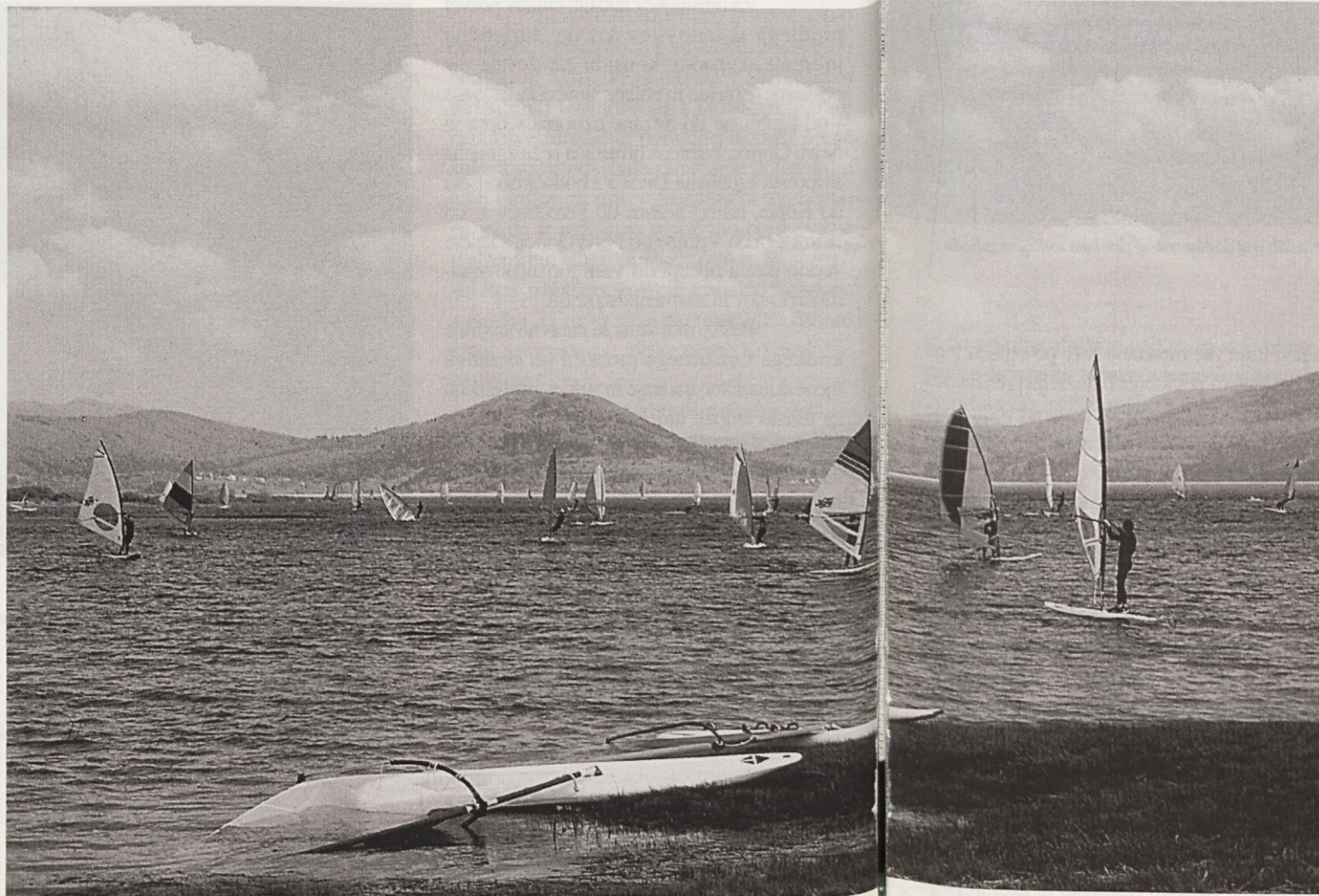
dipl. geograf - direktor podjetja Postojnska jama, turizem,
66230 Postojna, Jamska 30

Spremenjeni turistični tokovi v Sloveniji so po dogodkih ob osamosvojitvi leta 1991 odločilno vplivali na štirikratno ali celo petkratno zmanjšanje turističnega prometa v Postojni in tudi drugod na Krasu, na primer v Škocjanskih jamah in v Lipici. Kraški turizem v Sloveniji preživlja zadnja leta hudo krizo, zato je treba v času, ko obisk najpomembnejših kraških turističnih privlačnosti le počasi narašča in ko se v Sloveniji oblikuje nova strategija turističnega razvoja, pretehtati kritične razmere in domisliti možnosti za celovitejšo turistično vrednotenje slovenskih kraških znamenitosti. Med turističnimi območji, na katera je oprta slovenska turistična strategija, je Kras povezan z morjem in tako ne predstavlja samostojnega območja, kot so gore, zdravilišča, mesta ali podeželje. Po našem mnenju pa imata Kras in kras v Sloveniji in v svetu takšen pomen, da bi ju morali obravnavati glede na naravne in kulturnozgodovinske posebnosti ter glede na sedanjo in bodočo možno turistično ponudbo in organiziranost kot samostojno turistično območje.

Ob sicer skromnih naravnih virih se turistična dejavnost na slovenskem krasu ponuja kot ugodna gospodarska priložnost lokalnemu gospodarstvu. Doslej se je v tem pogledu najbolj uveljavilo območje Postojnske jame, Škocjanskih jam, Predjame in Cerkljskega jezera. Škocjanske jame so leta

1986 pridobile svetovni sloves in ugledno mesto z vpisom v Unescov seznam svetovne naravne in kulturne dediščine leta 1986. V Sloveniji pa je, poleg omenjenih, še kakšnih 20 turističnih jam, ki skupaj z drugimi naravnimi znamenitostmi krasa privabljajo obiskovalce. Turistično so privlačni veliki kraški

Ob visoki vodi in pomladnem vetru se Cerkljsko jezero spremeni v malo morje, ki privabi številne ljubitelje vodnih športov. Foto: P. Habič

podzemlje v novi slovenski turistični strategiji sploh ni obravnavano.

S tem prispevkom opozarjam na širši turistični pomen slovenskega krasa, tudi na njegove kulturne znamenitosti, in na perspektivno turistično ponudbo, hkrati pa se dotikam tudi nekaterih problemov, ki ovirajo razvoj in uveljavljanje kraškega turizma v Sloveniji. Predlagam boljšo organizacijo ponudbe in gospodarsko povezovanje vseh zainteresiranih za kraški turizem ter pripravo dolgoročnega projekta za turistični razvoj krasa. Z bolj organiziranim pristopom naj bi zagotovili boljšo izrabo naravnih možnosti, razvoj znanja in uvajanje novih programov od znanstvenega do zdravstvenega turizma, izobraževanje kadrov, izrabo razpoložljive in razvijanje nove tehnologije za urejanje občutljive kraške narave, za njeno varovanje in za ohranjanje ter smotrnejšo izrabo razpoložljivih virov in sredstev - od objektov, prostora in trga do izkušenj, znanja, kadrov, pravnih, upravnih in drugih podlag ter tradicije.

Kras v Sloveniji

Slovenija je dežela klasičnega krasa, pokrajine s posebnimi kraškimi pojavi, ki jih oblikuje voda z raztapljanjem apnenca na površju in z izoblikovanjem votlin v podzemlju. Kraška pokrajina ima s svojimi izjemnimi kraškimi znamenitostmi tudi posebne kulturne poteze, ki jih je vanjo vtisnil človek s prilagajanjem svojega življenja in dela svojevrstnemu naravnemu okolju. Klasični kras, ki mu pripada pokrajina med Tržaškim zalivom in Vipavsko dolino ter kraškim porečjem Ljubljane, se odlikuje s posebnimi krajinskimi potezami, z nenavadnimi površinskimi oblikami, z muhastimi vodnimi pojavi in z nenavadnimi vhodi v skrivnostno podzemlje, ki je okrašeno z izrednim kapniškim bogastvom. To je zelo občutljivo in krhko, vendar turistično privlačno naravno okolje.

Naš Kras je postal splošen pojem za podobne pojave drugod po svetu in je zibelka posebne znanosti - speleologije in krasoslovja. Je hkrati locus typicus in referenčni prostor za vrsto klasičnih kraških pojavov. Zanje se je

preprosto uveljavilo kar naše ime, bodisi v izvirni slovenski obliki kot kras, bodisi v germanizirani ali romanizirani obliki kot karst ali carso. Naša imena za dolino, uvalo in polje so sprejeli v mednarodno strokovno izrazje.

Kras na topnih in prepustnih kamninah, kakršne so apnenci in dolomiti, je v Sloveniji razvit v večjih sklenjenih pasovih in v manjših zaokroženih krpah od Alp do Jadrana in do Panonske kotline. Zavzema kar več kot 40% državnega ozemlja in se razlikuje glede na kamninsko sestavo in geološko zgradbo, na klimatske razmere, na višinski položaj in prostorsko izpostavljenost ter na geomorfološki razvoj in potek zakrasevanja. Najbolj je uveljavljena delitev slovenskega krasa na sklenjeni alpski in sklenjeni dinarski kras ter na osamljeni vmesni ali predalpski kras. Znotraj teh pasov delimo kras na manjše, zaokrožene pokrajinske enote.

Kraško površje in površinski kraški pojavi

Kraško površje je precej skalnato, ponekod povsem golo, drugod bolj pokrito s prsti in vode. Malo je dobre obdelovalne površine, njive so majhne in neenakomerno razporejene, travna ruša je na mnogih mestih pretrgana, saj iz nje mole večji ali manjši skalni čoki, ki jih deževnica razjeda v ostre žlebiče in škraplje. Skalnatost je večja v alpskem visokogorskem, nekdanjem poledenem svetu, pa tudi v nižjih primorskih predelih. Sredogorske kraške planote so porasle s sklenjenim gozdom, ki le od daleč zakriva gola kamnita tla, od blizu pa vidimo, da gole skale marsikje prekriva le mah. Bolj sklenjena odeja prsti je ohranjena na nižjih kraških planotah, v podoljih in na kraških poljih, na Dolenjskem in v Beli krajini, kjer je nekaj več njiv in zato tudi naselij.

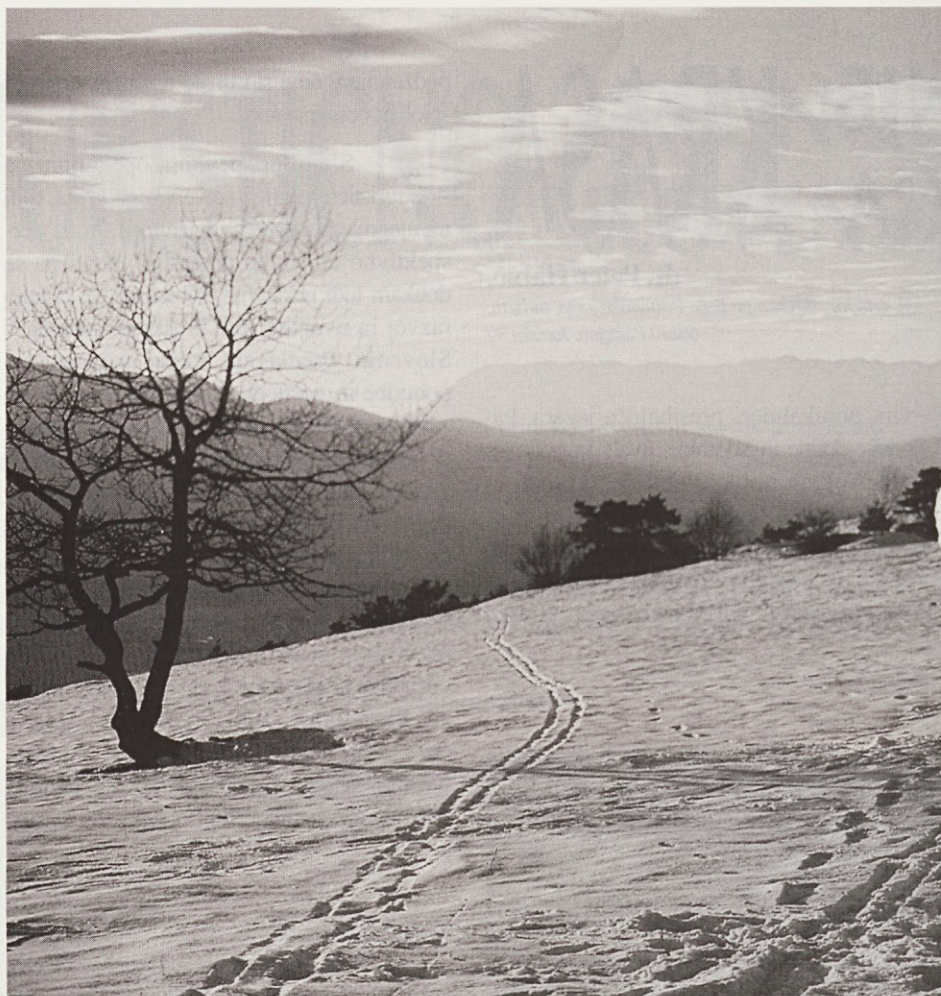
Skalne čeri in čoki sredi obdelovalnih površin so bili kmetom vedno le v napoto, zato so jih z velikim trudom odstranjevali in odnašali na parcelne meje v kamnite zidove in ograde. Ti dajejo danes kraški pokrajini poseben kulturni pečat.

Kraško površje je poleg skalnih čeri in čokov posejano tudi s številnimi lijakastimi in skledastimi dolinami ali vrtačami, s širokimi uvalami, s kraškimi polji, s strmimi zatrepnimi in slepimi dolinami, z globokimi udornicami in kanjoni, pa tudi s kopastimi in priostrenimi razglednimi vrhovi sredi kraških planot. Ti svojevrstni pejsažni motivi so za obiskovalce z nekraških območij še posebno privlačni in zanimivi, le opozoriti jih moramo nanje in jih primerno predstaviti bodisi kot posamičen pojav ali kot posebnost in značilnost kraške pokrajine.

Kraški vodni pojavi

Kras je v pretežnem delu brez površinskih voda, zato so posamezni vodni pojavi, kot so kraški izviri, ponikalnice in presihajoča jezera, prava redkost in posebnost. Voda na obrobju ali sredi suhega krasa je že od nekdaj privlačjala človeka. Ob izvirih si je gradil mline in žage, kovačije in usnjarne ter domove, gradove in samostane, jih ograjeval in utrjeval, da je lahko nemoteno izkoriščal vodo in njeno energijo. Večina teh naprav danes ob izvirih propada, mnoge pa so že povsem uničene, kar je velika škoda. Obnovljene namreč lahko predstavljajo zanimivo turistično privlačnost. Kraško vodo je človek uporabljal za pitje, za namakanje, za strojenje kož, za predelavo sadja in še v razne druge namene. Danes so mnogi kraški izviri zajeti tudi za oskrbo naselij z vodo zunaj krasa. Varovanje kraških vodnih virov pa prinaša dodatne skrbi in omejitve ljudem in naseljem na širšem kraškem zaledju teh vodnih virov.

Na slovenskem krasu so izviri turistično različno ovrednoteni. Kar nekako zapuščeni so na primer zanimivi izviri kraške Ljubljane, reke sedmerih imen, pa ne samo tisti pri Vrhniki, kjer je le v Močilniku skromno gostišče. Med zelo slikovite spadajo tudi obrhi v Loški in Cerkniški dolini, izviri Raka v Rakovem Škocjanu in Unice na Planinskem polju. V Vipavski dolini so privlačni, a nekam zapuščeni, izviri Vipave in Hublja. Posebno zanimiv izvir je Divje jezero ob Idrijci, kjer je urejen celo mali muzej v naravi. V alpskem svetu so turistično najbolj privlačni kraški izviri sredi zatrepnih sten s slikovitimi slapovi, na primer Savice v Bohinju, Soče v Trenti in Boke pri Bovcu. Kraški izviri so lahko po svoji naravni slikovitosti ob ugodni legi in primerni

Notranjske kraške planote od Slivnice prek Javornikov in Postojnskih vrat do Nanosa ob zimskem sončnem zahodu
Foto: P. Habič

urejenosti privlačne turistične točke in dragocen pojav v širšem turističnem bogastvu krasa.

Podobno velja tudi za druge vodne pojave na krasu, ki s svojo spremenljivostjo v različnih letnih časih in vremenskih razmerah ponujajo posebna doživetja in svojevrstne privlačne motive. Za pravo turistično vrednotenje teh naravnih kraških biserov pa so potrebne primerne predstavitve, razlage in pojasnila. Veliko tega je mogoče prikazati z oglasnimi tablam, načrti in skicami. Pravo vrednost pa predstavljajo živi modeli, kakršen je Kebetov model presihajočega Cerkniškega jezera. Tako kot je že Valvazor pred več kot tristo leti predstavil to jezero britanskemu kraljevemu društvu v Londonu, lahko obiskovalec ob odličnem novem modelu pri Kebetu v Dolenjem jezeru v dobre pol ure spozna dogajanja ob polnjenju in praznjenju jezera, ki v

naravi traja več mesecev. Sele po ogledu tega modela lahko poglobljeno doživlja presihajoče jezero, ki ga bodisi obišče ob visoki vodi, ko je povsem suho, ko po močnem deževju hitro narašča ali ko počasi usiha.

Še posebej opozarjam na vlogo turistične opremljenosti kraških naravnih spomenikov s strokovnimi informacijami in pojasnili, ki jih moramo posredovati obiskovalcem v primerni obliki. Še posebnega pomena je neposredno strokovno vodstvo gostov po težko preglednem kraškem svetu. Turistični vodniki imajo na krasu podobne naloge kot po mestih, muzejih, galerijah, v naravnih parkih ali v gorah. Po urejenih in obeleženih stezah bi se s pomočjo kart in opisov sicer lahko sprehajal obiskovalec sam, kjer pa ni te minimalne turistične infrastrukture, je gost odvisen od vodnika. V sedanjih razmerah se gost pripelje

le do gostilne ali divje parkira in si kvečjemu poišče prostor za zabavo v naravi, ob neurejenem kurišču in kopališču, kar je značilno za območje predvidenega Notranjskega parka, za Planinsko polje, za Rakov Škocjan in za Cerkniško jezero.

Kraško podzemlje

Med turistično najbolj zanimive in privlačne kraške pojave nedvomno spadajo lažje dostopne in s kapniki bogato okrašene kraške jame. To vsekakor potrjuje turistična zgodovina jam nasploh, še posebej Postojnske jame in Škocjanskih jam, o čemer več poročata v svojih prispevkih dr. Andrej Kranjc in mag. Andrej Mihevc.

Človek sicer že iz davnine zahaja v kraško podzemlje iz različnih nagibov. Najprivlačnejši motiv pa je vsekakor lepota in

raznoverstnost kapniškega okrasja. Poleg kapniških jam so turistično urejene tudi ledene in vodne jame, ki ponujajo obiskovalcem še drugačna doživetja. Tudi alternativno ali drugačno, športno rekreacijsko in preprosto doživljajsko obiskovanje jam ponekod že nadomešča prvotno speleološko raziskovalno uveljavljanje jamarjev v podzemlju. Vse bolj se v svetu uveljavlja tudi zdravilni pomen kraškega podzemlja, medtem ko pri nas speleoterapija še nima tradicije in so zato tovrstna prizadevanja šele na začetku.

V Sloveniji imamo več kot 20 turistično urejenih jam. Med njimi jih je komaj tretjina električno osvetljenih, v ostalih pa si vodniki in obiskovalci pomagajo z ročnimi svetilkami. Samostojno turistično podjetje upravlja le Postojnske jame in Predjamo, Škocjanske jame upravlja podjetje HTG Sežana, druge turistične jame upravljajo turistična in jamarska društva, ena turistična jama pa je celo v zasebni lasti. Po velikosti in številu obiskovalcev so slovenske turistične jame precej različne. Za obisk je v njih urejenih od 30 m do 6 km rorov. Leta 1994 jih je obiskalo od nekaj 100 do 260.000 turistov, skupno okrog 400.000. Ker še nimamo enotne evidence o obisku kraškega podzemlja, je ta številka le približna, vendar precej stvarna.

V večini turističnih jam obisk narašča, vendar ne povsod enako. Številčno seveda največ pomeni povečevanje obiska v Postojni in v Škocjanskih jamah in to predvsem na račun tujih gostov, medtem ko v drugih jamah narašča število domačih gostov. V okviru gospodarskega interesnega združenja Turistične jame Slovenije pričakujemo še povečano zanimanje za slovensko kraško podzemlje, k čemur naj prispeva tudi projekt o jamski turistični transverzali. Obisk se bo povečal tudi v jamah, ki bodo dobile električno osvetlitev. Glede na varstvo kraškega podzemlja pa bo treba oceniti tudi morebitno omejevanje obiska in nadaljnega turističnega urejanja jam.

Kraška favna in flora

K naravnim znamenitostim slovenskega krasa spada tudi njegov živi svet. Na površju privablja mnoge obiskovalce posebna kraška flora. Bogato cvetje na kamnitem površju daje kraški pokrajini vse leto pisano podobo. Privlačne so zgodnje spomladne

cvetice in rožnati travniki sredi poletja, dokler jih ne pomori suša, jesen pa spet postreže s čudovitim spektrom barv. Svojevrstna kraška flora, od cvetnic do mahov in lišajev, je še posebej zanimiva za po-znavalce, ljubitelje in strokovnjake.

Podobno velja tudi za živalski svet po posameznih območjih - od nizkega do visokega krasa, še posebej pa velja za edinstveno živalstvo kraškega podzemlja. Samo v Postojnski jami je bilo odkritih in prvič opisanih vrsta jamskih živali. Med njimi ima človeška ribica nedvomno najvidnejše mesto, saj je postala kar nekakšen simbol našega krasa in s svojimi posebnostmi še vedno vzbuja zanimanje po vsem svetu.

Kulturno zgodovinske znamenitosti krasa

Slovenski kras ima poleg naravnih tudi vrsto kulturnih zanimivosti, ki jim velja v turistični ponudbi nameniti posebno mesto. V več kot 30 kraških jamah so odkrili sledove ledenodobnih lovcev različnih kultur iz obdobja pred nekaj desetstisočimi leti do obdobja pred več kot stotisočimi leti. Med najpomembnejšimi odkritji dr. Srečka Brodarja in njegovih učencev velja omeniti Potočko zijalko na Olševi in Betalov spodmol pri Postojni. Našli so več tisoč kamenih in kostnih orodij, ki jih je uporabljal pračlovek na našem krasu. Poleg kamenodobnih kultur so v jamah in na kraškem površju odkrili sledove naselitve vseh naslednjih kulturnih obdobj - od bronaste in železne dobe do današnjih dni. Pomembna so predzgodovinska najdišča, gradišča in grobišča ter selišča in pota v antiki in srednjem veku z ostanki nekdanjih gradov in naselij.

Kras se odlikuje z bogato in razmeroma dobro ohranjeno etnografsko, arhitekturno, likovno in glasbeno dediščino, ki bi jo morali ohranjati v izvorni obliki in jo posredovati obiskovalcem. Podobno velja tudi za kulinarične in vinske posebnosti, ki bi jih morali še v večji meri predstavljati gostom.

Posebno skrb bi morali nameniti ohranjanju in turističnemu vrednotenju kraške kulturne krajine z vsemi njenimi posebnostmi posameznih območij - od Divaškega do Doberdobskega Krasa, Banjšic, Trnovskega gozda, Sneznika in Blok, Notranjskega in

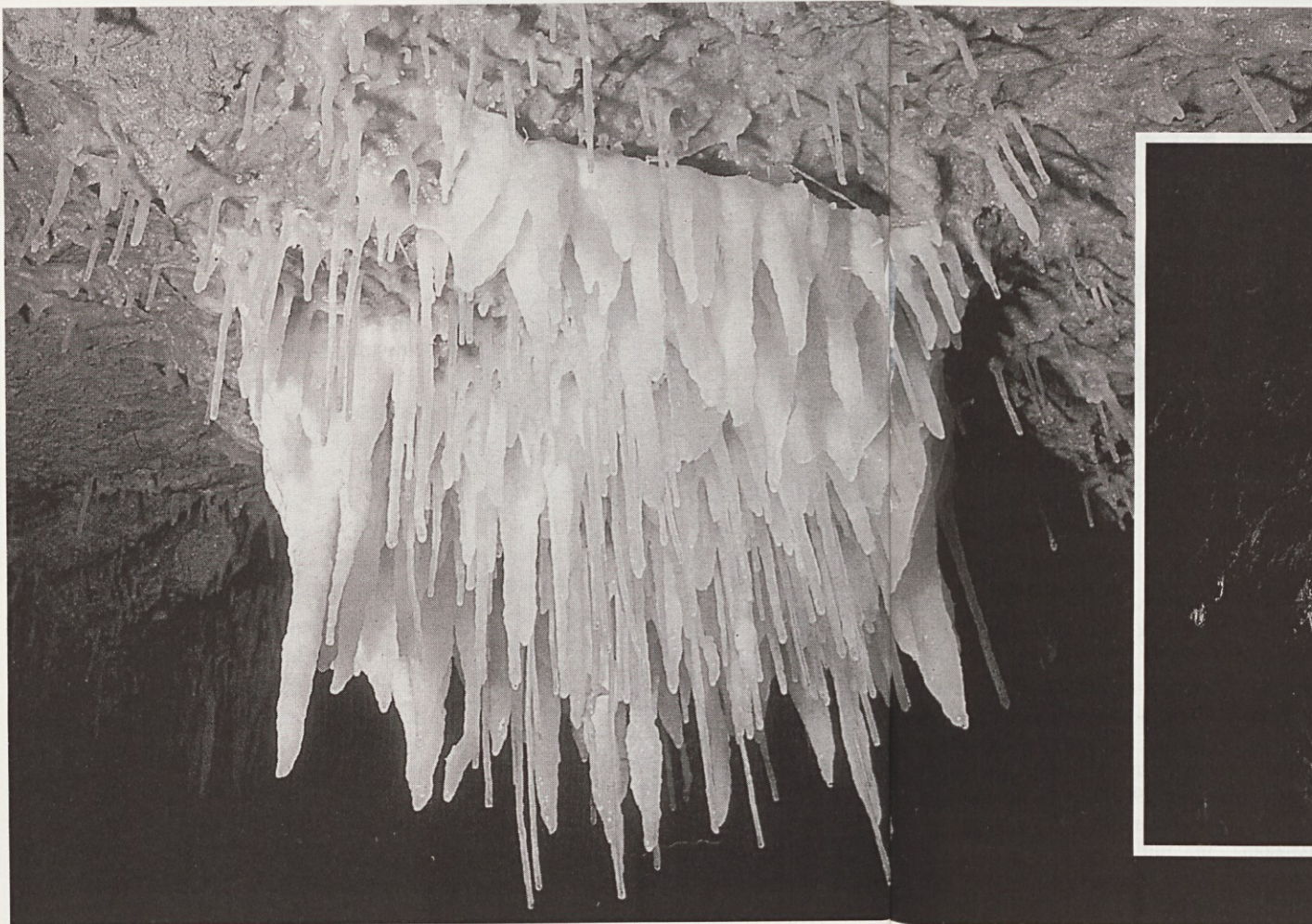
Ribniško kočevskega podolja, Suhe krajine in nizke Dolenjske ter Bele krajine, Gorjancev in posameznih krp osamelega predalpskega krasa do visokih gozdnih planot in planšarskega gospodarstva v alpskem visokogorskem krasu. Ohranjanje kraške identitete Slovenije je širša družbena naloga, turistični delavci pa naj tudi v tem pogledu prispevajo svoj delež, saj pejsažna, krajinska in kulturna raznovrstnost krasa prispeva k celoviti turistični privlačnosti Slovenije.

Kratka ocena sedanje kraške turistične ponudbe

Bogastvo slovenskega krasa, kakor sem ga na kratko predstavil, še zdaleč ni turistično primerno izkoriščeno. Je nekaj turističnih točk, predvsem turističnih jam, nekaj naravnih spomenikov in manjših rezervatov, ki privabljajo zlasti posamične obiskovalce. Razen treh osrednjih turističnih središč, kot so Postojna s Predjamskim gradom, Škocjanske jame in Lipica, pa morda še Rakov Škocjan s Cerknjskim jezerom in gradom Snežnik, slovenski kras nima zgrajene pomembnejše turistične infrastrukture. V takšnih razmerah je skoraj razumljivo, da se Kras brez večjih prenočitvenih in gostinskih kapacitet ne more primerjati z drugimi turističnimi območji Slovenije kot samostojna enota. To še zlasti ne, če se turistično dejavnost meri predvsem s številom nočitev. In ker Postojna v letu 1995 dosega celo manj kot desetodstotno zasedenost prenočitvenih zmogljivosti, veliko bolje pa ni tudi v Lipici, je povsem razumljivo, da je Kras le privesek obmorskemu turističnemu območju. Lahko je tudi privesek podeželja ali mest. Predvsem pa je problematična njegova dolgoletna usmerjenost v izletniški in tranzitni turizem.

Možnosti in perspektive kraškega turizma

Pri ocenjevanju možnosti za povečanje kraškega turističnega prispevka k lokalnem gospodarstvu si lahko ogledamo model izletniškega in tranzitnega turizma na Notranjskem. Čez pokrajino od Ljubljane do Sežane, Trsta, Kopra in Gorice je speljana ali bo kmalu speljana sodobna avtocesta. Ob njej so na lokalnih odcepih občinska središča: Vrhnika, Logatec, Cerknica, Postojna, Pivka, Divača, Sežana in Kozina. V teh lokalnih

središčih so križišča regionalnih cest, ob katerih so na eno in na drugo stran razporejene kraške turistične zanimivosti. Toda zaradi pomankanja celovitega pristopa k valorizaciji ali ovrednotenju krasa v tem predelu ostajajo celo svetovne znamenitosti klasičnega krasa nekako v ozadju in se utapljajo v senci notranjskih kraških gozdov, čeprav drvi skoznje po avtocesti nekaj milijonov avtomobilov letno.

Lahko se vprašamo, kaj storiti, da bi v tem predelu vsaj za dan ali dva zadržali popotnike, ki prihajajo iz notranjosti Evrope na Jadran ali se z njega vračajo domov? Prav gotovo bi morali urediti vsaj neprometno turistično signalizacijo, ki bi popeljala goste z avtoceste do posameznih turističnih točk. Ponuditi bi jim morali vnaprej, že doma ali vsaj na meji in v njihovih počitniških krajih, primerne programe s pestro ponudbo doživetij v edinstvenem kraškem okolju. Na

Notranjskem in tudi drugod po slovenskem krasu je treba poskrbeti za boljšo turistično ureditev posameznih lokacij in območij, spomenikov, rezervatov ali parkov, za dobro informacijsko službo, za strokovno vodenje, za raziskovalne in izobraževalne speleološke programe, za jamske in površinske sprehode in trackinge ali popotovanja. In ponuditi bo treba še druge možnosti, ki jih ti kraji premorejo s svojo izjemnostjo in tradicijo!

Kot vedno pri snovanju novega se tudi tu zastavlja vprašanje, kako in s kakšnimi sredstvi je mogoče izboljšati turistično ponudbo Notranjske in celotnega slovenskega krasa. Jasno je, da se samo po sebi ne bo nič spremenilo. Nujno je sistematično prizadevanje in skladno delovanje vseh, ki so zainteresirani za turistični dohodek. Oblik in možnosti za interesno povezovanje in združevanje je več; možno je oblikovati regijsko turistično

skupnost, poslovno turistično združenje, turistični zavod ali razvojno središče kot neprofitno organizacijo. Izbrati je treba najprimernejšo oziroma najbolj sprejemljivo pot organiziranega sodelovanja. Pri tem naj bi bili nosilci turistične dejavnosti tesno povezani z lokalnimi skupnostmi ter z ustreznimi državnimi upravami in ustanovami.

Pri razvijanju kraškega turizma pa je treba upoštevati tudi omejitve, ki jih narekuje krhko in ranljivo kraško okolje z naravovarstvenega in ekološkega vidika, s prostorskega in sociološkega vidika, pa tudi s celovitega ekonomskega vidika. Vsekakor je treba najprej temeljito premisliti, kje in kako naj se razvija turizem, koliko obiskovalcev kras sploh lahko sprejme in kakšni turisti so med domačini zaželeni, da jim ne naredijo več škode kot koristi.

Slika levo: Jama Dimnice pri Markovščini je znana po bogastvu in raznovrstnosti kaoniških oblik. Med njimi vzbuja posebno pozornost kristalno cvetje, ki v šopkih visi s stropa.
Slika spodaj: Planinska jama je največja vodna jama v Sloveniji. Iz nje izvira Unica, potem ko se 500 metrov od vhoda združita podzemeljska Pivka in Rak.
Foto: P. Habič

Pri razvijanju kraškega turizma je treba upoštevati tudi omejitve, ki jih narekuje krhko in ranljivo kraško okolje z naravovarstvenega in ekološkega vidika, s prostorskega in sociološkega vidika, pa tudi s celovitega ekonomskega vidika. Vsekakor je treba najprej temeljito premisliti, kje in kako naj se razvija turizem, koliko obiskovalcev kras sploh lahko sprejme in kakšni turisti so med domačini zaželeni, da jim ne naredijo več škode kot koristi.

Projekt o turističnem razvoju krasa

Želje in pričakovanja je treba uskladiti s stvarnostjo. V ta namen je nujno temeljito proučiti vrsto stvari, ki lahko pomembno vplivajo na odločitve in sooblikujejo končne rešitve. To je mogoče izvesti le v okviru dobro zastavljenega dolgoročnega projekta o pospeševanju turističnega razvoja krasa.

Projekt naj bi obdelal vrsto vprašanj, ki zadevajo turistično urejanje posameznih objektov in območij, spodbujal razvoj tehnologije sonaravnega gospodarjenja in urejanja krasa, skrbel za izobraževanje turističnih delavcev in obiskovalcev, razvijal tržno zanimive programe, predvidel skladno oglaševanje in trženje, poskrbel za varstvo naravnih in kulturnih spomenikov, za varovanje in urejanje okolja, za reševanje prostorskih vprašanj, nakazal potrebne raziskovalne usmeritve in strokovna povezovanja ter zasnoval tudi potrebno informacijsko in dokumentacijsko dejavnost. V projektu naj bi sodelovali razpoložljivi domači strokovnjaki, ki bi bili s svojimi prispevki tudi neposredno zainteresirani in s tem tudi odgovorni za njegov uspeh.

Nova lokalna
samouprava
in kras

MORDA PA V NASLEDNJI RESOLUCIJI KRAS Z MORJEM?

Mag. Danica Zorko

*dipl. ekonomistka - samostojna svetovalka na Združenju za turizem in gostinstvo pri Gospodarski zbornici Slovenije,
61000 Ljubljana, Slovenska cesta 54*

Resolucija o strateških ciljih na področju razvoja turizma v Republiki Sloveniji s programom aktivnosti in ukrepov za njeno izvajanje, ki jo je sprejel Državni zbor R Slovenije 24. januarja 1995 in je bila objavljena v Uradnem listu št. 7/95 4. februarja 1995, izpostavlja v VI. poglavju z naslovom "Razvojne priložnosti in cilji" v 3. točki kot značilna turistična območja in temeljne proizvode pet območij oziroma možnosti za oblikovanje posebnih turističnih proizvodov. To so: gore, morje s Krasom, območje naravnih zdravilišč, mesta in podeželje.

Kras v strateških turističnih ciljih Slovenije

Predlog za oblikovanje proizvodov na območju Obale in Krasa posebej poudarja, da bi bilo treba razvijati samo nekaj kakovostnih proizvodov, "ki so povezani z morjem, naravo in klimo, s kulturo in zaledjem Istre in Krasa in se oddaljiti od sedanje podobe klasične ponudbe sonca in morja". In dalje: "Kras pa bi moral ob razvoju dodatnih programov in storitev ohraniti sedanje naravne atraktivnosti in jim dodati več vrednosti".

Kras je v Resoluciji, kako oblikovati prepoznavne in po

možnosti tržno uspešne turistične proizvode na območju Obale in Krasa, omenjen še dvakrat; obakrat predvsem kot dopolnilo ali kot območje za popestritev turistične ponudbe na Obali in manj kot redka, dragocena in posebna primarna turistična privlačnost, ki bi mogla biti osnovni motiv ali celo cilj turističnega povpraševanja. V citiranem poglavju beremo: "Koristi, ki bi jih lahko užival gost na tem območju, bi morale izhajati iz aktivnosti na Obali in Krasu, zabavi, odkrivanju, preventivi. V ponudbi pa bi morale priti do izraza prvine, ki diferencirajo to območje" (mišljeno je celotno območje Obale in Krasa, diferenciacija pa je razumljena kot razlikovanje od drugih prepoznavnih proizvodov: zdravilišč, gora...). "Privlačnost Krasa ostaja predvsem odkrivanje, zato in pa zaradi ohranjanja naravnih danosti, ne bi bilo smotno razvijati večjega števila nastanitvenih zmogljivosti."

Čemu navedki iz sprejete Resolucije, ki prvič v zgodovini razvoja turizma na Slovenskem pravno in parlamentarno opredeljuje turistično politiko in jo s predlogi ukrepov (med katerimi je v pod poglavju "Varovanje naravnih virov in območij" predvideno zavarovanje Krasa v novi regijski park) uravnava v pozitivno smer?

Dejstvo, da je Kras v Resoluciji dolgoročnega razvoja turizma opredeljen kot nekaj "ob" ali

"poleg" ali tako "by the way", torej za zraven, k morju, seveda, in ne samostojno in ne k celinskemu delu receptivnega turističnega trga, in da nikjer niso niti približno opredeljene njegove razsežnosti in meje, zgovorno priča, da turizem in Kras še nimata zagotovljenega skupnega imenovalca. Kako ugotoviti, ali sta s predlaganim turističnim proizvodom "morje s Krasom" mišljena pogojno poimenovana tudi "postojnski" in "dolenjski" Kras ali nemara celo "štajerski" Kras?

Kras po delčkih in Kras na obroke

S Krasom se doma in po svetu ukvarjajo znanstveniki, imamo inštitute, naročamo študije; radi bi ga ohranili takšnega, kot je, in radi bi ga spreminjali, prodirali v njegove skrivnosti, si ga podrejali. Radi bi ga ponudili na ogled številnim ljudem in radi bi ga pred njimi zavarovali. Lotevamo se ga enkrat strokovno in spet drugič laično; enkrat bi z vso vehemenco ali vihravostjo kaj zabetonirali in drugič preluknjali, vselej parcialno ali posamično, po koščkih in na obroke.

Se, na primer, Sežanski Kras bistveno razlikuje od drugih kraških območij v Sloveniji? Če krasoslovci odgovorijo nikalno, čemu torej toliko ločenih študij, ki s turističnega zornega kota vrednotijo

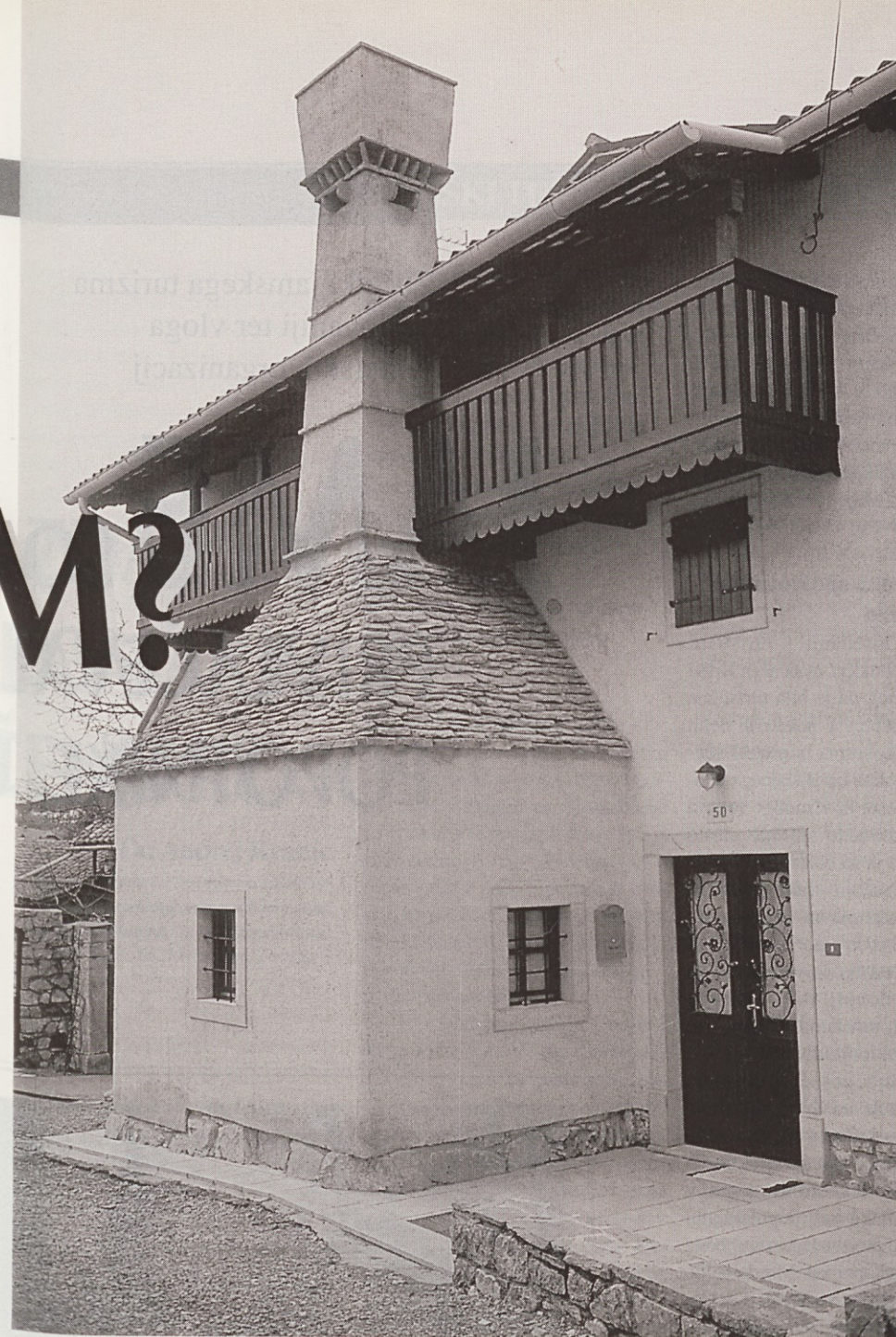
samo posamezne dele slovenskega Krasa? Naj omenim samo tri!

Marketinška študija Turistično vrednotenje (nekdanje) občine Sežana s poudarkom na njeni obmejni legi mag. Davida Malnič (Zavod za prostorsko CONO, Sežana, januar 1992) dovršen del obsežnega besedila namenja Sežanskemu (deloma tudi Tržaškemu) Krasu. O Postojnskem (če ga smem tako imenovati) in tistem okrog Planine ter Cerknice niti besede!

Študija o turističnem razvoju obalno-kraške regije - Oblikovanje turistične ponudbe in izdelava zasnove dolgoročnega razvoja turizma, ki sta jo skupaj opravila Inštitut za ekonomska raziskovanja (IER) in Urbanistični inštitut Republike Slovenije (UIRS) v Ljubljani (Ljubljana, 1994) - je omejena na območje nekdanjih občin Izola, Koper, Piran in Sežana.

Čisto poseben del Krasa je zajet v študiji o oblikovanju turistične ponudbe in izdelavi zasnove dolgoročnega razvoja turizma na notranjsko-kraškem območju, ki sta jo prav tako izdelala IER in UIRS v Ljubljani (Ljubljana, 1988), pa opredeljuje območja nekdanjih občin Cerknica, Postojna in Logatec.

Pri tako razdrobljenem obravnavanju Krasa se lahko vprašamo, ali je poimenovanje "obalno-kraška regija" s celotno Obalo in delčkom Krasa na območju nekdanje

občine Sežana (čeprav so na njem tudi v Unescovo svetovno dediščino vključene Škocjanske jame) dovolj argumentirano in utemeljeno? Je sploh mogoče neko turistično območje, ki ima ambicije oblikovati tržno uspešen kompleksen turističen proizvod, opredeliti z administrativnimi mejami? Sta obe nekdanji občini (Postojna in Sežana), s kraškimi atraktivnostmi najbolj zaznamovani in bogati občini, že kdaj kaj načrtovali ali kje nastopili skupaj, če izvzamem nekaj vseslovenskih promocijskih prijemov in sredstev (prospekti, filmi, ...) o Krasu?

Gotovo bodo ta posvet o turističnem vrednotenju celotnega slovenskega krasa in še posebej kraških jam (tudi Taborske jame, Ledene jame, jame Pekel itn.), pa tudi gospodarsko interesno združenje Turistične jame Slovenije in projekt o jamski transversali, zabrisali administrativno omejevanje sorodnih značajskih potez s kraškimi biseri zaznamovane narave in preprečili parcialno obravnavanje in zgolj vzporedno vključevanje Krasa v turistično ponudbo nekega vnaprej prejuciranega in preforsiranega ali nekako izsiljenega turističnega proizvoda, ki

zaradi cele vrste razlogov (ekoloških, kakovostnih, cenovnih, množičnih itn.) že dalj časa izgublja šarm ali očarljivost najbolj iskane in najbolj obiskane turistične privlačnosti.

Kamnit, a vendar občutljivejši od mimoze

Glede na to, da se je slovenski Kras vsa leta doslej pravzaprav zadovoljeval s statusom ali položajem sopotnika oziroma z dejstvom, da je turistična privlačnost "za povrh" ali "za zraven", so ga naravne in vsebinske spremembe tu-

rističnih tokov in tudi vplivi spreminjenih političnih razmer na turistično povpraševanje najbolj prizadeli. Če bi imel Kras lastno celovito turistično identiteto ali istovetnost in privlačen splet turističnih vsebin, povezanih s tradicijo, s kulturo, z dogajanjem in z načinom življenja na površini in pod njo, bi krize zadnjih let skoraj ne občutil, kot je - na primer - niso v toliki meri občutila slovenska zdravilišča (ki jih je pred desetimi in več leti pestila podobna usoda; uspavana in navajena množice socialnih zavarovancev, zadovoljnih z vsakršno ponudbo, so doživela šok, ko se je socialna pipa nenadoma zaprla, tujci pa z zatečeno ravnijsko ponudbo niso bili zadovoljni).

Dokler je dobival Kras, kot pretežno tranzitna, izletniška, obmejna in v bližini večjih domačih in tujih turističnih centrov locirana turistična destinacija, brez večjega napreznja svoj delež turistov, je seveda šlo. Ko pa je pretežno k morju usmerjen turistični tok usahnil, so Kras in z njim vse na ta segment ali del turistov naravnane turistične privlačnosti, pa tudi primame, sekundarne in infrastrukturne zmogljivosti (kobilarne, kraške jame, hoteli, kampi, itn.) občutili izgubo mnogo bolj, kot so jo občutili kraji in turistična območja, ki so si jih turisti izbrali za cilj svojega počitnikovanja... Trditev lahko podkrepim z nekaj podatki!

V obmorskih turističnih krajih Slovenije, od koder se je v veliki meri s turisti napajal Kras, se je turistični promet (merjen s skupnim številom prenočitev) v obdobju od leta 1990 do leta 1994 zmanjšal za 24 %, pri čemer se je število prenočitev tujih turistov zmanjšalo celo za 58 %, medtem ko se je število prenočitev domačih turistov v zadnjih štirih letih povečalo kar za 72 %.

V istem časovnem obdobju (1990-1994) je izgubila Postojnska jama 71 % vseh obiskovalcev in 74 % tujih, čeprav so med tujimi obiskovalci leta 1994 upoštevani tudi prebivalci nekdanje SFRJ. To pomeni, da je bila v resnici izguba tujih obiskovalcev iz klasične tujine še večja. Skozi Postojnsko jamo se je leta 1990 sprehodilo 898.084 obiskovalcev, med njimi 80 % iz klasične tujine;

v letu 1994 se je sprehodilo skozi samo 261.821 obiskovalcev, vendar kar za 38 % več, kot se jih je sprehodilo v letu 1993! V mestu Postojna je bilo v letu 1994 turistom na voljo 780 turističnih postelj, zabeležili pa so 36.359 prenočitev ali za 72 % manj, kot so jih zabeležili v letu 1990, ko je imela Postojna 1377 turističnih ležišč.

Na območju nekdanje občine Postojna pomeni 48.096 prenočitev v letu 1994 kar za 71 % manj, kot jih je bilo leta 1990, čeprav je indeks turističnih prenočitev, primerjan z letom 1993, kar za 72 indeksnih točk nad stotico.

Tudi Predjamski grad, ki ga je leta 1994 obiskalo 58.866 ali za 30 % več ljudi kot leta 1993, še vedno ni dosegel rezultatov iz leta 1990, ko se je po njegovih sobanah sprehodilo 103.685 obiskovalcev.

V kobilami Lipica je bilo leta 1990 229.376 obiskovalcev, med njimi 73 % iz tujine. Leta 1994 je vstopnico za ogled kobilarne kupilo 58.433 oseb, med njimi 46 % iz tujine. V Lipici, ki se poleg kobilarne ponaša še z zanimivo dodatno turistično ponudbo (igralnica, golf, tenis, bazen itn.) so v letu 1994 zabeležili 30.645 prenočitev, kar pa vseeno pomeni za 46 % manj kot v letu 1990.

V takratni občini Sežana so leta 1994 registrirali 69.894 turističnih prenočitev ali za 61 % manj kot v letu 1990.

Da sam vpis Škocjanskih jam v seznam Unescove svetovne dediščine leta 1986 še ni zagotovil večjega zanimanja za njihov obisk, kaže podatek, da je bilo v njih še povsem "normalnega" leta 1990 za 10 % obiskovalcev manj kot leta 1989 in da jih je bilo leta 1994 še vedno za 25 % manj kot leta 1990.

Podatki zgovorno kažejo, da jo je celotno območje slovenskega Krasa v zadnjih štirih letih odneslo mnogo slabše kot turistična Slovenija v celoti (vseh prenočitev je bilo v Sloveniji leta 1994 za 26 % manj kot v letu 1990; tujih je bilo za 54 % manj, medtem ko je bilo prenočitev domačih gostov za 30 % več), oziroma tudi slabše kot gorska in obmorska turistična območja Slovenije, da sploh ne omenjam slovenskih zdravilišč! Območje, če ga pogojno ome-

jimo z administrativnimi mejami samo treh nekdanjih občin (Cerknica, Postojna in Sežana), je po številu vseh prenočitev v letu 1994 prispevalo 2 % in v letu 1990 še 4,4 % k slovenskemu stacionarnemu turističnemu prometu, vendar v opazovanih letih največ k razmahu evidentiranega izletniškega turizma v Sloveniji (v letu 1994 34 % in v letu 1990 65 %).

Kras je treba spoštovati in ga imeti rad

Dosedanji turistični promet na območju matičnega Krasa vsiljuje misel, da je bila turistična ponudba (čeprav v nekaterih delih izjemno kakovostna in pestra) vendarle naravnana na slučajnega anonimnega gosta in v mnogo manjši meri na natančno izbrano ciljno skupino. Da je za oblikovanje novih turističnih vsebin - naravnanih na določene prepoznavne segmente turistov, ki ne bodo ogrozili okolja - na celotnem območju slovenskega Krasa zagotovo dovolj volje, znanja, prizadevnih turističnih dejavcev in turizmu naklonjenih domačinov, dokazuje tudi posvet v Postojni. Turistični proizvod Krasa, o katerem bo nemara nekoč znova tekla beseda, zagotovo ne bo več zgolj okras ali dopolnilo k nekemu drugemu, v danem trenutku bolj popularnemu turističnemu proizvodu, temveč bosta najmanj enakopravna. Morda pa bo Krasu v naslednji resoluciji o dolgoročnih ciljih razvoja slovenskega turizma priznan samostojni turistični proizvod ali pa bo opredelitveni pomen celo zamenjan in se bo glasil "Kras z morjem".

Bo nova lokalna razparceliranost Slovenije tovrstnemu optimizmu v škodo ali v prid?

Kras je zagotovo tako izjemna slovenska turistična prednost in posebnost, da bi si zaslužil več celovitosti, pozornosti in več spoštovanja.

Vse štiri črke v besedi KRAS bi morali že iz naklonjenosti do njenega porekla in modificiranega prodora v svetovni besedni zaklad vselej in povsod pisati z velikimi črkami!

Začetki jamskega turizma v Sloveniji ter vloga jamarskih organizacij

JAME SO ŽE ZDAVNAJ PRIVLAČEVAL ROMARJE, POPOTNIKE, IČENJAKE...

Dr. Andrej Kranjc

dipl. geograf ter višji znanstveni sodelavec
Slovenske akademije znanosti in umetnosti
- predstojnik Inštituta za raziskovanje krasa
ZRC SAZU, 66230 Postojna, Titov trg 2

Nedavno je bil dr. Andrej Kranjc izvoljen za člana Slovenske akademije znanosti in umetnosti.

Dr. Andrej Kranjc je krasoslovec, ki dela na Inštitutu za raziskovanje krasa v Postojni, slovi pa kot poznavalec hidrografije (poplavljenih območij, ponikalnic, itd.) in jam. Objavil je dolgo vrsto del, ki so pomembna predvsem za poznavanje slovenske zemlje, so pa tudi izjemnega mednarodnega pomena. Ob tem se ukvarja tudi z zgodovino svoje vede in velja za najboljšega poznavalca svetovne speleološke preteklosti in slovenskega deleža v njej, pa tudi zgodovine slave naših kraških jam in tistih mož, ki so jih prvi opisovali, kot je Valvasor. Novemu akademiku, ki je tudi sodelavec revije Kras, iskreno čestitamo!

Jame so že od davna privlačevale popotnike, romarje, vedoželjne učenjake ali kakor se je pač reklo turistom pred "izumom" turizma. Domačini oziroma okoličani so najbližje jame poznali že od nekdaj. Za pravi turizem v modernem smislu pa je treba širše poznati posebnosti, po možnosti v svetovnem merilu, če hočemo govoriti o turizmu kot mednarodnem pojavu in procesu.

Začetki v srednjem veku

Dokumentirane začetke jamskega turizma pri nas lahko sledimo daleč v srednji vek. Šlo je bodisi za obiskovanje notranjih delov jam iz radovednosti in vedoželjnosti, o čemer pričajo podpisi po stenah jamskih rovov, bodisi za tako imenovani verski turizem, to je obiskovanje oziroma romanja v "svete jame" in v podzemeljske cerkve.

Najstarejši je najbrž romarski turizem. V Sveti (Socerbski) jami za gradom Socerb nad Trstom je po izročilu nekaj časa živel sam sv. Socerb, ki je umrl mučeniške smrti 24. maja 284 - "in že od nekdaj je v tej jami maša vsako leto 24. maja". K tej maši se je, vsaj v Valvasorjevem času, zgrinjala množica ljudi iz bližnje in daljne okolice. Da je bila jama tudi pozneje splošno znana, priča mirovna pogodba z Benečani iz leta 1463, v kateri je kot mejni objekt poleg gradu Socerb posebej omenjena tudi Grotta di S. Servolo (Boegan 1911, 13-14), to je Sveta jama.

Iz virov vemo, da je bila v Landarski jami ob Nadiži - domačini jo imenujejo sv. Ivan v Čele - cerkev že pred l. 888. In če je bila cerkev, so bili gotovo tudi obiskovalci.

Vendar niso bili le verski nagibi tisti, ki so vabili ljudi v jame. V

Postojnski jami je v Rovu starih podpisov najstarejši podpis iz leta 1213, pozneje jih je iz stoletja v stoletje več, kar priča o njenem stalnem obiskovanju.

Pri pravem turizmu ponavadi mislimo tudi na zaslužek. O tem viri v zvezi z Landarsko jamo, s Sveto jamo ter s Postojnsko jamo iz teh prvih časov našega turizma molčijo. Pač pa Valvasor piše, da je ob vhodu v Sveto jamo pri Marseillu (Sainte-Baume) - v njej je še danes cerkev - gostišče, kjer človek lahko kupi jedajočo in pijačo.

Vilenica - prva turistična jama

Prva jama pri nas, za katero vemo, da je bila vključena v pravo obliko turizma, kar pomeni, da je bilo treba za njen ogled plačati vstopnino, je bila Vilenica pri Lokvi. Po podatkih v literaturi (Savnik, 1968,) naj bi grof Petač (Petazzi) iz Zavrha leta 1633 prepustil Vilenico lokavski cerkvi ter si z njo delil dohodek od vstopnine. Torej so morali "turisti" obiskovati jama že pred letom 1633 v dovolj velikem številu in je dajal obisk toliko dohodkov, da se je zadevo splačalo omenjati in urejevati celo s pogodbami ter dariinimi listinami. Obenem je to najbrž eden med našimi prvimi zabeleženimi primeri koncesije nad objektom naravne dediščine za turistično izkoriščanje.

V župnijski kroniki sv. Mihaela v Lokvi je zabeleženo, da se je grof Petač leta 1709 Vilenico odpovedal in jo odstopil lokavski cerkvi z vsemi dohodki vred. V isti kroniki so tudi pozneje omenjani "dohodkovni odnosi" med družino Petazzi in cerkvijo v zvezi z Vilenico. Iz zapisov za čas od leta 1816 do leta 1818 je razvidno, da je imela cerkev od jamskega turizma od 41 do 164 goldinarjev letnega dohodka.

Vilenica je bila torej naša prva prava turistična jama, ki je uspevala predvsem zaradi bližine pristanišča Trsta, zaradi cesarske kobilame v Lipici, ustanovljene leta 1580 (med obiskom kobilame si je leta 1660 ogledal Vilenico tudi cesar Leopold I.), ter zaradi bližine pomembne tovrne poti skozi Lokev, kjer so

bila velika skladišča. V starejši literaturi je Vilenica bolj redko omenjana, pač pa so starejši avtorji do konca 18. stoletja opisali večino današnjih turističnih jam. Kakor so sedaj, so bile že takrat vodilne Postojnska jama in Škocjanske jame.

Valvasor izrecno ne omenja, kaže pa, da se mu je zdelo nekako samo po sebi umevno, da si je popotniku, ki pride skozi Postojno, mogoče ogledati tudi Postojnsko jama. Tako pravi, da je nekoč sam pokazal Postojnsko jama dvema Nizozemcem in Angležu... Torej je bil Valvasor tudi med našimi prvimi dokumentiranimi turističnimi vodniki!

Konec 18. stoletja so Postojnsko jama obiskovali tudi ob slovesnih priložnostih, npr. ob poroki na gradu Hassberg (Vošperg) leta 1797, ko sta za razsvetljavo in okrasitev jame poskrbeli moštvi dveh polkov.

J. Seume, ki je takrat potoval skozi naše kraje, leta 1803 omenja, da so ogled Postojnske jame omogočili vodniki, ki so priskrbeli tudi razsvetljavo.

Tudi Škocjanske jame so bile "turistična" zanimivost že v 18. stoletju. Ko so Tržačani pripravljali knjigo o svojem mestu za cesarja Jožefa II., so leta 1782 francoskemu krajinarju Cassasu naročili nekaj slik znamenitosti tržaške okolice. Med posebnostmi je naslikal Škocjanske jame in Predjamski grad. Ena izmed slik prikazuje pogled na ponor Reke v Veliki dolini. Torej so ljudje obiskovali Veliko dolino že takrat in ne šele po zgraditvi (novih) stopnic leta 1823, kot ponavadi navajamo.

Začetki modernega jamskega turizma...

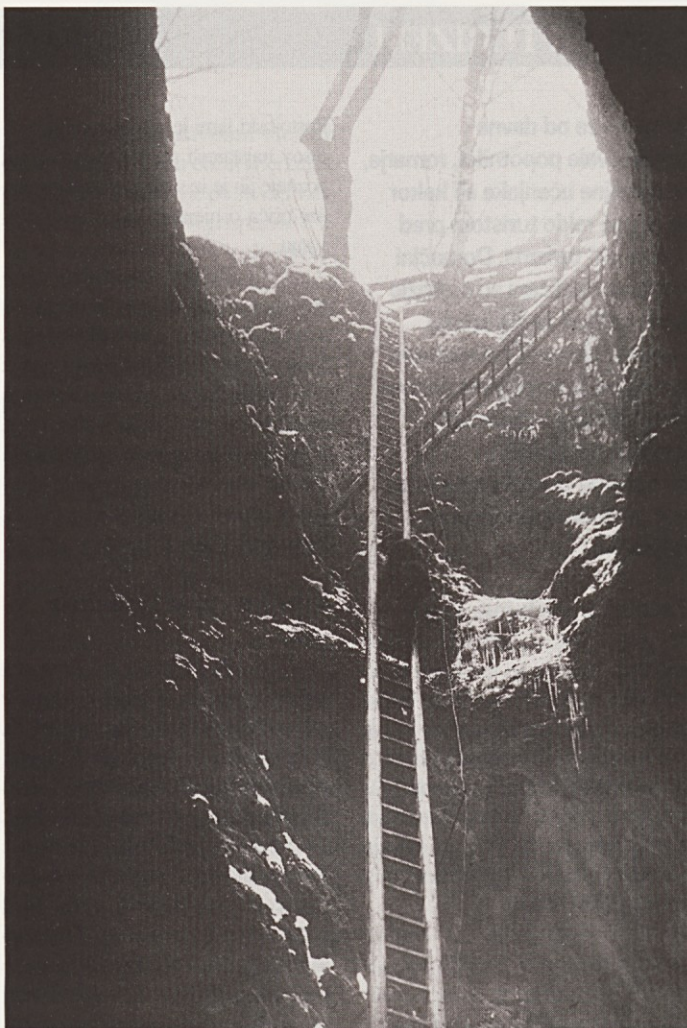
V začetku 19. stoletja je vzbrstel moderni jamski turizem. Leta 1808 je gostilničar Vrdeli Josef Eggenhöfner iz Boršta pri Vrdeli vzel v zakup Pečino na Hudem letu pri Padričah ter za turistični obisk uredil njen vhodni del. Leta 1818 je Luka Čeč odkril notranje dele Postojnske jame in občina jo je še istega leta

pričela sistematično urejati, 17. avgusta 1819 pa so jo redno odprli za turistični obisk. Jama je bila zavarovana z vrati, v njej so bile urejene poti, urejena je bila vodniška služba z vodniki v uniformah, imela je uradno potrjen cenik obiskov in vpisno knjigo. Istega leta so tudi v Škocjanskih jamah uvedli vpisno knjigo (*Liber Cavernae St. Canziani*) (Moser, 1887).

Na Kranjskem so bile v začetku 19. stoletja štiri prave turistične jame: Vilenica, Pečina na Hudem letu, Postojnska jama in Škocjanske jame. Pečina na Hudem letu ni ostala turistična dolgo časa, saj so kmalu po njenem odprtju vanjo vlomili ter uničili kapnike in turistične naprave. Poleg teh je bilo še več jam, ki so jih ljudje obiskovali, a niso bile ustrezno urejene za turizem oziroma niso bile splošno in vsem dostopne. Že v Valvasorjevih časih so bile Željske jame priljubljeno sprehajališče kočevskih meščanov; turjaški grof je v bližini Turjaka uredil manjšo jamo kot uto za popoldanski počitek; lastniki Rakovega Škocjana so uredili dostope pod Mali most in v Zelške jame; jama Škratovka je bila vključena v haasberški park; leta 1846 je dal Windischgrätz urediti poti po Jami pod Gradom (Predjama). Najbrž je bilo takih zasebnih jam, urejenih kot sprehajališča, počivališča in privlačnosti parkov, precej več, kot pa danes vemo, saj so bile jame že kmalu vključene v romantično gibanje "nazaj k naravi" in številni parki versajskega tipa so vključevali tudi umetne jame.

Pri nas je bilo tudi nekaj tako imenovanih polturističnih jam, ki za obisk niso bile posebej urejene, pač pa je bil za njihov ogled na voljo vodnik, ki ga je bilo treba poiskati v vasi ali pa je čakal pred jamo. Priskrbel je svetila, vodil po jami in bil za to tudi nagrajen. Take jame so bile med drugimi: Črna jama (takrat imenovana Magdalena), Križna jama ter Jama pod Babjim zobom. V prvo so vodili obiskovalce postojnski domačini že v 18. stoletju; še posebej tiste, ki so se zanimali za proteuse. Obisk prikazuje tudi grafika iz leta 1807. Obisk Križne jame pa je zabeležil leta 1832 J.J. Tobin, osebni zdravnik Sira Humphryja Davyja.

V začetek 19. stoletja sodi-

Za obisk Jame pri vasi Jama na Dolenjskem so domačini 18 m globoko vhodno brezno opremili z lesenimi lestvami. - foto: F. Bar, 1931

Vhod v nekdanjo podzemeljsko cerkev - Sveto jama pri Socerbu. - foto: J. Hajna

jo tudi prvi napisani turistični vodniki po naših jamah. Hacquet (1778-1789) sicer omenja, da mu je kot vodnik služila Valvasorjeva Slava vojvodine Kranjske (1689), vendar te vseeno ne moremo šteti med vodniško literaturo. G. Agapito je leta 1802 objavil knjižico o Vilenici, leta 1823 pa, med drugim, opis Postojnske jame, Škocjanskih jam, Vilenice in Svete jame. V obdobju od leta 1830 do leta 1832 je izšel obsežen Hohenwartov opis Postojnske jame s Schaffenrathovimi ilustracijami.

Od začetka 19. stoletja do danes sta v razvoju turističnih jam dobro opazni dve smeri: enakomeren razvoj nekaj najpomembnejših in najuspešnejših jam ter veliko nihanje števila drugih jam. Ves čas, tudi današnji ni izjema, so ljudje, pogosto na pobudo posameznih zanesenjakov, odpirali nove turistične jame, obenem pa so številne jame opuščali; predvsem zaradi nerentabilnosti - zaradi velikih vzdrževalnih stroškov in zaradi majhnega obiska oziroma zaslужka.

Pospešeno odpiranje turističnih jam

Želja po odpiranju turističnih jam je spet narasla proti koncu 19. stoletja, sočasno z zaostrovanjem narodnostnih nasprotij in obrambe slovenstva, saj je turistična jama s pripadnostjo določenemu društvu (slovenskemu, nemškemu ali italijanskemu) tudi kazala na pripadnost tamkajšnjega ozemlja. Leta 1884 je dobila Škocjanske jame z okoliškim zemljiščem v zakup Primorska sekcija DÖAV, ki je leto prej ustanovila Odsek za raziskovanje jam. To je bila prva prava jamarska organizacija, ki je uredila neko turistično jamo. Leta 1886 je Avstrijski turistični klub vzel v zakup Divaško jamo (Kronprinz-Rudolf-Grotte). Ko je zakupna pogodba leta 1905 potekla, je jamo pod imenom Divaška Vilenica prevzel tržaški odsek SPD. Istega leta, za jamo se je namreč zanimala DÖAV, so vzeli v zakup tudi Dimnice in jih tik pred začetkom prve vojne odprli za turizem. Tudi italijanske organizacije so odpirale svoje turistične jame: Jamska komisija pri C.A.I. (Italijanski alpinistični klub) se je leta 1889 lotila ure-

JAMSKI TURIZEM

janja jame Clementina pri Opčinah (Forti 1983), tržaška Commissione grotte pa leta 1908 Velike pečine (Briške jame), danes znane pod imenom Grotta Gigante (Guidi 1982).

Vendar turističnih jam niso odpirali le po Krasu, ampak so jih odpirali tudi drugod po Sloveniji. Jama pod Babjim zobom nad Bledom je bila odprta za turistični obisk leta 1861, Pekel pri Šempetru v Savinjski dolini leta 1868, Huda luknja ob Paki leta 1895. Urejanja jam so se lotevali še marsikje, vendar podrobnejših podatkov ne poznamo. Za primer naj navedem le Eleonorino in Ledeno jamo za Mestnim vrhom nad Kočevjem, ki sta imeli poti oziroma lestve za lažji dostop in obisk, načrtovano urejanje Turških jam nad Žirovnico na Gorenjskem ter urejanje poti v Zadlaški (Dantejevi) jami.

Ker se je organizirano jamarstvo pojavilo razmeroma pozno (leta 1879 na Dunaju, leta 1883 v Trstu, leta 1889 v Postojni, najbrž malo pozneje v Kočevju, v Ljubljani šele leta 1910), se je tudi pozno vključilo v turistično urejanje in izkoriščanje jam. Že omenjeno ukvarjanje planinskih društev z jamarstvom (DÖAV, ÖTC, SPD s svojimi podružnicami) je pri nas organizirani "predjamski" čas, čeprav so bile posamezne vodilne osebnosti v planinstvu in jamarstvu iste (Brinšek, Cerk, Kunaver), planinci in planinske podružnice kot organizacije so se ukvarjali z jamskimi raziskavami (ajdovska podružnica v Hublju, Savinjska v Erjavčevi luknji), z urejanjem in tudi s turističnim izkoriščanjem jam.

Pri nas pred prvo svetovno vojno, z izjemo Jamskega odseka Primorske sekcije DÖAV, ni bilo jamske organizacije, ki bi imela oziroma ki bi upravljala kako turistično jamo. Želje in načrti so bili razmeroma močni (Šimnova jama pri Gorjah, Turške jame nad Žirovnico, Huda luknja, Hubelj), vendar do njihovih končnih uresničenj ni prišlo. Jamsko društvo Anthron se je ukvarjalo s postojnskim spletom in bilo neke vrste "jamska" podaljšana roka Jamske komisije, Društvo za raziskovanje podzemeljskih jam (DZRPI) pa je bilo že po zasnovi "znanstveno" usmerjeno.

Tudi Otoška jama pri Postojni je bila nekdaj turistična jama... Vodnik s turisti, pripravljenimi za obisk. - foto: H. Lechner, 1912

Tudi med obema vojnama ni bilo dosti bolje. Na Krasu so upravljale nekaj jam italijanske jamske organizacije, na jugoslovanski strani pa le društvo Speleos iz Velenja, ki je leta 1933 (ponovno) odprlo Hudo luknjo. Kot zanimivost naj omenim, da so domačini po odkritju in ureditvi Županove jame (1927) celo ustanovili Društvo za urejanje podzemeljskih jam.

Po vojni so bile za marsikatero jamsko društvo lastne turistične jame velik mik; podobno kot jamske kočje in domovi. In več društev oziroma sekcij je samo uredilo jame, jih dobilo v upravljanje ali sodelovalo pri urejanju turističnih jam, kot so: Divaška jama, Vilenica, Dimnice, Križna jama, Studena (Kostanjeviška) jama, Železna jama, Pekel, Rotovnikova jama, Francetova jama in Jama pod Babjim zobom, Snežna jama na Raduhi in najbrž še katera.

Tako je pravzaprav tudi sedanje stanje. Brez podrobnejše analize je sicer težko delati zaključke, vendar je dejstvo, da nobena izmed turističnih jam, ki jih danes upravljajo jamska društva, ni v turističnem in gospodarskem pomenu zelo pomembna. Seveda pa s tem nočem reči, da

tudi take jame ne pomenijo prispevka k boljši in pestrejši turistični ponudbi kraške pokrajine oziroma slovenskega krasa sploh.

Bibliografija:

- Agapito, G., 1802: La grotta di Corgnale, Trieste
 Agapito, G., 1823: Le Grotte di Adelsberg, di S. Canciano, di Comiale e di S. Servolo; la Miniera di Mercurio d' Idria, il lago di Cirknitz, le terme di Monfalcone, Antichita Romane d'Aquileia e Pola, ed altri notevoli oggetti nelle vicinanze di Trieste. - 1-204, Vienna
 Boegan, E., 1911: La grotta ed il castello di S. Servolo. - Alpi Giulie, 16, 1, 2, 12-22, 49-54, Trieste
 Faraone, E. & M. Radacich, 1990: Nota bibliografica sulla Grotta di San Servolo. - Atti e Memorie della Comm. Grotte "E. Boegan", 29, 35-70, Trieste
 Forti, F., 1983: Commissione grotte - cento anni di turismo sotterraneo. - Progressione cento, 29-31, Trieste
 Guidi, P., 1982: I primi quarant'anni di turismo alla Grotta Gigante. - Alpi Giulie, 76, 35-50, Trieste
 Habič, P. & M. Knez & J. Kogovšek & A. Kranjc & A. Mihevc & T. Slabe & S. Šebela & N. Zupan, 1990: Škocjanske jame, Speleological Revue. - Int. J. Speleol., 18, 1-2, 1-42, Trieste

Hohenwart, F. von, 1830-1832: Wegweiser für die Wanderer in der berühmten Adelsberger und Kronprinz Ferdinands-Grotte bey Adelsberg in Krain. - I-III, pp. 16, 9, 14, Wien & Laibach

Kranjc, A., 1990: Jamski turizem na Krasu - med najstarejšimi turističnimi panogami. - 15. zborovanje slov. geografov - Portorož 1990, 237-240, Ljubljana

Lapajne, S., s.a.: Aus der Chronik der Adelsberger Grotte. - 1-62, Laibach

Lavallee, J. & L. F. Cassas, 1802: Voyage pittoresque et historique de l'Istrie et de la Dalmatie. - Paris

Mölschen Atlas, Brno, 1752

Moser, L. C., 1887: Das Fremdenbuch von St. Canzian. - Mitth., d. Sect. f. Höhlenkunde des ÖTC, 6, 1, 8-9, Wien

Nagel, J. A., 1748: Beschreibung deren auf allerhöchsten Befehl Ihro kays. und königl. Maytt. Francisci I., untersuchten in dem Herzogthum Crain befindlichen Seltenheiten der Natur. - Nationalbibliothek, MS, N. 7854, Vienna

Rosenmüller, 1805: Beschreibung weltwürdiger Höhlen. Ein Beitrag zur physikalischen Geschichte der Erde. - 2, 28-41, 265-303, Leipzig

Savnik, R. (ured.), 1968: Krajevni leksikon Slovenije. - I, 1-487, Ljubljana

Shaw, T., 1979: Križna jama: Najstarejša (?) tiskano poročilo. - Naše jame, 20, 59-62, Ljubljana

Valvasor, J. W., 1689: Die Ehre des Hertzogthums Crain. - I, 1-696, Laibach - Nürnberg

Škocjanske jame -
neprecenljiva
dediščina
in pomembna
turistična znamenitost
Krasa in Slovenije

CENTER SLOVENSKEGA KRASOSLOVJA

Stane Furlan

direktor podjetja HTG - hoteli, turizem, gostinstvo Sežana,
66210 Sežana, Partizanska cesta 1

Škocjanske jame so največja znamenitost in biser matičnega Krasa. Reka Reka jih je v dolgih tisočletjih izoblikovala v skrivnostnem podzemeljskem svetu. Veličastne podzemeljske dvorane, srhljive globeli, divja voda v kanjonih in mogočni slapovi dajejo tem jamam izredno znanstveno in turistično vrednost ter velike razvojne možnosti.. Zaradi izjemnih geomorfoloških ali spreminjajočih se zemeljskih oblik, zaradi pomembnih ter reprezentativnih naravnih habitatov in glede na to, da so se v njih ohranile številne ogrožene živalske in rastlinske vrste univerzalnega ali splošnega pomena s stališča znanosti, so bile Škocjanske jame kot edine jame na svetu leta 1986 uvrščene v seznam Unescove svetovne naravne in kulturne dediščine.

Strokovnjaki so razloge za vpis Škocjanskih jam v seznam Unescove svetovne naravne in kulturne dediščine utemeljili z naslednjimi ugotovitvami:

- 1.** Škocjanske jame so edinstven primer popolnoma naravno ohranjene kraške erozije ali izjedanja. Njihov dva kilometra dolg podzemni kanjon z izrednimi razsežnostmi in s slikovitostmi je svetovna izjema kraškega pojava.
- 2.** Zavarovano območje Škocjanskih jam je zelo pomembno prav zaradi

osnovnih raziskav o nastanku Krasa, saj geološka izraza "kras" in "dolina" izhajata prav od tod.

- 3.** V udornih dolinah območja Škocjanskih jam je ohranjen izjemen ekološki ali okoljski sistem, v katerem so zastopniki sredozemske, sred-

njeevropske, ilirske in alpske flore, med njimi nekatere redke pa tudi ogrožene vrste, ki jim preti izumrtje.

- 4.** Škocjanske jame so zanimive tudi v arheološkem pogledu. Na njihovem širšem območju je kakšnih 30 arheoloških najdišč, ki pričajo o deset tisoč

let stari naselitvi tega prostora. Med najzanimivejša najdišča sodijo Roška jama in Tominčeva jama.

Dejstvo, da so bile Škocjanske jame vpisane v Unescov seznam svetovne naravne in kulturne dediščine, pomeni za našo državo

sicer veliko čast, obenem pa predstavlja tudi njeno veliko odgovornost. Naj spomnim le na dve ključni obveznosti, ki smo ju takrat sprejeli! Država Slovenija je obvezana močno onesnaženo reko Reko očistiti najmanj do 2. kakovostnega razreda, kar bi se moralo zgoditi že do leta 1992. In v istem času je bila država dolžna ustrezno zakonsko zaščititi razglašeno območje.

Žal v predvidenem roku ni bila uresničena nobena izmed obveznosti, zaradi česar bi se Unesco lahko tudi odločil, da Škocjanske jame izbriše iz seznama svetovne naravne in kulturne dediščine. Z utemeljenimi predlogi in kazalci o zdravljenju oziroma čiščenju reke Reke nam je uspelo rok podaljšati za dve leti. Konec leta 1991 pa so se pokazali tudi prvi znaki njenega ozdravljenja. Izboljšala sta se njena čistost in vonj; precej tudi zaradi ukinitve proizvodnje v Tovarni organskih kislin v Ilirski Bistrici in zaradi odhoda Jugoslovanske ljudske armade kot pomembne onesnaževalke reke na tem območju. Čistost reke Reke se od leta 1992 dokaj hitro popravlja in zadnje meritve v letu 1994 so potrdile, da je njena čistost že na prehodu v 2. kakovostni razred. To potrjujejo tudi domačini, ki živijo ob reki, saj ugotavljajo, da se po dolgih letih vanjo spet vrača življenje.

Glede zakonske zaščite območja Škocjanskih jam z zadovoljstvom ugotavljam, da je po nekajletnem pripravljanju dozorel predlog zakona o regijskem parku Škocjanske jame, ki je sedaj v parlamentarnem postopku in za katerega verjamem, da bo v nekaj mesecih sprejet. Območje je zavarovano le z odlokom občine Sežana iz leta 1980, ki pa zaradi svetovnega pomena Škocjanskih jam ne ustreza več potrebam zavarovanja na tej ravni... Zakon o regijskem parku Škocjanske jame bo prava in zadovoljiva podlaga za uspešno in učinkovito varstvo ter temu prilagojen razvoj vsega zavarovanega območja.

Turistični razvoj Škocjanskih jam

Začetek turističnega razvoja Škocjanskih jam sega daleč nazaj, v leto 1923, ko je deželni svet-

nik Tominc iz Sežane dal položiti prvo stopničasto pot v Veliko dolino. Obdobja njhovega turističnega razvoja je zelo nazorno opredelil starosta slovenskih jamarjev dr. Franc Habe s prispevkom ob 150. obletnici njihovega turističnega delovanja leta 1972. Razdelil jih je na avstrijsko dobo (1823-1918), na italijansko dobo (1918-1945) in na dobo nove Jugoslavije (po letu 1945).

Škocjanske jame so raziskali med leti 1884 in 1904. Tedaj so v njih uredili tudi prve turistične poti. Za turistični ogled so jih odprli že leta 1885. Da bi povezali dolino Globočak z jamami, so v letu 1933 zgradili umetni predor v Tiho jamo. Tega leta so zgradili tudi Hankejev most, ki je povezal Šumečo jamo in Tiho jamo. Most so zgradili tudi v Mahorčičevi jami. Pomemben mejnik v turističnem razvoju jam je leto 1959, ko so dobile električno razsvetlavo in ko so turistične poti obnovili ter razširili.

Turistični obisk je bil v Škocjanskih jamah v začetku dokaj skromen, saj do leta 1945 ni nikoli presegal 6.000 obiskovalcev letno. Tudi pozneje ni bilo veliko bolje in šele z elektrifikacijo jam leta 1959 se je začel obisk postopno povečevati. Tako si je jame v letu 1965 ogledalo nekaj več kot 25.000 obiskovalcev, v letu 1975 več kot 35.000 obiskovalcev, leta 1985 pa že nekaj več kot 50.000 obiskovalcev.

Pomemben mejnik v turističnem razvoju Škocjanskih jam je leto 1986, ko so jih vpisali v Unescov seznam svetovne naravne in kulturne dediščine. Prav v letih od 1986 do 1990 so Škocjanske jame doživele svoj največji razcvet. Dobile so prepotrebne zunanje objekte in obisk se je bistveno povečal, saj jih je letno obiskalo več kot 60.000 ljudi, v letu 1987 pa je obisk skoraj dosegel število 70.000.

Velik udarec slovenskemu turizmu in seveda tudi obisku Škocjanskih jam sta povzročila junijska vojna za osamosvojitve Slovenije leta 1991 in razpad Jugoslavije. To leto si je Škocjanske jame ogledalo le kakšnih 24.000 obiskovalcev, kar je na eni strani realen odsev časa, na drugi strani pa rdeča opozorilna luč za takojšnje ukrepanje. Seveda je to

zahtevalo bistvene spremembe v strategiji turističnega razvoja nasploh in turističnih destinacij. Potrebni so bili novi marketinški in organizacijski prijem ter dodatna finančna sredstva, da bi čim prej nadomestili izgubo... Po treh letih prizadevanj ugotavljam, da smo dosegli nekaj zadovoljivih rezultatov, saj se je v tem času obisk vsako leto povečal za 20 odstotkov, v strukturi obiskovalcev se je bistveno povečal delež tujcev, in to predvsem kot posameznikov. Tako se je razmerje med domačimi in tujimi obiskovalci Škocjanskih jam 85:15 iz leta 1991 do leta 1994 spremenilo v razmerje 60:40. To pa pomeni, da se tujci vračajo in da zaupanje v našo mlado državo relativno hitro raste.

Razmišljanja o viziji nadaljnega turističnega razvoja regijskega parka Škocjanske jame

Temeljna izhodišča za nadaljnji razvoj vsega zavarovanega območja Škocjanskih jam, zapisana v predlogu zakona o regijskem parku Škocjanske jame, so pomembna in sprejemljiva osnova za turistični razvoj območja. Glede na zasnovano območje krajinskega parka, zaradi velike pomembnosti tega naravnega in kulturnega spomenika v Sloveniji in v Evropi in predvsem zaradi precejšnjih tržnih možnosti bo treba čim prej izoblikovati nov koncept oziroma nov model promocije regijskega parka Škocjanske jame. V takem konceptu morajo biti povezane vse dejavnosti na območju parka in jih je treba primerno promovirati in tržiti. Ves promocijski sklop zajema turistično, znanstveno-raziskovalno, vzgojno-izobraževalno, naravovarstveno in informacijsko dejavnost.

Turistična dejavnost bo zajemala trženje, recepcijsko in vodniško službo po jamah in po parku. Treba je izoblikovati celostno podobo regijskega parka Škocjanske jame, oblikovati vse reklamno in propagandno gradivo, pripraviti in posneti film in video kaseto o Škocjanskih jamah oziroma regijskem parku, oblikovati in izdelati več izvirnih spominkov, značilnih za območje, postaviti po vsem parku označevalne

table, urediti ogledne in sprehajalne poti po varovanem območju do vseh turistično zanimivih točk naravne in kulturne dediščine (razgledišče na Veliko in Malo dolino, vasi Gradišče, Betanje in Škocjan, mlin ob reki Reki, Grad Školj, itn.), urediti in postaviti muzejske zbirke o razvoju jamarstva, urediti fototeko in diateko ter zbirko skupnega tiskanega gradiva o Škocjanskih jamah in obvestiti domače ter tuje turistične agencije o novi turistični ponudbi (novi turistični destinaciji) na območju regijskega parka Škocjanske jame.

Znanstveno-raziskovalna dejavnost je med ključnimi za hitrejšo in prepoznavnejšo uveljavljanje regijskega parka Škocjanske jame na domačem in mednarodnem prizorišču. Škocjanske jame so prava zakladnica, tako rekoč laboratorij v naravi, kjer najdejo naravoslovci in družboslovci možnosti za proučevanje naravnih procesov, pojavov ter njihovih značilnosti in vplivov na okolje. Območje Škocjanskih jam še zdaleč ni v celoti raziskano, zato je treba raziskovalce spodbujati, da nadaljujejo speleološko in drugo delo, in motivirati jamarje za nadaljnje raziskovanje sistema Škocjanskih jam. V okvirih bodočega zavoda Regijski park Škocjanske jame pa bo treba ustanoviti center, ki bo povezoval raziskovalce najrazličnejših področij. To bo omogočilo organiziranje najrazličnejših delovnih srečanj, simpozijev, mednarodnih raziskovalnih taborov in drugih raziskovalnih akcij.

Vzgojno-izobraževalna dejavnost bo morala doseči, da osnovnošolski program izobraževanja obvezno predvidi obisk Škocjanskih jam. Nanj bi se učenci pripravili še v šoli. Šolam bi zato zagotovili gradivo o regijskem parku Škocjanske jame, ki naj bi pojasnjevalo vzgojno-izobraževalne smotre, povezane z varstvom in zaščito naravne in kulturne dediščine... V okviru te dejavnosti bo treba spremljati šolske in strokovne ekskurzije ter študentske terenske vaje. Seminarje in učne delavnice o Škocjanskih jamah ter

POTREBUJEMO NACIONALNO STRATEGIJO!

Mag. Andrej Mihevc

dipl. geograf - raziskovalni asistent na Inštitutu za raziskovanje krasa ZRC SAZU,
66230 Postojna, Titov trg 2
in predsednik Jamarske zveze Slovenije

Opisujem prispevek organiziranega jamarstva v turistični ponudbi države in opredeljujem nekatere pojme, katerih ohlapno uporabljanje povzroča nesporazume. Poleg tega opozarjam na križanja interesov jamarskih društev in turistične dejavnosti in na preobremenjenost nekaterih jam.

Štirje motivi vodijo ljudi v neobičajni svet kraškega podzemlja. To so navadna radovednost, znanstvena radovednost, užitek izizvalnega športa in gospodarska raba. (T. Shaw, History of Cave Science, 1992).

Jamarstvo, kot ga razumemo jamarji v Evropi, je amaterska, neprofitna dejavnost prostega časa, ki je povezana z jamami, jamarji pa so tisti ljudje, ki hodijo po jamah prvenstveno iz prvih treh navedenih motivov. Ker je za hojo po jamah potrebno veliko znanja, posebne opreme ter varnosti, so se jamarji pričeli že v preteklem stoletju organizirati v društva in zveze. Jamarstvo zato razumemo kot organizirano dejavnost z določenimi pravili

obnašanja, s programi, s cilji in z vrednotami.

Osnovni cilj jamarstva je odkrivanje in raziskovanje jam. Ker tega posameznik sam pa tudi ena generacija jamarjev ne zmore, jamarji oblikujejo društva in sistem informacij v obliki ustnega izročila, arhiva, katastra ali objav v revijah in knjigah.

Pri geslu "turizem" daje Leksikon Cankarjeve založbe (1988) dva pomena te besede. Po prvem je turizem potovanje in začasno bivanje v tujih krajih zaradi oddiha in drugih razlogov, v drugem pa je turizem gospodarska storitvena dejavnost, ki jo opravljajo predvsem gostinski obrati, prometne organizacije in potovalna podjetja.

Stik jamarstva in turizma vidim, izhajajoč iz navedenih definicij, v treh točkah:

1. Jamarji so turisti, ki jih zanima prvenstveno odkrivanje, raziskovanje in obiskovanje jam. Za turizem kot gospodarsko dejavnost so zanimivi, saj so to potencialni ali možni gosti, ki potrebujejo turistične storitve.
2. Jamarji lahko z odkrivanjem jam ustvarjajo nove točke, vredne ogleda, ter tako bogatijo turistično ponudbo. S poročili o

svoji dejavnosti pa propagirajo tudi kras in njegove turistične jame.

3. Pojavlja se še tretja stična točka, to je turistična gospodarska dejavnost, ki jo opravljajo nekatera jamarska društva.

Jamarji kot turisti

Jamarstvo je v osnovi društvena dejavnost. Posameznik namreč nima dovolj informacij o jamah, sam težko pride do potrebnega tehničnega znanja, obenem pa nima zagotovljene varnosti.

V Sloveniji je v 45 društvih včlanjenih približno 4000 jamarjev. Med njimi je aktivnih kakšna četrtina. Aktivnost pomeni sodelovanje v delu društva, pripravljanje na ekskurzije in udeležba na njih. Poglavitna dejavnost jamarjev je obiskovanje že znanih jam, iskanje novih, njihovo raziskovanje, merjenje in opisovanje. Člani društev so povprečno mladi ljudje, šolarji, dijaki in študentje. V jame hodijo ob koncih tedna, prenočujejo pri jamah, v njih ali pa se vozijo domov. Jame, ki jih obiskujejo, so razpršene po vsem krasu.

Poleg slovenskih jamarjev hodijo v naše jame tudi jamarji iz tujine. Ti so dveh vrst. Nekatere zanimajo nova odkritja in raziskave, zato se povezujejo s slovenskimi jamarji, saj tako veleva osnovna jamarska etika, obenem pa lahko le tako pridejo do zanesljivih informacij o jamah.

Tuji jamarji lahko raziskujejo jame tudi sami, mimo jamarskih društev; zanimajo jih jame ali območja, kjer so možna velika odkritja; tudi taka, ki so pomembna v svetovnem merilu. Takšnega ravnanja Jamarska zveza seveda ne podpira. Ker novoodkritim jamam dajejo tudi imena, ki smo jih potem dolžni spoštovati, posegajo tudi v slovenska poimenovanja naše pokrajine.

Poleg jamarjev, ki jih zanima raziskovanje novega, prihajajo tudi jamarji, ki bi želeli le obiskati stare, že znane jame. Tudi ti jamarji prihajajo kot gostje jamarskih društev, s posredovanjem turističnih organizacij ali samostojno. Točnega števila tujih jamarjev ne poznamo, verjetno pa je teh obiskovalcev nekaj sto letno.

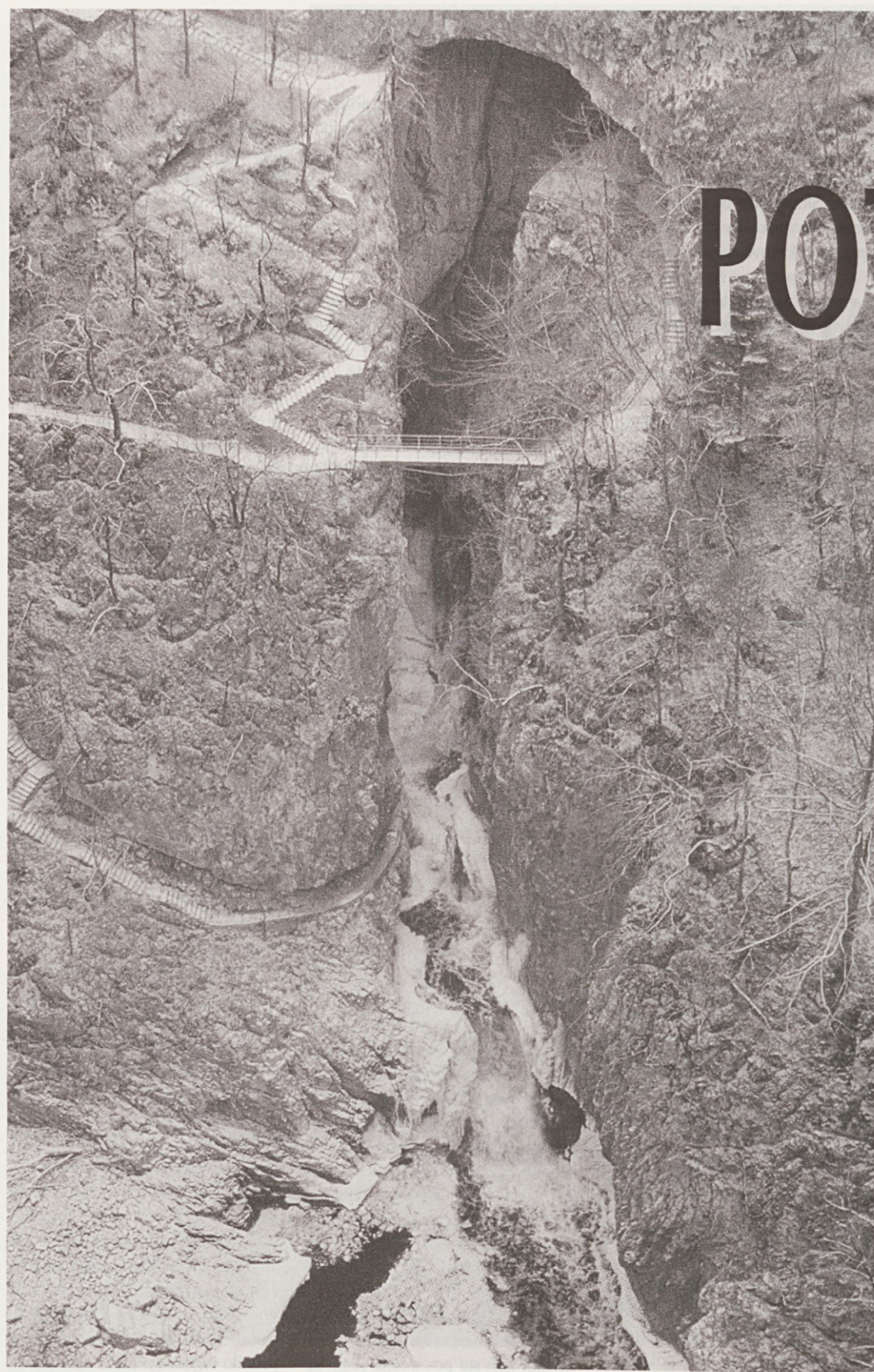
Slovenski jamarji in raziskovalni tuji jamarji niso najbolj primerni uporabniki turistične ponudbe. Jamarstvo je številčno skromno, obenem pa ima tako specifične potrebe, da jih običajne turistične organizacije ne morejo ustrezno zadovoljiti. Jamarji imajo svoje vire informacij, svoj prevoz, svojo hrano, prenočujejo pa tam, kjer jim ni treba plačati. Tudi vso opremo pripeljejo s seboj. V jame hodijo vse leto; jame, ki jih obiskujejo, pa so bodisi blizu domačega kraja ali razpršene po velikem površju. Nekoliko bolj zanimivi so le tuji jamarji, ki bi si želeli ogledati že znane jame, pa nimajo stika z domačimi jamarji.

Jamarji in bogatenje turistične ponudbe

Jamarji-raziskovalci so odkrili in raziskali večino jam, ki so urejene za množični obisk in so pomemben, celo edini del turistične ponudbe nekaterih krajev ali pokrajin. Nekaj jam so, seveda, raziskali tudi iz povsem gospodarskih pobud - turističnih, vodoskrbnih ali melioracijskih. Vendar je imelo tudi v teh raziskovanjih jamarstvo pomembno vlogo. Pričakuje pa se še nova odkritja in povečevanje števila za turistično izbrabo primernih jam.

Naš Kras, točneje ozemlje med Vrhniko in Trstom, je bilo v prejšnjem stoletju zibelka jamarstva kot društvene dejavnosti in nove znanosti - speleologije. To sta zelo pomembna motiva pri poudarjanju pomena našega krasa in sta tudi predmet turistične ponudbe. Žal pa v Sloveniji nimamo muzeja za krasoslovja in speleologijo ali muzeja, kot je, na primer, pri turistični Jami pri Briščikih, bolj poznani kot Grotta Gigante.

K turistični ponudbi pomembno prispeva tudi publicistična dejavnost jamarjev in še posebno Jamarske zveze. Mislim na izdajanje revije Naše jame in objavljanje člankov, poročil, reportaž, potopisov v drugih, sorodnih publikacijah ali v dnevnem in revijal-

mi sami, imeti pomembnejše in vidnejše mesto ter vlogo v slovenski turistični promociji. Na tem zavarovanem delu slovenskega Krasa je mogoče najti vse značilne in posebne

kraške tvorbe in pojave ter značilne živalske in rastlinske primerke. To mu daje izrazito prednost za njegov turistični razvoj. Zato z dokajšnjo mero

optimizma pričakujem, da bo regijski park Škocjanske jame kmalu postal tudi center slovenskega krasoslovja.

varovanju naravne in kulturne dediščine naj bi bili namenjeni tudi učiteljem, drugim predavateljem in turističnim vodnikom. Za utrjevanje slovenskega krasoslovja pa bi bilo treba prirejati tudi mednarodno krasoslovsko šolo na visokošolski ravni.

Naravovarstvena dejavnost bo morala zagotavljati ustrezno kakovost vode reke Reke ter varovati in ščititi naravne danosti kraške pokrajine parka. Takoj je treba odstraniti in počistiti vsa divja odlagališča smeti vzdolž reke Reke in urediti na ustrezen način zbiranje in odvažanje smeti. Pomembno vlogo bodo morali opraviti naravovarstveni nadzorniki, ki bodo imeli po zakonu na območju parka posebne pristojnosti.

Informacijska dejavnost bo z združevanjem in povezovanjem vseh dejavnosti omogočala celovito promocijo regijskega parka Škocjanske jame. Imeti bo morala ustrezen računalniško podprt informacijski sistem, ki bo med drugim omogočal tudi povezovanje navzven - z državnimi ustanovami (vladne službe, urad za naravno in urad za kulturno dediščino), z znanstvenimi in raziskovalnimi organizacijami ter z mednarodnimi ustanovami (Unesco).

Sklep
Škocjanske jame
so v zadnjem času dosegle pomemben napredek in uveljavitev, vendar predvsem v okviru promocije Krasa oziroma kraške turistične ponudbe skupaj z drugimi kraškimi jamami, z Lipico, s Štanjelom ter z drugimi kulturnimi in naravnimi znamenitostmi Krasa, pa tudi v okviru promocije Slovenije.

Menim, da so bile v tem smislu preveč zapostavljene in da bi morale, zaradi svojih izjemnih kakovosti in zaradi edinstvenega obeležja (vpis v seznam Unescove svetovne naravne in kulturne dediščine), ki ga Evropa posebej in drugače ceni, kot ga cenimo

nem tisku. Jamarji se javljajo še radiu in televiziji ter tako posredno propagirajo tudi turistične jame.

Poleg tega, povsem vidnega in izmerljivega prispevka k turistični ponudbi jamarstvo sodeluje v turizmu tudi z vzgojo vodnikov tako imenovanega alternativnega jamskega turizma.

Jamarstvo in turizem

Tretja stična točka med jamarstvom in turizmom je v turistični dejavnosti nekaterih jamarskih društev. Več slovenskih jamarskih društev vodi obiskovalce v jame. Gre za dve obliki vodenja. Prva je vodenje v jame, ki so za obiskovanje opremljene. Takšnih jam je 13 in so nekakšne amaterske verzije turističnih jam.

Jame, ki jih upravljajo jamarska društva, so ponavadi manjše, predvsem pa imajo manj obiskovalcev. Vzroki, da od 45 slovenskih jamarskih društev kar 12 društev gospodari z eno jamo ali z več jamami, so predvsem v preteklih političnih razmerah. Ker so bile te jame premajhne za državna podjetja, ker jih ni smel upravljati zasebnik, so jih dobila v upravljanje društva. Te jame imajo nadelane poti in na različne

načine urejeno razsvetljavo, urnike obiskov itn.

Druga oblika vodenja je vodenje skupin turistov v neopremljene jame v obliki trekingov. To pogosto imenujejo tudi alternativni turizem... Poleg jamarskih društev ponuja takšne obiske jam tudi nekaj turističnih organizacij.

Z vodenjem po jamah ali z upravljanjem jam se jamarska društva ukvarjajo zato, da si izboljšajo svoj gmotni položaj. Od aktivnosti in usmerjenosti teh društev pa je odvisna kakovost ponudbe.

Vprašanja o turizmu, ki ga vodijo jamarska društva

V času po letu 1990 smo bili priče političnih sprememb, ki so spremenile odnos države do zasebne lastnine in pobude. To se je odrazilo tudi v jamskem turizmu. Nove pogoje na tem področju bodo urejali zakoni, ki šele nastajajo. To so zakon o društvih, zakon o jamah in zakon o koncesijah.

Gre za zakone s treh različnih področij. Zakon o društvih, ki je že v skupščinskem postopku, definira društva kot neprofitne amaterske organizacije, ki se lahko

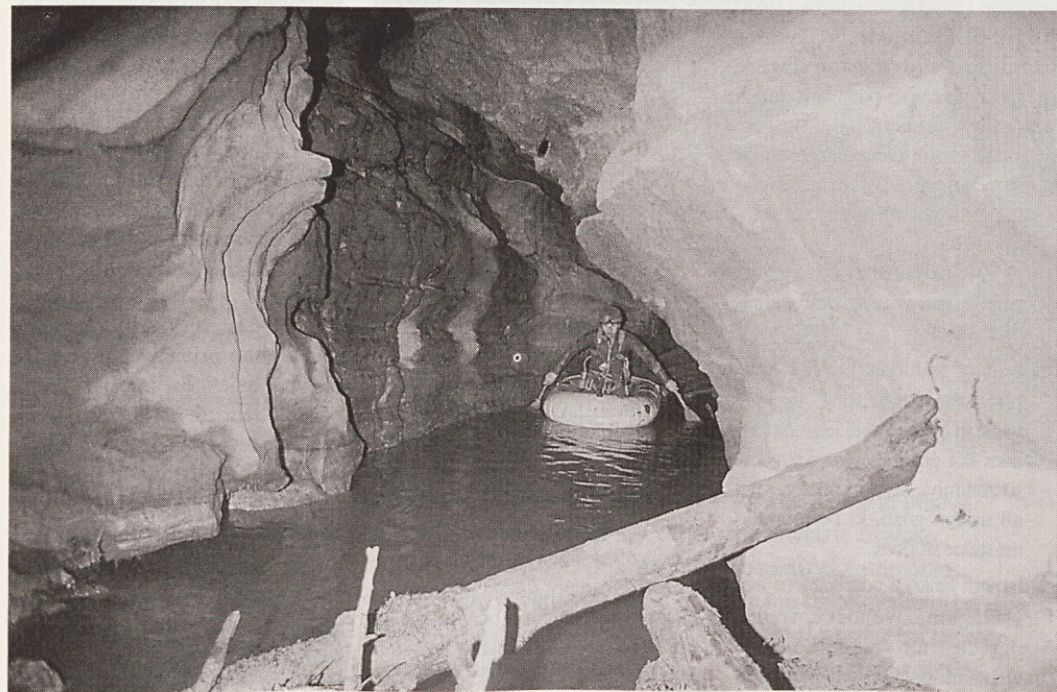
izjemoma ukvarjajo tudi s pridobitno dejavnostjo, dobiček iz nje pa se mora praviloma vračati v osnovno dejavnost društva. Zakon o jamah, ki je v pripravi, je v osnovi varstveni zakon ter bo določal pogoje za rabo jam. Zakon o koncesijah pa bo določal gospodarske dolžnosti nosilca turistične dejavnosti.

Zaradi spremenjenih odnosov in pravnih praznin se pojavljajo nekateri problemi. Hitro vključevanje večjega števila jam v turistično ponudbo brez ustreznih pravil za njihovo rabo, brez dovoljenj za posege in brez navodil vodniški službi je jamam povzročilo veliko škodo. Tako so v Križni jami pričeli propadati sigovi pragovi, v Snežni jami na Raduhi so poškodovane oblike iz jamskega mleka, v vhodnem delu Velike ledene jame v Paradani je nestrokovno speljana pot poškodovala vegetacijo, ki je značilnost vhodnega dela jame.

Pri jamah tako imenovanega alternativnega turizma se dogajajo podobne stvari. Ker pa nad to dejavnostjo ni pregleda in ker nihče ne spremlja stanja v jamah, dejanskih sprememb niti ne poznamo. Škoda na naravni dediščini je trajna ter zmanjšuje turistično vrednost našega

Slika levo in slika zgoraj:
Kačna jama (~256 m)
Foto: A.Mihevc

krasa. Zaradi tega bo najbrž treba čim prej omejiti obisk nekaterih jam, kar pa bo prizadelo tudi jamarje.

Drugi problem, ki ga je povzročila turistična dejavnost nekaterih društev ali posameznikov, je zapiranje jam in vprašanje, kdo ima pravico upravljati posamezne jame. Gre za različne razloge, da jamarska društva omejujejo dostop drugim jamarjem oziroma jih obravnavajo kot turiste... V zahodni Evropi se ubadajo še z enim problemom, to je s pravico do pristopa k jami. Lastniki zemlje so najprej pričeli zaračunavati vodenim skupinam prehod čez svojo posest, nato pa še jamarjem. Pričakujemo, da se bo to v kratkem pričelo dogajati tudi pri nas.

Sklep
Jamarska društva in Jamarska zveza Slovenije lahko pomembno prispevajo k boljši turistični ponudbi na krasu. Njihov prispevek je v odkrivanju novih jam, izobraževanju jamskih vodnikov in publicistični dejavnosti. Številne manjše jame pa je možno racionalno vključiti v turistično ponudbo le s pomočjo jamarjev ziroma jamarskih društev. Turistična dejavnost društev lahko pripelje tudi do nasprotij v jamarskih društvih ali v Jamarski zvezi.

Delo v društvih je namreč prostovoljno, namenjeno skupnosti, in ni pridobitno, turistična dejavnost pa je v osnovi drugačna. Druga vrsta problemov izhaja iz vodenja po neopremljenih jamah ali iz urejanja novih jam, ki pogosto ni dovolj premišljeno ter je v veliki meri brez nadzora. Posledice napačnih ureditev in preobremenjenosti nekaterih jam bodo vidne še dolgo. Te probleme bosta delno rešila zakon o društvih in zakon o jamah, ki sta v postopku sprejemanja, vendar potrebujemo še dolgoročno nacionalno

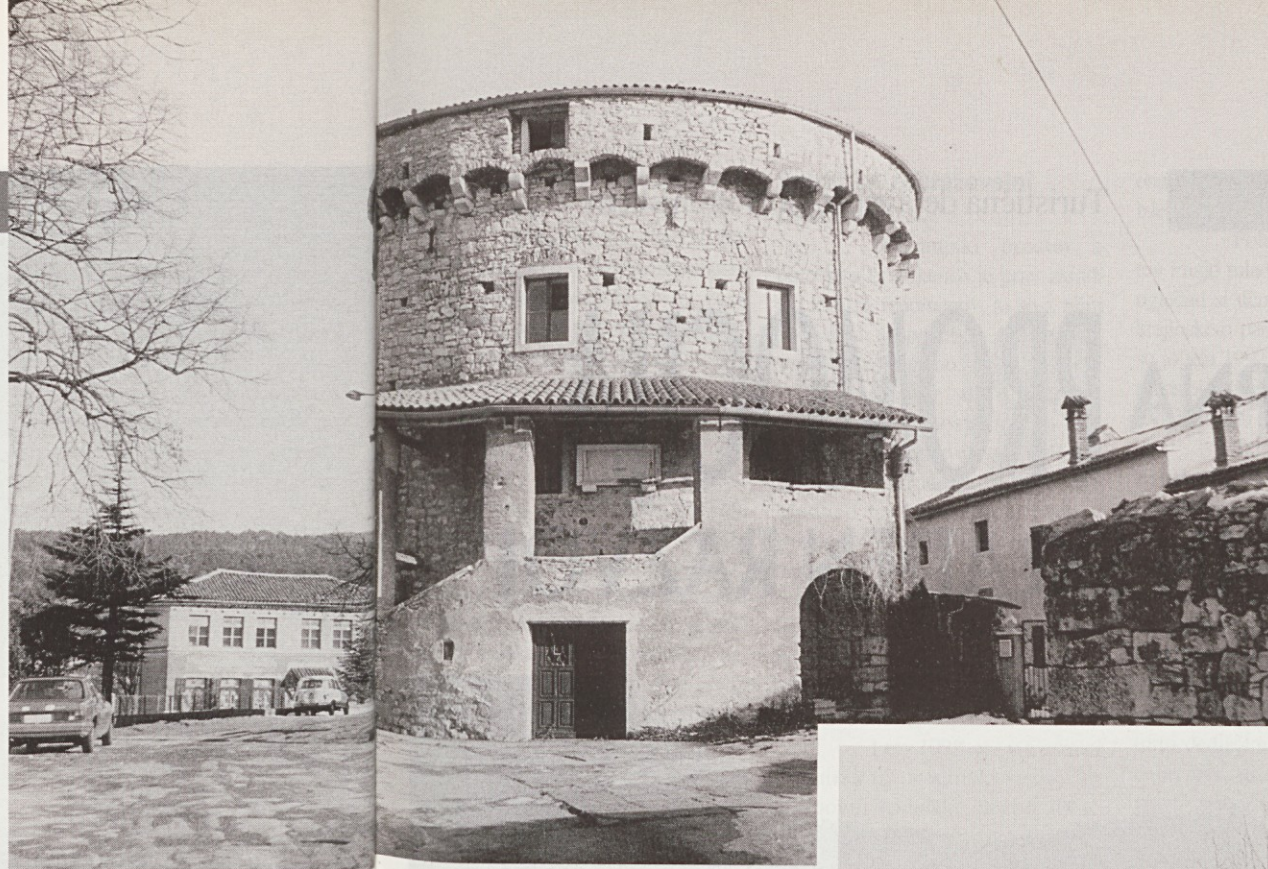
strategijo o razvoju turističnih jam. Določiti bi morali tipe turističnih jam in njihovo število, jamam določiti njihovo ciljno publiko ter vsaj okvirno opredeliti tudi nosilce razvoja jamskega turizma.

Turistična društva
v turističnem razvoju Krasa

FENOMEN KRASA TRŽITI DOMA IN NA TUJEM

Viljem Borjančič

dipl. umetnostni zgodovinar- Bortur,
66210 Sežana, Kulturni center Srečka Kosovela

Slika levo: Obrambni stolp v Lokvi pri Divači (1487)

Slika spodaj: Ruševine gradu Školj na desnem bregu divje
šumeče Reke pred vstopom v Škocjanske jame

Foto: Vili Borjančič

Letos praznujemo častitljivo 90. obletnico nastanka predhodnice sedanje Turistične zveze Slovenije, ki si je ob svoji ustanovitvi leta 1905 nadela ime Deželna zveza za povzdigo tujškega prometa. To predvsem po zaslugi delujočih turističnih društev, ki so se takrat imenovala društva za olepšavo krajev in povzdigo tujškega prometa.

Pogled v preteklost

Med prvimi, ki so v tistem času pred devetdesetimi leti orali ledino, je pionirska vloga pripadla društvu iz Postojne. Od nekaj si je prizadevalo razvijati turistično miselnost v kraju samem in naseljih na Pivškem. Poglavitno vlogo za nastanek društva je odigrala znamenita Postojnska jama, katere sloves je bil tedaj po svetu že utrjen.

Jamo Vilenico pri Lokvi so si prvi obiskovalci ogledovali že pred nekaj stoletji. Trideseta leta preteklega stoletja pa so bila odločila za nadaljnji turistični razvoj teh krajev. Uspehi prizadevnih jamarjev z odkrivanjem podzemeljskega sveta Škocjanskih jam so spodbudili za naravo navdušenega okrajnega glavarja v Sežani Mateja Tominca, da je ob sodelovanju vaške nakelske občine nadelal stopničasto pot v

Veliko dolino do - po njem imenovane - Tominčeve jame (gradivo za mednarodni simpozij "Zaščita Krasa ob 160-letnici turističnega razvoja Škocjanskih jam", 1982)

Pogoji za razvoj jamskega turizma so postali ugodnejši z ustanovitvijo Nemško-avstrijskega planinskega društva, v okviru katerega je delovala posebna primorska jamarska sekcija z imenom Kustenland (F.A. Pазze: Chronik der Section Kunstland des Deutschen und Osterreichischen Alpenvereins, 1873-1892, Trst, 1893). Po leta 1884 sklenjeni pogodbi z občinama Škocjan in Naklo so Škocjanske jame prešle v zakup omenjene jamarske sekcije, ki je pričela jame urejati za turistični obisk. In ker je bila jamarska sekcija na tem območju izjemno delavna, jo moremo - neglede na statutarno obliko, v okviru katere je delovala - v nekem smislu imeti za predhodnico bodočih turističnih društvenih organizacij, katerih aktivnost se je stopnjevala po drugi svetovni vojni. Slovensko Primorje se je takrat znašlo v posebnih pogojih delovanja turističnih gospodarskih združenj in društev, ki jim je bilo šele po pridružitvi matici Sloveniji omogočeno delovanje, kakor so si ga od nekaj želeli prebivalci osvobojenih območij.

Poleg postojnskega turističnega društva zabeležimo razmah

delovanja turističnih društev drugod na Krasu med gospodarskim razvojem in z njim povezanim turizmom na območju prejšnje občine Sežana. Med prvimi je zaživelo turistično društvo v Komnu (1952), v osemdesetih letih pa so nastala turistična društva v Divači, Štanjelu, Rodiku, Hrpeljah-Kozini in slednjič leta 1994 v Škocjanu.

Turizmu na Krasu je utirala pot tudi Kraška turistična zveza, ki je v sedemdesetih letih poskrbela za izdajo informativnega prospekta in s svojim informacijskim uradom v Sežani skrbela za turistično promocijo Krasa.

Poudarek kakovosti in domiselnosti

Pred leti uveljavljeno sporočilo "Turizem smo ljudje", ki je do današnjih dni ohranilo svojo aktualno svežino in pomen, naj bi v celoti udeleževali željo po širšem vključevanju prebivalstva v vse aktivnosti, ki so povezane s turizmom. Vse to naj bi tudi vplivalo na racionalnost in uspešnost poslovanja v turistično ponudbo vključenih subjektov, kot so: turistično posredovanje, gostinstvo, trgovina, transport in za turizem številne druge pomembne gospodarske dejavnosti. Žal pa ugotavljam, da preneka tera dobronamerna pobuda zaradi razdrobljenosti ali odsotnosti skladnega delovanja

izpuhti v neproduktivno smer navzlic željam, ki so njenemu nastanku botrovale.

V temeljnih izhodiščih za delovanje Turistične zveze Slovenije in njenih društev, v Resoluciji o strateških ciljih na področju razvoja turizma v Republiki Sloveniji in v drugih listinah so zajeta značilna turistična območja in temeljni turistični proizvodi pa tudi koncept njihovega oblikovanja na območju Obale in Krasa. Pri tem je v tej smeri smotno pričakovati večjo aktivnost na državni ravni ne samo glede zaščite temveč tudi glede celovite konceptualne zasnove nadaljnjega razvoja tega turističnega območja. Na to nas navedajo tudi okoliščine, v katerih se je turizem znašel v minulih nekaj letih, ko je tudi pri nas v podjetniško zavest in vseh ostalih v turizem vključenih subjektov prodrlo spoznanje, da sta kakovost in domiselnost tisti vrednoti, ki bosta v bodoče krojili usodo slovenskega turizma. In pri tem je dejavnost turističnih društvenih organizacij še posebej pomembna ter zaželeno povsod, kjer so zanjo najosnovnejše možnosti!

Nekaj nalog turističnih družbenih organizacij

V nadaljevanju je na kratko strnjenih nekaj nalog, ki jih bodo po mojem mnenju morale ures-

ničevati turistične društvene organizacije.

Zaradi multiplikativnih ali množilnih učinkov turističnega gospodarstva v širšem okolju mora biti med osnovnimi nalogami turističnih društvenih organizacij na Krasu spodbujanje sodelovanja sooblikovalcev globalne turistične ponudbe v širokem kontekstu sodelovanja posameznih ponudnikov.

Nujno je večje sodelovanje med osnovnimi nosilci turističnega gospodarstva, to je podjetij, in turističnimi društvenimi organizacijami, ki naj se povezujejo z drugimi društvi na isti ravni in z občinami. Pri tem je treba upoštevati nastanek novih občin na Krasu, katerih občinski sveti so nedavno sprejeli odločitev o povezovanju turizma.

Nujno je večje vključevanje mladih v razvojne programe posameznih občin, ki naj pripomorejo njihovem zaposlovanju v turističnih dejavnostih. Opaziti je že premike v kakovosti gostinske ponudbe, kar krepi turistični imago ali predstave o pokrajini.

Nujno je večje povezovanje med turističnimi društvenimi organizacijami in jamarskimi društvi ter najrazličnejšimi amaterskimi skupinami, kot so folklorne skupine, aktivni kmečkih žena, turistične kmetije, osmičarji itn. Okrepiti pa je treba tudi njihovo sodelovanje s kulturnimi

društvi, pihalnimi godbami, prireditelji vsakoletnega srečanja pisateljev v Vilenici, organizatorjev Grajskih večerov v Štanjelu itn.

Med prednostne naloge je treba uvrstiti sodelovanje s Slovenci v zamejstvu in sodelovati v projektih, kot so vinske ceste, kulturne šege in običaji (kraška ohcet), pustne prireditve, slikarske razstave, koncerti in druge prireditve.

Posebno skrb morajo turistične društvene organizacije namenjati informacijski dejavnosti na solidni gnotni podlagi. Brez ustreznega promocijskega gradiva, prospektov, posterjev, biltenov in - seveda - ljudi, ki bodo informacijske službe vodili, še tako dobronamernih načrtov

ne bo mogoče izpeljati. Gmotno podlago je treba zagotoviti predvsem tistim, ki so s svojim dosedanjim nesebičnim in vztrajnim delom upravičili zaupanje družbe, da jim pri njihovem delu pomaga.

Sklepna misel

V strategiji turističnega razvoja Slovenije bo treba uresničevati predvsem načelo o uveljavljanju segmentiranih ali razčlenjenih turističnih ponudb, značilnih za posamezne regije ali območja. Med njimi nedvomno izstopa Kras glede na edinstvenost krajine in z njo v stoletjih izo-

blikovano kulturološko fizionomijo ali podobo. Fenomen Krasa mora postati dejansko in ne samo z besedami iztočno sporočilo na domačih in tujih tržiščih, kjer naj v promocijskem smislu ustrezno pozicionira ali umešča kraško turistično ponudbo. Njegovo blagovno znamko je mogoče uveljaviti v vsestranski povezavi s sosednjimi regijami, predvsem z obalno, in ob uspešni dejavnosti turističnih društvenih organizacij, ki morajo odigrati pomembno vlogo spodbujevalk turističnega razvoja Krasa.

NUJNI STA SKUPNA PROMOCIJA IN SKLADEN RAZVOJ

Ksenija Dvorščak

ekonomistka za turizem

vodja trženja in razvoja v podjetju Postojnska jama, turizem,
66230 Postojna, Jamska 30

Turistična ponudba Notranjske obsega območja nekdanjih občin Cerknica, Logatec in Postojna. Ta območja se povezujejo v notranjsko regijo; povezuje jih tudi projekt o Notranjskem parku, ki ga posebej predstavlja Lili Mahne. In če ga ne povezuje že samo ime, povezuje ta prostor tudi legenda o Martinu Krpanu, saj se z njim istovetijo vse tri občine. Sicer pa geografsko ta prostor najbolj povezuje porečje reke Ljubljanice, katere vode so ga soustvarjale tisočletja in mu narekovala ritem. Toda, kljub temu skupnemu imenovalcu so ta turistična območja zelo neenakomerno razvita.

Na Postojnskem se je prav gotovo ovrednotila strateška komparativna ali primerjalna prednost, da so že leta 1819 začeli z organiziranim turizmom v Postojnski jami. Poznejši tokovi so šli v smeri množičnega turizma in rezultat turističnega povpraševanja ter uspešnih sezon je bil, da se je v Postojni razvila infrastruktura, to je osnovni turistični objekti, ki pa ostajajo brez vsebine.

Tudi Logatec je poznal turizem že zgodaj. Med obema vojnoma je bil znano klimatsko letovišče; cvetel je predvsem lovni turizem.

Le na Cerknškem tedaj še niso vedeli za turizem. Že pred prvo svetovno vojno je poznavalec naravnih lepot Kuppelwieser nameraval

spremeniti Cerknško jezero v svetovno letovišče. Toda pogajanja z že tedaj trmastimi Cerknščani, ki so se bali pregreh, ki jih prinaša turizem, so se prekinila in Kuppelwieser se je lotil zapuščenih in z malarijo okuženih Brionskih otokov.

Namestitvene zmogljivosti

Na Postojnskem je bilo še leta 1990 1.377 turističnih ležišč, ki so bila izkoriščena 26-odstotno. Leta 1994 jih je bilo le še 780, in to pretežno v hotelih, njihova izkoriščenost pa je bila 13-odstotna.

Logatec ima največ prenočišč v zasebnih sobah, počitniških hišicah in na turističnih kmetijah. Vsega skupaj jih je približno 200.

Najslabše je z namestitveno infrastrukturo opremljen cerknško območje, ki razen nekaj zasebnih sob in vikendov nima turističnih prenočišč. So pa prenočišča, in to nekatera zelo udobno opremljena, v lovskih in gozdarskih kočah snežniško-javorniških gozdov. Težava je, da so v najemu ali pa zasebne in da jih je zato skorajda nemogoče vključevati v turistično

ponudbo. Že leta 1992 so poskušali z organiziranjem fotolova, ki je vključeval zalezovanje in opazovanje divjih živali in ptic ob Cerknškem jezeru, vendar so bile težave pri najemanju koč.

Turistične dejavnosti

Posebej zanimivo področje turistične ponudbe se razvija zadnjih nekaj let s kmetijami odprtih vrat oziroma z izletniškimi kmetijami, na katerih obiskovalcu ponudijo domačo malico, uro ali dve ježe in prijeten klepet, ki ga je obiskovalec še posebej vesel. Želja je, da se iz teh postojank

razvijejo prave turistične kmetije in ne vaše gostilne.

Nekatera izmed teh stališč se že upoštevajo v programih celostnega razvoja podeželja in vasi (CRPOV), ki ga pod vodstvom ministrstva za gozdarstvo in kmetijstvo uresničujejo nekatere občine. Osnovni namen je z razvojem dodatnih dejavnosti (v tem primeru turističnih) omogočiti stalno in občasno zaposlenost domačih ljudi na več mestih in za različne potrebe obiskovalcev. Programe uresničujejo v Slovenski vasi in na gradu Prestranek na Postojnskem, v Dolenjem jezeru na Cerkniškem in v Hotedrščici na Ribniškem.

S turizmom na kmetijah je močno povezan tudi konjeniški turizem, ki je v zadnjem času še posebno v razmahu. Na gradu Prestranek se razvija center za vzrejo in vzgojo konj, na posestvu Plana pri Pivki se razvija vzreja islandskih konj za tumo jahanje, na Cerkniškem skorajda na vsaki turistični kmetiji ponudijo tudi jahanje konj.

Na ranču Kaja in Grom v Petkovcu pa nudijo poleg rekreacijskega jahanja tudi večdnevne trekinge ali potovalne ture s konji vse do Slivnice, Snežnika, Loškega potoka in tja do Kočevske reke.

Poleg trekingov s konji je vse večje povpraševanje tudi po jamskem trekingu. Skupine jamskih zagnancev vse pogostejše povprašuje po možnostih več dnevnega ogleda sistemov kraških jam, ki vključujejo ostale jame postojnskega jamskega sistema - torej ne samo Postojnske jame, logaške jame, jame ob Cerkniškem jezeru in Križno jamo. Vse bolj se pojavlja tako imenovana tržna niša, kjer je možno tržiti jamarstvo kot ekskluzivno ponudbo. Vse večje zanimanje za jame, za katere ni značilen množični obisk, potrjuje tudi podatek, da je imela Križna jama leta 1990 osemsto obiskovalcev in leta 1994 že 2.400, od tega 50% tujih gostov.

Tudi druge jame postojnskega jamskega sistema, ki omogočajo obiske manjših skupin in temeljijo na posamičnem pristopu do gosta, beležijo skoraj dvakrat večje število obiskovalcev v primerjavi z minulimi leti (Jama pod Predjamskim gradom povečanje za 100%, Pivka jama in Črna jama pa povečanje za 93%).

Šolski in izobraževalni turizem

Notranjski prostor s porečjem Ljubljane je prav zaradi teh kraških fenomenov, ki so z njim povezani, še posebno zanimiv za šolsko ciljno skupino.

Center za šolske in obšolske dejavnosti ima na tem območju dva domova - prvi je Rak v Rakovem Škocjanu, drugi pa je dom Medved na Medvedjem brdu v Rovtahn. V obeh nudijo vzgojno izobraževalne programe za spoznavanje posebnosti naravnih ambientov ali okolij, v katerih sta domova, in izobraževalne programe za življenje v naravi. Namenjeni so osnovnošolcem in srednješolcem.

Leta 1992 so v Cerknici organizirali vodniški tečaj in ustanovili vodniško službo, da se predvsem šolskim skupinam ponudi organizirano vodenje po Loški dolini, ob Cerkniškem jezeru in v Rakovem Škocjanu. Obisk skupin se zaradi tega seveda ni povečal, bil pa je dosežen namen - da se prestreza skupine, ki so prej prihajale na Cerkniško jezero takorekoč samo dvigovati prah oziroma obračati z avtobusi, saj si jezera niso niti znale ogledati. Šolarjem se sedaj nudi privlačno vožnjo ob jezeru z lojtniki, kar žanje zelo dober odziv. Poleg tega si od pomladi 1994 lahko ogledajo tudi maketo Cerkniškega jezera. V letu 1992 so mladi vodniki prestregli le nekaj šolskih skupin, v letu 1993 so prestregli 30 avtobusov, lani pa že več kot 80.

V Postojnski jami je letni delež šolskih skupin kakšnih 8.500 otrok oziroma 12 % vseh domačih obiskovalcev. Zaradi pomembnosti te ciljne skupine podjetje Postojnska jama vključuje v svojo ponudbo tudi ostale jame in se povezuje z zaledjem Cerknice, Rakovega Škocjana in Planinskega polja, da se mladim radovednejšem prostor predstavi čim bolj celovito.

Da bi olajšala šolske ekskurzije na Notranjski Kras, logaška družba Naklo, d.o.o., šolam ponuja posebne ekskurzije z ogledom Ljubljane - reke sedmih imen, ki vključuje osem opazovališč od Vrhnike do Gorič ob Cerkniškem jezeru, katerih vsako je namenjeno svojemu poglavju krasoslovja. Pri tej ponudbi pa učitelji želijo vodnika le za prvo ekskurzijo, medtem ko vse ostale ekskurzije izpeljejo sami na

osnovi znanja in izkušenj s prvega izleta.

Poleg organiziranih izletov imajo mladi obiskovalci možnost ogledati si učno naravoslovno pot v krajinskem parku Rakov Škocjan, ki so jo leta 1992 obnovili, ter učno naravoslovno pot na Kališah, ki pa je v zadnjem času slabše vzdrževana.

Sama vsebina krasi torej že sama po sebi opredeljuje določeno ciljno skupino - to so skupine osnovnošolcev in srednješolcev. Dokaz za to je, da se tudi turistični nosilci sami prilagajajo tem skupinam. Dom pod Liscem na Blokah ima 100 postelj in poleg naravoslovnih ekskurzij nudi tudi aktivne počitnice z delavnicami o kulturni dediščini, kiparske in likovne delavnice, urice ljudskih pesmi in pravljičarstva itn.

Organiziranost

Notranjska je turistično zelo slabo organizirana - tako horizontalno kot tudi vertikalno. Med nivojem države in posameznimi turističnimi nosilci vlada nekakšna praznina, ki je posledica neustrezne organiziranosti turistične dejavnosti na občinski ravni. Zelo slikovit je cerkniški primer!

Že leta 1992 so v Cerknici začeli ustanavljati turistično informacijski center. Bil naj bi tisti del turistične infrastrukture, ki povezuje vse nosilce turistične aktivnosti. Turistična dejavnost je potekala na dveh vzporednikih: prvega so predstavljali organizirani turistični vodniki, drugega pa je predstavljala skupina, zaposlena prek javnih del pri podjetju Area, d.o.o., in s podporo občine Cerknica. Vodniki so najprej pripravili programe za šolske skupine, pozneje pa so razvili kar nekaj itinerarjev ali opisov izletniških programov. Glavni cilj je bil dosežen s tem, da so k sodelovanju pritegnili domačine in društva, ki živijo ob jezeru, ter tako najbolj obiskane programe izletov ponudili na slovenski trg kot turistične proizvode.

Vendar se je začelo zatikati pri pravno formalni ustanovitvi turistično informacijskega centra. Interesi njegovih ustanoviteljev so bili preveč neusklajeni. Po enoletnem iskanju ugodne organizacijske rešitve in kompromisa so ustanovili turistično društvo, v okviru katerega naj bi deloval turistični infor-

macijski center, a se je zataknilo pri kadrih in denarju.

Pripravljeni turistični programi sedaj ležijo v predalih; obiskovalci, ki se zanje zanimajo, ocenjujejo, da je ponudba skrajno neresna, ker je neorganizirana; nosilci, ki so v teh programih vključeni kot ponudniki turističnih storitev, pa izgubljajo zaupanje in se organizirajo po svoje. Zato mislim, da so vsi bodoči turistični proizvodi obsojeni na tak konec, če ni ustrezne organizacije in pravega načina trženja.

Sklep

Notranjska nudi najrazličnejše možnosti za razvoj turistične dejavnosti, zato prihaja tudi do različnih pristopov. Vtis je, da je marsikatera dejavnost preveč stihijska, pa zato lahko, na primer, avtobusi vozijo okrog Cerkniškega jezera, ne da bi jim to kdo preprečeval; lahko se strelja na ptice na jezeru in ob njem; obiskovalci se lahko sprehajajo ali čolnarijo kjerkoli - tudi tam, kjer gnezdi, recimo, rjavovrati ponirek!

Prostor ima veliko komparativnih prednosti, ki so neizkoriščene. Že razvite turistične storitve pa so nepovezane in slabo organizirane. Zato se mora Kras kot zaledje slovenske obale povezati v tolikšni meri, da se lahko njegovo ponudbo trži kot komplement ali dopolnitev ponudbe obale, ki jo bo obmorski hotelir v svoji propagandi navajal kot prodajni argument obale! Kras je vsebina, ki manjka namestitvenim zmogljivostim na obali, in tisto, kar si želijo obiskovalci, ko na tujih sejmihi in turističnih borzah sprašujejo, kaj pa bomo počeli v Portorožu, če pridemo tja? Zato so nujni skupna promocija in trženje ter skupni usklajen - ne stihijski - razvoj. Razlogov za boljšo organiziranost turistične dejavnosti je torej več kot dovolj!

Erich Fromm je opozoril: *Značilnost množičnega turizma je odujen gost, ki je hodil na počitnice s fotoaparatom ali kamero, da sta gledala zanj; rezultat potovanja je bila zbirka fotografij, ki je nadomestila doživljanje.*

Notranjski park

TURISTIČNA OBMOČJA

KRHKOST IN BOGASTVO KRAŠKEGA OBMOČJA

Lili Mahne

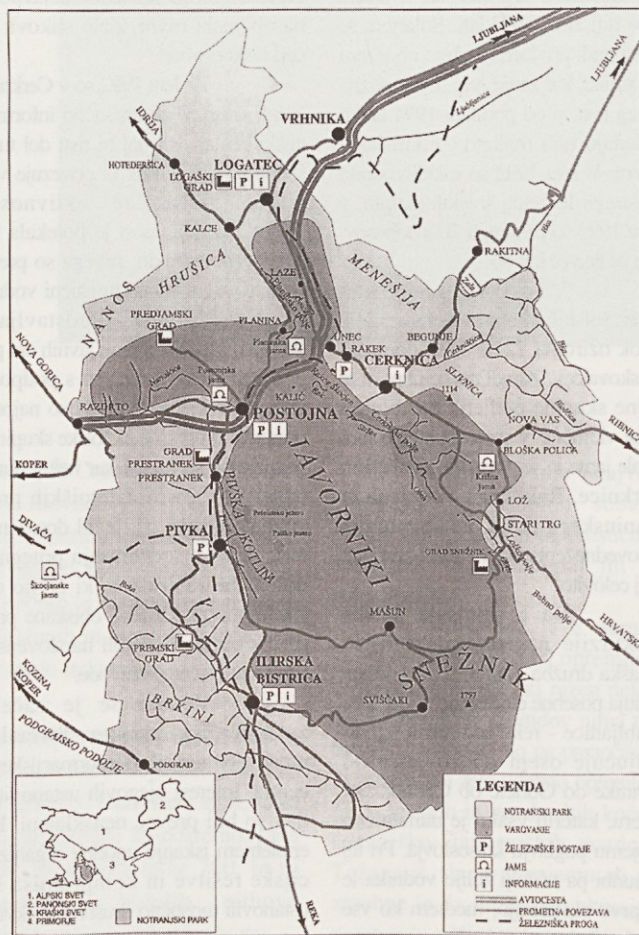
projektna skupina Notranjski park,
61380 Cerknica, Cesta 4. maja 51

Izkušnje iz preteklih let nas učijo, da se razvojne in okoljevarstvene cilje lahko obravnava in rešuje v medsebojni povezavi. Območja in narodi obstajajo v naraščajoči medsebojni odvisnosti. Okolje in razvoj sta povezana, zato nastaja tudi načrt o Notranjskem parku medresorsko in medinstitucionalno usklajeno.

Nove usmeritve iz Ria in 4. svetovni kongres o parkih (Caracas, 1992) so pokopali historičen pogled na zavarovana območja kot na mesta, ki so prepovedana za človekove dejavnosti. Namesto tega se je izoblikovalo stališče, ki postavlja zavarovana območja v center strategij za trajnostni razvoj tako, da jih povezujejo z njihovim zaledjem, z usmeritvijo gospodarskih koristi, ki jih takšno območje lahko ustvari.

Akcijski načrt za zavarovana območja v Evropi s skupnim naslovom "Parki za življenje" v priporočilih za lokalni trajnostni razvoj ugotavlja, kako se je pogosto dogajalo, da so se cilji lokalnih skupnosti in zavarovanih območij razhajali. Vendar si lahko oboji medsebojno pomagajo in postanejo močni pri zagotavljanju svojih potreb. Lokalne skupnosti lahko pridobijo finančno in vsebinsko. Zavarovana območja pridobijo zaradi vključevanja domačinov v njihovo upravljanje in planiranje njihovega razvoja.

Zato je treba na lokalni ravni razvijati dva pristopa, ki se medsebojno dopolnjujeta. Razvijati je treba takšne lokalne politike, da bo obstoj zavarovanih območij spod-

Karta: Lili Mahne

budil rast lokalnega gospodarjenja na trajnostnih osnovah, ker bodo domačini videli vrednost zavarovanega območja kot vir svojega dohodka in svoje zaposlitve. In domačine je treba vključevati v upravljanje in planiranje zavarovanih območij, saj jim to daje stvami občutek lastništva in omogoča vključevanje v odločanje. Takšna politika sloni na osnovnih načelih tako imenovane skrbi za zemljo: usposobiti lokalne skupnosti in jim omogočiti, da skrbijo za lasten razvoj in za svoje okolje.

Cilji in strategija projekta Notranjski park

Dosedanje delo v okviru projekta Notranjski park pomeni večletno prizadevanje za aktivno varstvo porečja kraške reke Ljubljance - edinstvenega kraškega sistema reke s sedmimi imeni. Krhkost in bogastvo območja predstavljajo: kras in njegovi pojavi, ogromni strnjeni gozdovi, biološka pestrost, velike zaloge pitne vode, izjemna kulturna krajina, ohranjenost ljudskega izročila in identitete, rekreacijska in vzgojno-izobraževalna vrednost. V projekt se povezujejo občine: Cerknica, Ilirska Bistrica,

Logatec, Loška dolina, Pivka in Postojna. Območje meri 1677 kvadratnih kilometrov. Na njem živi v 272 naseljih 60.000 ljudi.

Območje parka je sestavljeno iz osrednjega (varovanega) dela in iz zaledja oziroma vplivnega območja. Osrednji, varovani del namerava država zavarovati z zakonom o regijskem parku. Posamezna manjša območja in objekti pa so že zavarovani s predpisi lokalnih skupnosti.

Strokovno je osrednje območje ovrednoteno z varstveno kategorijo regijski park, kar v skladu s slovenskimi naravovarstvenimi določili pomeni območje prvobitne biološke in kulturne krajine, ki povezuje celotno značilno pokrajino in naravne znamenitosti ter je namenjeno varovanju ekosistemov in rekreaciji. Po mednarodnih standardih to ustreza 5. in 2. kategoriji Mednarodne zveze za varstvo narave (IUCN).

Projekt ima naslednje cilje:

1. preživetje človeka v tem prostoru na način, da ohrani podedovano naravno okolje tudi prihodnjim rodovom;

2. ustvarjanje boljših pogojev za življenje in delo domačinov (prostorskih, gospodarskih, socialnih in duhovnih);

3. ustvarjanje pogojev za promocijo, obiskovanje in raziskovanje območja;

4. ustvarjanje skupnega turističnega proizvoda notranjskega območja in posredno tudi notranjske identitete po sodobnih načelih in svetovnih standardih.

Za uresničitev takih ciljev smo določili naslednje strategije: ureditev statusa ali položaja in za to potrebnih sredstev, dosledno varstvo okolja ter naravnih in kulturnih vrednot, raziskovanje za potrebe varstva in razvoja, uveljavitev pogojev za uresničitev sonaravnega modela razvoja, uveljavitev mednarodnih povezav ter promocija in informiranje.

Oblikovanje parkovnega proizvoda

Glede na predlagano stopnjo varstva smo opredelili najprimernjšo obliko razvoja vsega območja s tako imenovanim ekološko usmerjenim turizmom, ki ga definicija Mednarodne zveze za varstvo narave opredeljuje kot turizem v relativno neokrnjenih naravnih pogojih in s posebnim namenom za raziskova-

nja, študije in uživanje krajine, rastlin, živalstva in lokalne kulture.

V sedanjih razmerah bi se zdela marsikomu razvojna usmeritev območja v turizem nezadostna. Vendar moram poudariti, da tudi pri nas prevzemamo sistem evropske klasifikacije dejavnosti. Ta turistične dejavnosti, kakor smo jo pojmovali doslej oziroma jo še vedno pojmuje-mo, ne prišteva med gospodarske dejavnosti. Turizem sestavljajo po novi opredelitvi vse tiste dejavnosti, ki sodelujejo pri oblikovanju takšnega proizvoda, da ga more območje tržiti ne samo lokalnemu prebivalstvu temveč tudi izletnikom in turistom iz drugih krajev in držav.

V projektu za uveljavitev sonaravnega razvoja območja poskušamo parkovni proizvod definirati ali določiti kot skupno blagovno znamko Notranjski park. Po sedaj poznanih potencialih ali možnostih predstavlja proizvod skup dejavnosti na področjih:

1. izletniškega turizma,

2. rekreacije in aktivnosti v naravi,

3. prireditve s kulturnim, zgodovinskim in rekreacijskim obeležjem,

4. športa in rekreacije,

5. naravoslovnega turizma,

6. izobraževalnega in znanstveno-raziskovalnega turizma,

7. turizma v gozdovih,

8. turizma na kmetijah odprtih vrat, ki se povezujejo s sedanjo klasično hotelsko ponudbo v Postojni kot edinem naselju na območju parka z večjim številom nočitvenih zmogljivosti.

Šele v zadnjem času se parkovni proizvod dopolnjuje s proizvodi in storitvami drugih dejavnosti (industrija, kmetijstvo, trgovina, hotelirstvo, tržne in netržne storitve), kar pomeni, da parkovni proizvod dobiva vse večji pomen skupnega proizvoda vseh tržnih aktivnosti - vseh dejavnosti na ožjem in širšem območju Notranjskega parka.

Za zadovoljevanje naravovarstvenih nalog območja in za oblikovanje njegovega proizvoda je nujno zagotoviti razvoj ustreznih dejavnosti. Pomanjkanje katere koli med njimi pomeni nepopolnost proizvoda in s tem znižanje njegove tržne vrednosti.

Oblikovanje parkovnega proizvoda ni imaginarna ali nestvama, namišljena dejavnost, temveč povezuje delo posameznikov, podjetij ter podjetnikov - predvsem malega gospodarstva, ki raziskujejo tržne zmožnosti in niše, nudijo posamezne storitve skupnega proizvoda ter tržijo skupno ali posamično.

Osnovna zamisel pri oblikovanju skupnega proizvoda Notranjski park je, da so nosilci malega podjetništva domačini s starimi znanji (domače obrti, ljudski običaji), z novimi znanji (različni proizvodi in storitve) ter z drugimi funkcionalnimi ali delovnimi znanji (organizacija, trženje, informatika, ipd.) in da na osnovi dobička od dejavnosti postopno kakovostno prenavlja in izboljšuje sedanji stanovanjski in komunalni standard območja, zaradi česar se izboljšujejo tudi podoba naselij in življenjske razmere lokalnega prebivalstva.

Vključevanje posameznikov in malih podjetij v proizvod Notranjskega parka pa je sorazmerno težko, saj so na njegovem območju:

1. dejavnosti, ki bi jih morali pospeševati z učinkovito animacijo ali

Predlagano zavarovano območje sestavlja naravna in kulturna krajina
Foto: Igor Drandič

spodbujanjem, pridobivanjem prebivalstva;

2. dejavnosti, ki so v naseljih parka in na njegovem obrobju omejevale;

3. dejavnosti, ki so v naseljih parka in na njegovem obrobju prepovedane.

Projektna skupina za Notranjski park je v zadnjih letih pridobila veliko posameznikov in jih spodbudila za zaželene oziroma celo iskane dejavnosti, prav tako pa je tudi opozarjala na tiste dejavnosti, ki so nezaželene, ker so ekološko ali kako drugače sporne.

Rezultati dela z lokalnim prebivalstvom so že vidni. Zainteresirani posamezniki in podjetja, fizične in pravne osebe, se postopno že pridružujejo ponudbi posameznih turističnih programov (kot neposredna ali posredna ponudba). Vidno je tudi postopno povezovanje posameznih pospeševalnih, raziskovalnih, varnostnih in upravnih ustanov.

Način dela

Skladno z mednarodnimi priporočili in z rezultati razvojno raziskovalne naloge "Človek in Kras v okvirih okolju sprejemljivega razvoja", ki sta jo podprli ministrstvo za znanost in tehnologijo ter ministrstvo za kulturo, pa tudi na osnovi predlogov lokalnih skupnosti, gospodarskih in interesnih združenj ter strokovnih služb smo pričeli oblikovati skupni parkovni proizvod. Z domačini smo sodelovali prek uvajalnih programov CRPOV (Celostni razvoj podeželja in vasi), razvojnih programov za demografsko ogrožena območja, inicialnih ali začetnih razvojnih programov in programov za pospeševanje obrti in podjetništva pri pripravi prostorskih planov, prostorskih izvedbenih aktov ter pri pripravi in izvedbi posameznih akcij.

Takšen način so finančno in strokovno podprla različna ministrstva (za kulturo, za okolje in prostor, za znanost in tehnologijo, za gospodarske dejavnosti, za delo, za ekonomske odnose in razvoj, za kmetijstvo in gozdarstvo) ter vse lokalne skupnosti. S predstavniki teh ustanov in s številnimi posamezniki smo se dolgo časa dogovarjali o ciljih in strategijah, jih dopolnjevali in

popravljali. Rezultat skupnega dela je dobro zastavljen koncept ali zasnova in povezava ljudi, ki se zavedajo enakih ciljev. To nam omogoča, da v bodoče pripravimo in uresničimo mnogo projektov po načelu "Misli globalno, delaj lokalno" in to na ravni vladnih in nevladnih ustanov, razvojnih ustanov ter gospodarskih organizacij.

Ker je na vsem območju načrtovanega Notranjskega parka naravovarstvena problematika najbolj očitna v cerkniškem delu, dajemo poudarek akcijam na tem delu območja. Postopno pa vanje vključujemo vsebinsko in funkcijsko tudi ostale dele, saj hočemo dokazati, da je tako zastavljena pot možna. Zaradi želje po ohranitvi kulture krajine in identitete dajemo na vsem območju prednost tistim kmetijam, ki poleg svoje proizvodne vloge uresničujejo tudi izobraževalno, rekreacijsko in turistično vlogo. Za zadovoljevanje teh vlog pa se morajo kmetije

primerno urediti in vključiti v skupno ponudbo.

Skupno ponudbo predstavljajo sedaj na Cerkniskem in v Loški dolini turistični programi pod skupnim imenom "Kripan na svojem". S posameznimi storitvami jih nudijo člani Turističnega društva Notranjska in podjetje Naklo, d.o.o. iz Logatca. V postojnski občini sodelujejo v skupni ponudbi Postojnska jama, Hot hoteli in grad Prestranek. Na Pivškem razvijajo konjeniški turizem. V Ilirski Bistrici usklajuje pobudo domače ponudbe občina. Oblikovati name ravajo blagovno znamko "Brkinška slivovka" in oživiti rekreacijsko turistično ponudbo Sviščakov ter vso turistično ponudbo bolj povezati s svojim lokalnim simbolom - Snežnikom.

V občinah Cerknica in Logatec delujeta dva izobraževalna centra šolskih in občinskih dejavnosti, ki vključujeta v svoje naravoslovne izobraževalne programe tudi kmetije

ter drugo ponudbo domačinov. Zgleden primer je Ranč Kaja in Grom v Logatcu. Republiški zavod za šolstvo je tako zastavljeno ponudbo ocenil kot primerno za vključevanje v redne šolske programe osnovnih in srednjih šol v Republiki Sloveniji.

Tuje izkušnje in priporočila

Mednarodna zveza za varstvo narave (IUCN) je tuje izkušnje in priporočila za upravljanje obiska na zavarovanih območjih, oblikovanje lokalne vodniške službe in delovanje partnerskih organizacij definirala in predstavila v listini "Parki za življenje".

Izkušnje in priporočila za oblikovanje partnerskih organizacij

Partnerstva med javnim in zasebnim sektorjem v razvoju, trženju in upravljanju so predmet strategij lokalnih oblasti, turističnih združenj in drugih organizacij za razvoj turizma.

Ekološko usmerjen turizem definira Mednarodna zveza za varstvo narave kot turizem v relativno neokrnjenih naravnih pogojih in s posebnim namenom za raziskovanje, študije in uživanje krajine, rastlin živalstva in lokalne kulture

Rezultati dogovarjanj so organizacijske pogodbe. Te dosežejo sodelovanje širokega kroga javnih in zasebnih ustanov na območju, ki kažejo zanimanje za turizem in temeljijo na domačem znanju ter izkušnjah. So akcijsko usmerjene, vsestranske, se dopolnjujejo (sestavljajo) v stališčih in vključujejo razvojno, tržno, informacijsko in okoljsko svetovanje ter izobraževanje. Lokalne turistične pobude ustvarjajo večletne programe, v katerih sodelujejo lokalne oblasti, domači zasebni sektor, parkovne uprave in združenja.

Strategije, ki nastajajo na osnovi lokalnih pobud, so odvisne od okoljskih, gospodarskih, socialnih in političnih lastnosti in prednosti, ki jih določijo partnerji. Programi ponavadi vsebujejo razvoj trženja, izobraževanje za turistične operatorje, izboljšanje kakovosti oskrbe in namestitve, dostopnost, okolje in infrastrukturo.

Izkušnje in priporočila za izobraževanje lokalne vodniške službe

V tujini najhitreje narašča tako imenovani doživljajski turizem (15-odstotna letna rast). Usposobljenost razpoložljivih turističnih vodnikov in operaterjev za to pa ni zadovoljiva, čeprav veljajo za vodniško službo predpisani standardi o kakovosti vodenja. Ponavadi so to priučeni kadri, ki imajo redkokdaj dokončan predpisani izobraževalni program.

Uradni izobraževalni program za vodnike, ki so specializirani za doživljajski turizem, vsebuje: tehniška znanja, poslovna znanja, gostoljubnost in servisiranje, okoljska znanja in vključevanje v podjetništvo.

Tuje izkušnje pri upravljanju obiskovalcev na zavarovanih območjih

Namen učinkovitega upravljanja zavarovanih območij je

zmanjšati obisk in povečati dohodek ter ustvariti trajnostne osnove za njihovo obiskovanje. Pritisk obiskovalcev povzroča odpadke, prometne zapore in uničevanje habitatov.

Na zavarovanih območjih ponavadi ustanovijo partnersko ustanovo za razvijanje trajnostnega turizma v parku in v njegovem zaledju ter naredijo turistični akcijski načrt. Glavni namen upravljanja turistov je usmerjen marketing in skupna izvedba akcij. Da razbremenijo park, velikokrat opremijo nove rekreacijske površine in ustvarijo profitne možnosti za domačine.

Vsebina dela partnerske ustanove so trženje (prodajati prava mesta in izmenjavati informacije), izboljševanje javnih transportnih sredstev, sodelovanje s kmetijami, trajnostni turizem, odnosi z javnostmi, svetovanje in informacije, upravljanje obiska in monitoring (opazovanje).

Viri in literatura:

The role of recreation management in the Development of active holidays and special interest tourism and consequent enrichment of the holiday experience, World Tourism Organisation, Madrid, 1984

Parks for Life, Action for Protected Areas in Europe, IUCN, 1994

Naravovarstvene smernice za urejanje prostora na območju predlaganega Notranjskega regijskega parka, Ministrstvo za kulturo - Zavod RS za varstvo naravne in kulturne dediščine, Ljubljana, oktober 1993

Notranjski park - Razlogi za vzpostavitev in predlog globalne strategije, Area, d.o.o., Cerknica, maj 1993

Človek in Kras - ekoturizem, Area, d.o.o., Cerknica, maj 1994

Programi razvoja pospeševanja obrti in podjetništva, ki je usklajen s konceptom projekta Notranjski park, Area, d.o.o., Cerknica, april 1994

Turizem,
rekreacija
in gozd na Krasu

KRAŠKI GOZD IN TURIZEM

LJUDJE VSE POGOSTEJE ZAHAJAJO V GOZDOVE

Mag. Živan Veselič, Tone Lesnik

diplomirana inženirja gozdarstva - Zavod za gozdove Slovenije, 61000 Ljubljana, Večna pot 2

Zaradi povečevanja produktivnosti dela ostaja delovnim ljudem vse več časa za turizem in rekreacijo. Turizem postaja vse pomembnejša gospodarska dejavnost, ljudje vse več časa namenjajo bolj ali manj aktivni rekreaciji. Vedno pogosteje zahajajo tudi v gozdove, kar od gozdarjev zahteva, da prisluhnejo turističnemu in rekreacijskemu utripu in s svojo strokovnostjo prispevajo k usmerjanju takšne turistične in rekreacijske rabe gozdov, ki bi pomenila sprejemljiv sporazum med željami ljudi po obeh dejavnostih ter zagotavljanjem vseh drugih vlog gozdov in gozdnega prostora.

V prispevku se ukvarjavo predvsem z usmerjanjem različnih rab gozda in gozdnega prostora, med katerimi je tudi raba obojega v turistične in rekreacijske namene. Samo obliko sodelovanja gozdarjev pri neposrednem opravljanju turističnih in rekreacijskih dejavnosti sva pri tem pustila ob strani. Tako kot doslej bomo gozdarji tudi v prihodnje zainteresirani za sodelovanje pri vseh dejavnostih v gozdovih, ki jim bo glavni ali pa spremljajoč motiv spo-

V ohranjenih naravnih gozdovih ne načrtujemo oblik rekreacije, ki jih je mogoče opravljati kjerkoli! - foto E. Habič

znavanje gozda in življenja v njem ter osveščanje javnosti o vlogah gozdov ter potrebi po njihovem varovanju.

Zaradi kratkega delovanja Zavoda za gozdove Slovenije (šele od 1. maja 1994) ter zaradi velikih organizacijskih sprememb v slovenskem gozdarstvu v celoti pa je ta čas verjetno tudi težko v podrobnosti doreči vse možne oblike sodelovanja gozdarjev pri neposrednem opravljanju turistične in rekreacijske dejavnosti.

Turizem in rekreacija

Turizem in rekreacija sta različni dejavnosti, ki na nekoliko različen način pa vendar podobno obremenjujeta prostor. Z rekreacijo naj bi se človek telesno in duševno sprostil in okreplil, pri turizmu pa gre za potovanja in začasno bivanje v tujih krajih zaradi oddiha..., kar naj bi po nekaterih navedbah celo trajalo vsaj 24 ur. V vsakem primeru gre pri rekreaciji za nabiranje novih moči bližje domu, pretežno v krajevnih ali domačih okvirih, pri turizmu pa gre za potovanja ljudi v bolj oddaljene kraje.

Glede obremenitve prostora se turizem in rekreacija pomembno razlikujeta v tem, da je turistični tok ljudi praviloma usmerjen k posameznim zanimivejšim točkam ali predelom, pri iskanju primerne (zelo raznolike) rekreacije pa se ljudje bolj enakomerno, čeprav seveda še zdaleč ne enakomerno, razpršijo po njihovem domu bližnjih predelih.

V odnosu do okolja je primerno pri obeh obnoviti nekaj že znanih dejstev.

Turizem

O odnosu med turizmom in okoljem je bilo v zadnjih letih po svetu veliko strokovnih srečanj in posvetovanj. Med njima je ozka zveza - ni turizma brez primernega okolja, velikokrat so prav naravne zanimivosti cilj turistov. Kako zlasti v takšnih primerih okolje ohraniti, da ne postane žrtev turizma? To je vprašanje, ki v zadnjih letih intenzivno zaposluje turistične in naravovarstvene delavce. Problem je še posebej pereč, kjer je glavna odlika nekega okolja v njegovi prvobitni ohranjenosti in naravnosti - tudi ali predvsem zaradi neobljudenosti.

V strokovnih krogih sta se ob obravnavah te problematike uveljavila dva termina: "trajnostni turi-

zem" in "ekoturizem". V novinarskih zapisih je večkrat zaslediti tudi pojem "mehki turizem". V zvezi z zagotavljanjem trajnostnega razvoja turizma v naravnem okolju govorimo o pojmu "nosilne zmogljivosti" okolja oziroma ekosistema za turistično obremenitev. Pojem ekoturizma je ožji od pojma trajnostnega turizma. Po definiciji Mednarodne zveze za varovanje narave (IUCN) gre v primeru ekoturizma za "segment turizma, ki vključuje potovanje v sorazmerno ohranjenem naravnem okolju z namenom opazovanja, študija in uživanja pokrajine in njenega rastlinskega in živalskega sveta pa tudi kulturnih značilnosti tega okolja" (Čerovsky, 1992).

Med konceptom sodobnega gozdarstva, ki temelji na sonaravnosti, večnamenskosti ter trajnosti vseh vlog gozda in konceptom trajnostnega turizma ugotavljamo veliko podobnost.

Rekreacija

Pri rekreaciji je še pomembnejše kot pri turizmu dejavnosti deliti glede na to, ali je gozd sestavni del vsebine neke dejavnosti oziroma motiv zanj, ali pa je samo okolje te dejavnosti, ki bi jo lahko ljudje načeloma opravljali tudi zunaj gozda - čeprav seveda ne gre zanemariti pozitivnega fiziološkega učinka gozdnega okolja.

Neprimerno pa je k rekreaciji v gozdu šteti dejavnosti, ki se jim mora gozd šele umakniti, da se lahko razvijejo, kot je, na primer, smučanje (Anko, 1990).

Turizem in rekreacija v gozdu

Poglejmo odgovore na vprašanje, kateri motivi vodijo ljudi, da si izberejo za rekreacijo gozdno okolje!

Bernard Stritih (1990) ugotavlja: Človek v gozdu lahko še najde okolje, ki je najbolj podobno okolju, v katerem se je začel njegov prazgodovinski razvoj... V gozdu se človek približa preprostosti svoje biti... Gozd je posebno ugoden ambient ne le za oddih in sprostitve ampak tudi za globlja doživetja.

Pirnat (1990) podrobneje razčlenjuje dejavnike fizičnega in psihičnega ugodja, ki ga ljudje doživljajo v gozdu. Med dejavniki fizičnega ugodja navaja izravnano mikroklimo, čistejši zrak, manjši hrup

ter možnost za telesno razgibavanje in nabiranje gozdnih sadežev, med dejavniki psihičnega ugodja pa navaja stik s prvobitnimi prvinami narave, simbolno iskanje virov življenja, zadovoljevanje atavističnih ali podedovanih nagonov (lov, nabiralništvo), odsotnost ubijajočega tempa civilizacije in estetsko ugodje.

Podobno razmišljajo o motivih, ki vodijo ljudi na rekreacijo v gozd, tudi nemški avtorji (Tavčar, 1990), posebej pa poudarjajo občutek osebne svobode, saj je po njihovem mnenju za mnoge ljudi gozd edini kraj, kjer se lahko počutijo svobodne, nenadzorovane in neopazovane.

Čeprav je Valvasor menil, da gozd ne pristoji človeku, in čeprav se večina ljudi v skrivnostnem in tujem okolju obsežnejših gozdov počuti nelagodno, si od vsakdanjega nemimega življenja preobremenjeni ljudje vse pogosteje prav v gozdu poiščejo poslednjo oazo miru.

Tako za turizem kot za rekreacijo v gozdu oziroma gozdnem prostoru (gozd in prostor, ki je ekološko ali funkcionalno povezan z gozdom) velja, da sta tu, da obstajata in da bo pritisk ljudi na gozd vse večji; tudi zaradi novih oblik rekreacije kot posledice novih tehniških sredstev (npr. gorska kolesa) ter izpopolnjenih sredstev za orientacijo v prostoru (karte, tehniška pomagala). V Sloveniji lahko večji obisk gozda in gozdnega prostora pričakujemo tudi zaradi objektivno zmanjšanih možnosti za obmorski turizem v primerjavi s prejšnjimi razmerami.

Usklajevanje različnih rab gozda in gozdnega prostora ter temeljne usmeritve za razvoj turizma in rekreacije v gozdu

Gozd pa seveda ni namenjen samo turizmu in rekreaciji, ampak ima še številne druge vloge. Zakon o gozdovih govori o ekoloških, socialnih (sem spadata tudi turistična in rekreacijska vloga) in proizvodnih vlogah gozda. Poleg alpskega sveta so na občutljivem kraškem svetu - kjer brez gozdne vegetacije rastišča hitro degradirajo ali propadajo, se slabšajo; degradira pa tudi vsa krajina - še posebej pomembne ekološke vloge, predvsem varovanje (gozdnih) zemljišč.

Turistična in rekreacijska vloga gozda sta pogosto prijazni gozdarjem, ker se gozdarji z njuno pomočjo uspešno zblizamo z javnostjo in javnost po njej spozna gozd in njegov pomen, kar je vse v prid boljšemu ravnanju ljudi z gozdom in z vso naravo - torej gozdarjem v pomoč. Življenje samega gozdnega ekosistema pa turizem in rekreacija vselej motita in sta neprijazna tudi do večine drugih vlog gozdov (na primer do ohranjanja virov pitne vode, zagotavljanja miru gozdnim živalim, ki so pomembne za vzdrževanje biološkega ravnotežja tudi zunaj gozda, idr.).

Še posebej moteče je, oziroma bi bil, zelo množičen turizem v predelih, kjer želimo zaradi živali ohraniti popolno naravnost življenjskih razmer, torej tudi "gozdni" mir. Nekatere oblike turizma oziroma rekreacije so za gozd v vsakem

primeru neprimerno (na primer: dirke s terenskimi avtomobili in motorji po gozdnih cestah, vlakih in brezpotjih). Takšne oblike rekreacije je treba organizirati na posebej pripravljenih poligonih, lahko delno tudi v gozdnem predelu, če ga zavestno žrtvujemo tem namenom. V takšnih predelih je gozdno drevje seveda zgolj kulisa in ne gradnik gozdnega ekosistema.

Zlasti pri takšnih oblikah rekreacije je treba pomisliti tudi na lastništvo oziroma pri nas na dejstvo, da je velika večina slovenskih gozdov zasebnih (pred denacionalizacijo 65%, po njej med 75 in 80%). Naš zakon o gozdovih (Ur. l. RS, št. 30/93) sicer dovoljuje v zasebnem gozdu prost dostop in gibanje drugim osebam ter v skladu s predpisi čebe-

Primestne gozdove, ki jih obiskuje veliko ljudi, je treba primerno urediti
- foto E. Habič

larjenje, lov in rekreacijsko nabiranje plodov, zelnatih rastlin, gob in prostoživečih živali (5. člen), zato tudi država prispeva k stroškom gospodarjenja z gozdom in k vzdrževanju gozdnih cest, vendar bi utegnili priti do sporov, če bi obiskovalci gozdov z neodgovornim ravnanjem povzročali škodo na sestojih ali rastiščih.

Kdor usmerja ljudi v gozd in gozdni prostor, mora zato nujno nameniti ustrezno pozornost tudi njihovem osveščanju, da jih pouči, kaj je primerno gozdnemu okolju in kaj ni.

Naloga gozdarjev je, da - upoštevajoč tudi spoznanja drugih strok - čim bolj spoznamo vloge gozdov v posameznih predelih, da določimo poudarjenost posameznih funkcij gozdov v njih in da s poznavanjem občutljivosti in ranljivosti gozdnih združb in njihovih rastišč usmerjamo ne le razvoj gozdov in izkoriščanje njihovih proizvodnih potencialov ali moči, ampak tudi usmerjamo uživanje vseh njihovih dobrin, torej tudi turizma in rekreacije v gozdu in gozdnem prostoru.

V ta namen prostor najceloviteje obravnavamo in razčlenimo ob izdelavi 10-letnih gozdnogospodarskih načrtov oziroma ob izdelavi njihovih prostorskih delov, ki bodo imeli značaj prostorsko-ureditvenih aktov in ki bodo tudi sprejeti po postopku, določenem za sprejemanja teh listin. Ker je Zakon o urejanju prostora in graditvi (naslov osnutka) še v sprejemanju, ti postopki pravno formalno še niso dorečeni.

Pri razmišljanju o pravilni in smotni rabi prostora, in to vsega, ne le gozdnega, moramo razmišljati od velikega k majhnemu, kar v prenesenem pomenu, primememu vsebinski obravnavi prostora, pomeni: od bistvenega k manj bistvenemu (fakultativnemu) oziroma od ekskluzivnega k splošnemu. Drugače povedano: izjemne vrednote v prostoru, ki edine lahko služijo nekemu namenu, je treba ohranjati predvsem za ta namen. Ne gre jih obremenjevati z rabami oziroma dejavnostmi, ki jih lahko opravljamo kjerkoli. Z vidika temeljne naloge (sodobnega) človeka - ohranjati biološko pestrost in vse oblike življenja na našem planetu - imajo naravovarstveni cilji oziroma

zagotavljanje obojega prednost pred zagotavljanjem gmočnih dobrin.

Na mnogih površinah pa je treba z ustrezno mero subtilnosti ali tankočutnosti med seboj usklajevati več bolj ali manj enakovrednih rab prostora.

Ob načrtovanju razvoja turizma in rekreacije v gozdu in gozdnem prostoru moramo upoštevati tudi dejstvo, da sta z naravo gozda in vseh njegovih vlog usklajeni dejavnosti lahko tudi pomemben dejavnik v razvoja podeželja.

Kraški svet ter turizem in rekreacija v gozdu

Kraški svet zavzema v Sloveniji 9.000 kvadratnih kilometrov, kar je 44 % njene površine (Mihevc, 1992 - po dr. P. Habiču, 1992). Odlikujejo ga karbonatne kamnine, iz katerih voda z raztapljanjem skozi tisočletja oblikuje številne in zelo značilne oblike kraškega površja in podzemlja. Posledica velike prepustnosti karbonatnih kamnin kraškega sveta so odsotnost površinskih vod, neenakomerno preperevanje apnenca, ki tu zelo prevladuje, pa velika skalovitost površja. Razvoj tal poteka zlasti na kompaknejših apnencih silno počasi, saj je topljenje izredno počasen pedogenetski proces, netopnega ostanka pa je v teh kamninah praviloma zelo malo (manj kot 1 %). Vse navedeno poleg podnebja določa osnovne pogoje za razvoj rastja in tudi opozarja na občutljivost kraškega sveta ter na težko in dolgotrajno popravilo ran, ki jih tu storimo rastju in vsej naravi.

Zelo težko je v nekaj stavkih orisati gozdno vegetacijo klimatsko in reliefno zelo raznolikega kraškega sveta v Sloveniji. V predgorskem pasu, predvsem v predinarskem svetu pa tudi v gorskem pasu, mu dajejo značilen videz obsežni bukov gozdovi, gorski pas dinarskega krasa in predalpskega sveta prekrivajo obsežni jelovobukovi gozdovi. Altimontanski pas tvorijo v Alpah mešani gozdovi bukve in smreke s primesjo macesna, v dinarskih gozdnih pa ta pas poraščajo (višinski) bukov gozdovi, ki tod tudi oblikujejo zgornjo gozdno mejo.

Razen na nizkem krasu, kjer so bili gozdovi v preteklih stoletjih praktično povsem izkrceni, zdaj pa se postopno vračajo - zaradi uspešne sadnje črnega bora in naravnega zaraščanja - so gozdovi na kraškem svetu zaradi težje prehodnosti in pomanjkanja vode ter zato manjše naseljenosti med najbolj ohranjenimi pri nas.

Ko govorimo o turizmu in rekreaciji v gozdovih slovenskega kraškega sveta, moramo razmišljati po prej predstavljenem vzorcu - od ekskluzivnega k splošnemu. Neglede na nekatere že objavljene bolj zapletene delitve gozdov po primerčnosti za turistične in rekreacijske namene (Jeršič, 1990; Pirnat, 1990; Žonta, 1990) bi lahko na osnovi takšnega razmišljanja o njihovi turistični in rekreacijski vlogi pregledno razčlenili kraške gozdove predvsem v naslednje tri skupine: v obsežne gozdove visokega krasa, v primestne gozdove in v vse druge gozdove in gozdiče.

Obsežni gozdovi visokega krasa

Ti gozdovi so zaradi nenaseljenosti in ekološke čistosti v slovenskem prostoru posebna vrednota, tako v krajinskem in ekološkem pogledu (ohranjeno rastje in živalski svet) kot zaradi njihove vloge pri zagotavljanju zdrave pitne vode. Tu mislimo, na primer, na večji del gozdov Triglavskega narodnega parka, na gozdove Trnovske planote, Nanosa in Hrušice, Javornikov in Snežnika, Kočevskega Roga in na druge. Omenjene ekološke vloge lahko v Sloveniji opravljajo samo ti gozdovi, na vsem kraškem svetu pa samo ta območja zagotavljajo odtok resnično zdrave vode v kraško podzemlje. Vse te gozdove moramo, ob potrebnih posebnih zaščitnih manjših predelov v njih zaradi posebnih naravovarstvenih razlogov, čim bolj varovati, da ostanejo po sestavi rastja in živalskega sveta čim bolj naravni, poleg tega pa jih moramo z vsemi sredstvi varovati pred onesnaževanjem. Razen turizma in rekreacije, ki bi jima bil motiv tak ohranjen gozd, bi morali v območju gozdov z navedenimi kakovostmi in vlogami vse oblike turizma in rekreacije omejevati. Še posebej strogi režimi za obiskovanje

bi morali biti v izločenih, to je tako imenovanih mimih conah in različnih rezervatih.

V zvezi s temi gozdovi in njihovimi tako poudarjenimi vlogami ne moremo mimo vprašanja o tako imenovanem lovskem turizmu, ki je razvit na več kot polovici površine vseh gozdov in moti življenje gozda ne le z navzočnostjo lovcev, ampak tudi z neposrednim poseganjem (z odstrelom) v populacije divjih živali. Če uravnavanje populacij divjih živali z odstrelom sledi strokovno ustrezno določenim usmeritvam, moramo to poseganje v gospodarskih gozdnih dopustiti, podobno kot strokovno poseganje v gozdove s sečnjo, navzočnost lovcev pa zelo malo obremenjuje gozdove; znatno manj, kot jih obremenjujemo z vsemi gozdnogospodarskimi opravili.

Omenjeni gozdovi imajo tudi zelo pomembno proizvodno vlogo, saj tod prevladujejo za rast gozdnega drevja ugodna rastišča. Vendar gozdnogojitveni ukrepi, ki na sonaraven način zagotavljajo trajno izpolnjevanje te vloge gozda, v celoti zagotavljajo tudi varovanja virov čiste pitne vode. Posebna previdnost pa je pri izpolnjevanju proizvodne vloge teh gozdov seveda potrebna ob uporabi gozdne mehanizacije.

Primestni gozdovi

Primestne gozdove zaradi bližine naselij obišče največ ljudi in jih rekreacija najbolj obremenjuje. Nekatere take gozdove bi bilo primerno posebej opremiti za posamezne oblike rekreacije, pač skladno z interesi ljudi in z njihovimi potrebami po rekreaciji. Priporočljivo bi bilo, če bi primestne gozdove - še posebej tiste, ki bi jih bilo treba v rekreacijske namene v večji meri dodatno opremiti, v primeru, da so v zasebni lasti - lokalne skupnosti odkupile in se tako izognile morebitnim zapletom z lastniki gozdov.

V to skupino gozdov lahko štejemo tudi gozdove v neposredni bližini pomembnejših turističnih točk. V teh primerih gre za poudarjeno turistično vlogo. Kako globoko v gozd dopustiti povečan vpliv ljudi, ki obiščejo določeno turistično točko, je odvisno predvsem od narave in vlog gozdov, ki jo obda-

Po Zakonu o gozdovih gozdarji javne gozdarske službe usmerjamo razvoj gozdov in gozdnega prostora, določamo najvišjo možno stopnjo izkoriščanja gozdov ter pogoje za usklajeno rabo gozdov in poseganje v gozdove. Primerno bi bilo, da bi se oblike množičnejšega turizma in množičnejše rekreacije ter oblike obojega, ki bi utegnile motiti gozdni ekosistem ali funkcije gozdov, določile za poseg v prostor in bi zanje moral organizator pridobiti soglasje Zavoda za gozdove Slovenije. To bi poenostavilo prizadevanja za usklajevanje vseh rab gozdov in gozdnega prostora.

Viri:

- Anko, B., 1990: Rekreacija, turizem, gozdarstvo, Zbornik seminarja Rekreacijska vloga gozda, Ljubljana, str. 15-24
 Čerovsky, J., 1992: Tourism, Environment and Education - a Global View., Conf. proc. Educating for Sustainable Tourism, Ljubljana, str. 13-6
 Habič, P., 1991: Kraški izviri Unice in njihovo zaledje, Zbornik posveta o varovanju pitne vode na Krasu, Postojna
 Jeršič, M., 1990: Sodobni rekreacijski motivi kot dejavnik preobrazbe pokrajine, Zbornik seminarja Rekreacijska vloga gozda, Ljubljana, str. 92-106
 Mihevc, A. 1992: Cave Tourism and the Problems of the Cave Protection in Slovenia, Conf. proc. Educating for Sustainable Tourism, str. 113-116
 Pimat, J., 1990: Izhodišča za vrednotenje rekreacijske vloge gozda, Zbornik seminarja Rekreacijska vloga gozda, Ljubljana, str. 146-154
 Strith, B., 1990: Doživljajske in vedenjske komponente rekreacije v gozdu, Zbornik seminarja Rekreacijska vloga gozda, Ljubljana, str. 70-82
 Tavčar, M., 1990: Rekreacija v gozdu - most do javnosti, Zbornik seminarja Rekreacijska vloga gozda, Ljubljana, str. 140-145
 Žonta, L., 1990: Normativizem in tehnična komponenta rekreacije v gozdu, Zbornik seminarja Rekreacijska vloga gozda, Ljubljana, str. 34-56
 10. Zakon o gozdovih, Uradni list RS, št. 30/1993

jajo. V primeru poudarjene naravovarstvene vloge želimo vpliv ljudi v gozd in gozdni prostor omejiti, v primeru, ko turistična točka leži v manj občutljivem gozdnem okolju, pa bomo morda z gozdovi v okolici turistične točke ravnali podobno kot s primestnimi gozdovi.

Vsi drugi gozdovi in gozdiči

Sem sva uvrstila gozdove, ki pri ohranjanju naše naravne dediščine (v širšem smislu) sicer nimajo tolikšnega pomena, kot ga

imajo obsežni strnjeni in nenaseljeni gozdni kompleksi, opravljajo pa v krajini pomembne vloge; še posebej v tem, da kot zadnji ostanek naravnejšega sveta pomagajo vzdrževati ravnotežje vsemu spremenjenemu v krajini - zaradi zazidave, gradnje infrastrukturnih objektov, kmetijstva in drugih rab. Če jih ne onesnažimo z divjimi odlagališči smeti, in to se resnično ne bi več smelo dogajati, gotovo veliko prispevajo tudi k čistosti kraških vodnih

virov, saj je vse kraško podzemlje zelo povezano in zbira vodo od vsepovsod (Dr. P. Habič. 1991).

Tudi ti gozdovi opravljajo določeno rekreacijsko vlogo, ki pa ni tako izražena, da bi zahtevala posebne prilagoditve gospodarjenja z gozdovi. V nasprotju z gozdovi v osrčju obsežnih gozdov visokega krasa njihova občasna prevelika obljudenost (na primer zaradi gobarjenja, nabiranja drugih gozdnih sadežev) tudi ne moti preveč.

GOZDARJI SE TURIZMU NA KRASU NE MOREMO VEČ IZOGNITI

Egon Rebec

dipl. inž. gozdarstva

- Zavod za gozdove Slovenije, OE Sežana,
66210 Sežana, Partizanska 49

**Kras z veliko začetnico
je pokrajina med Tržaškim
zalivom, Doberdobsko planoto,
Vipavsko dolino, Vremščico,
Brkini in Slavniškim pogorjem.**

**Je valovita planota,
ki meri približno 500 kvadratnih
kilometrov, leži med 200 in 600
metri nadmorske višine in je
izrazita naravna enota ter v vseh
pogledih med najbolj samosvoji-
mi slovenskimi pokrajinami.
Matična kamenina je kredni
apnenec, zato je kraški svet
brez površinskih voda.**

**Vode se pretakajo
le v podzemlju in na obrobju.**

Prevladujoče oblike površja so suhe doline in obsežne ravnine, ki so razjedene s kraškimi vrtačami (dolinami), z manjšimi uvalami (doli) ter z raznoobličnimi kraškimi kotanjami (dolinicami), med njimi pa so ostali holmi, brda in hribi. Tudi tla na površju so izredno zapletena, kar je posledica malo-površinskega spreminjanja osnovnih pedogenetskih dejavnikov, kot so: klima, matični substrat, relief in organizmi. Razločimo tri glavne skupine tal, med katerimi se pojavljajo najrazličnejši prehodi - talni tipi: rdeče rjava tla (terra rossa), pokarbonatna tla (terra fusca) in rendzine.

Splet zelo pestrih ekoloških dejavnikov je tudi vzrok za pestrost kraških rastišč. Prevladuje rastlinska združba črnega gabra z jesensko vilovino (*Sesleria autumnalis* - *Ostryetum*), ki jo zaradi

Kraška pot - kolovoz, utrjena s kamnitim zidom, obraslim z grmovjem, odpira rekreativcem in izletnikom kraško krajino.

Foto: E. Rebec

lokalnih ekoloških razmer kraškega površja podrobneje lahko razčlenimo na nižje vegetacijske enote oziroma subasociacije:

1. Združba črnega gabra s prevladujočim deležem gradna (*Seslerio autumnalis-Ostryetum petraeae*)
2. Združba črnega gabra s prevladujočim deležem puhavca (*Seslerio autumnalis-Ostryetum pubescentis*)
3. Združba črnega gabra s prevladujočim deležem črnega gabra (*Seslerio autumnalis-Ostryetum typicum*)
4. Najtopplejša varianta združbe črnega gabra (*Seslerio autumnalis-Ostryetum terebinthetosum*)

Na terra rossi se pojavlja še edafsko ali od sestave tal odvisna združba gradna in domačega kostanja (*Querceto-Castanetum submediterraneum*), ki je ohranjena le v obliki manjših sestojev, vseeno pa so ti najboljše ohranjeni avtohtoni ali prvotni kraški gozdovi, tako po kakovosti kot po obsegu. Omeniti je treba še številne nasade črnega bora, ki je za mnoge postal kar nekakšen zaščitni znak Krasa - mimogrede ga imamo tudi v grbu nekdanje sežanske občine - in drugih neavtohtonih ali neprvotnih drevesnih vrst, kot so: macesen, duglazija, rdeči bor, lawsonova pacipresa, grška jelka, španska jelka, rdeči hrast, robinija, pajesen in veliki jesen, ki so prav tako posebnost Krasa.

Združbe, bogate s travami ter z zelišči in grmovno podrastjo, ki na Krasu prevladujejo, velik delež mladih gozdov in površin v zaraščanju ter mozaična prepletenost gozdnih in kmetijskih zemljišč dajejo ugodne prehranske razmere zlasti za za parkljasno divjad in pa divjega prašiča. V nasprotnem primeru pa so se z zaraščanjem Krasa drastično poslabšale razmere za obstoj male divjadi. Prepelica je že povsem izgini-la, enako tudi kotorna, jerebica pa najdemo le še malokje.

Gozdarstvo in turizem

Po svetu je Kras poznan ne samo po izrednih hidrografskih in geomorfoloških pojavih in oblikah, ki so jih tod prvič opazili in popisali. Prav tako odmeven je bil uspeh načrtnega pogozdovanja zaradi kmetijske dejavnosti ogolelih kraških površin. Pogozdovanja s črnim borom v obdobju od konca prejšnjega stoletja do konca šestdesetih let ter nadaljnje naravno zaraščanje kmetij-

skih površin zaradi spremenjenih družbeno-gospodarskih dejavnikov so dvignila gozdnatost Krasa od približno 10 % sredi prejšnjega stoletja do sedanjih 50 %. Sedaj lahko Kras označimo kot gozdnato krajino in ne več kot agrarno, kar pomeni, da gozdarji odločamo o gospodarjenju že na več kot polovici Krasa. Dodati moramo še 8% zaraščajočih površin oziroma bodočega gozda. Gozd je zdaj torej že prevladujoč element, zato se gozdarji turizmu na Krasu ne moremo več izogniti.

Gozdarji lahko na gospodarjenje z gozdovi oziroma z gozdnato krajino, še posebno v zasebnem sektorju, ki na Krasu močno prevladuje, vplivamo predvsem z gozdnogospodarskimi, gozdnogojitvenimi in lovskogojitvenimi načrti ter s svetovanjem. Pri tem upoštevamo tudi usmeritve za ravnanje z naravno in kulturno dediščino, ki je ena glavnih osnov turizma.

Najvidnejši del dediščinsko varstvene funkcije, pa tudi turistično rekreativne funkcije je svetovno znani znameniti naravni spomenik Škocjanske jame, ki je zadostil kriterijem za uvrstitev v Unescov seznam svetovne naravne in kulturne dediščine. Gozdarji smo 228 hektarov njegove neposredne okolice, poraščene z gozdnim drevjem, predlagali za gozdove s posebnim namenom, kamor se posega le v primeru naravnih nesreč.

Skupaj je na Krasu 971 hektarov površin s poudarjeno dediščinsko funkcijo in 240 hektarov površin s poudarjeno turistično rekreacijsko vlogo. Te površine so vezane predvsem na kraške pojave in na tipično kraško krajino. So državne-ga in celo svetovnega pomena. Pri tem naj omenim še Lipico, imenovano tudi zelena oaza Krasa, Vilenico, Divaško jamo in Štanjel kot predstavnika kulturne dediščine! V teh površinah pa še ni zajet predviden Kraški regijski park v velikosti 4200 hektarov, ki ga že pripravljajo.

Lipica s kobilamo, z golfom, s casinojem, z bazenom in s teniškiimi igrišči je na Krasu edini pomembnejši turistični kraj, kjer je možen stacionarni turizem; drugod je razvit zgolj izletniški turizem zaradi markantnejših ali izrazitih krajinskih točk (kraška krajina in njene posebnosti), arhitektonskih točk (kraška arhitektura), zgodovinskih točk

(ostanki I. in II. svetovne vojne) itn., ki jih navadno obkroža gozd, kakor tudi v primeru planinske transverzale, ki gre čez del kraških gozdov. Poleg obiska naravnih in kulturnih spomenikov sta glavni motivi za izletništvo zlasti rekreacija in nabiranje gozdnih sadežev, kot so: gobe, šparglji, kostanj, maline, borovnice, itn.; skoraj vedno pa se izlet konča z obiskom v kraški gostilni.

Izletništvo kot najbolj razvita oblika turizma na Krasu ima osnovo v Trstu, ki mu je Kras bližnje zaledje. Tržačani radi obiskujejo ta del Slovenije in v lepem vremenu ob vikendih in praznikih dobesedno preplavijo kraško krajino. Izdali so celo vodnik za enodnevne izlete po slovenskem Krasu. Kras kot celota je s svojim mozaikom kmetijskih in gozdnih zemljišč, z dobro odprtostjo zaradi asfaltiranih cest, z naravno in kulturno pestrostjo in tudi sicer že okrnjeno svojevrstno identiteto ali istovetnostjo enkratni prostor za enodnevne izlete za oddih in rekreacijo. Najbolj priljubljena vrsta krajine je kraška gmajna, prepletena s potmi, ki daje človeku vtis divjine, je pa še zadostno prehodna, da človek lahko zavije tudi po brezpotju.

Med najbolj pomembne splošno koristne vloge kraškega gozda spada tudi lovno gospodarstvo, ki je tesno povezano s tako imenovanim lovskim turizmom, s posebno obliko turizma, ki ga gojijo lovci v lovskih družinah.

Po zakonu o gozdovih sta dostop v gozdove in gibanje v njih javnosti dovoljena. Na drugi strani pa moramo kot varuhi gozdov, če želimo naravo ohraniti in nekaj lepote zapustiti tudi našim potomcem, upoštevati omejitve, ki jih narekuje sama narava. Nedopustno je, na primer, v gozdu dirkati z gorskimi kolesi ali z motorji in džipi, itn., kar zdaj doživljamo. Pri tem moramo poudariti, da to v glavnem počnejo tujci. Nedopustno je tudi, da izletniki kot nabiranci, ki jih je iz dneva v dan več, do čistega pospravijo vse gozdne sadeže celo na mestih, kjer to ni dovoljeno. V mislih imam gozdne rezervate, posebej Zlato dolino, kjer se kostanjev gozd zaradi nabiranja kostanja praktično ne more obnavljati. Nedopustno je tudi nabiranje zaščitnih gozdnih rastlin, kot so na primer: lobodika, zajbelj, šmarnice, gobe itn.

Gozda ne smemo preobremenjevati tudi sicer gozdu primernimi oblikami turizma in rekreacije, saj ima pretirana obljudenost gozda s turisti in z rekreativci zanj več slabih posledic. Neugodne posledice izletnikov so, na primer, tudi smeti, ki jih puščajo za seboj, pa tudi marsikateri požar povzročijo. Prav zato gozdov ne kaže preveč odpirati; naj ostanejo oaza za sprostitev, ekskluzivni ali poseben prostor za turiste, ki znajo ceniti njegove vrednote!

In kako naprej?

Kot sem napisal na začetku, je moč gozdarjev predvsem v načrtovanju in svetovanju. Močno pogrešamo sodelovanje lokalnih skupnosti in turističnih društev pri usmerjanju razvoja turizma in rekreacije. Skupaj bi lahko na eni strani z našim poznavanjem gozda in Krasa nasplošni našli nove perspektive za turizem na Krasu, na drugi strani pa z načrtno usmeritvijo turistov zmanjšali ekološko škodo v gozdu, ki jo povzročajo izletniki.

Gozdarji moramo gozdove razvrstiti po kategorijah glede na primernost za posamezne oblike rekreacije oziroma turizma in s tem seznaniti tudi javnost.

Vsekakor se kraški gozdarji, zaradi občutljive kraške krajine, zavzemamo za tako imenovani blagi turizem oziroma za turizem po meri posameznika, z urejenimi varovanimi stezami, s potmi za popotnike, kolesarje, jezdece, za ljubitelje gozdne flore in favne, gozdnih skrivnosti in gozdne tišine.

Turizem
v snežniško-
javorniških gozdovih

KRAŠKI GOZD IN TURIZEM

ČE BOMO GOZDOVE POZNALI, JIH BOMO ZNALI VAROVATI

Elizabeta Habič
dipl. inž. gozdarstva
Zavod za gozdove Slovenije, OE Postojna,
66230 Postojna, Vojkova 9

Spominjam se dogodka iz študijskih let. Profesor nas je popeljal na ekskurzijo v globino snežniških gozdov. V ranem jutru smo z avtobusom rinili po ozkih gozdnih cestah. Kar na lepem nam je pripeljal naproti osebni avto s francosko registracijo, v njem pa štirje popolnoma izgubljeni in hudo prestrašeni Francozi. Kdo ve, kako dolgo so že taval po labirintu gozdnih cest pod Snežnikom. Z obrazov jim je bilo brati olajšanje, da so končno naleteli na "živo dušo", ki jim lahko pokaže pot iz gozdov v obljubene kraje. Bili so rešeni.

Predstavitev območja
Osrednji del postojnskega gozdnogospodarskega območja je gorski hrbet Javornikov in Snežnika. Od Postojnskih vrat, najzložnejšega prehoda iz osrednje Slovenije proti morju se v dinarski smeri severovzhod-jugovzhod razpotegne do najvišjega vrha Snežnika (1796 m) in naprej, čez hrvaško mejo v Gorski kotar. Visokokraške planote, porasle s strnjenimi gozdovi, so brez površinsko tekočih voda. Te lahko srečamo šele na obrobju kraških polj ob vznožju masiva, ko iz številnih kraških izvirov vrejo iz podzemlja. Značilna kraška polja, ki obdajajo gorski masiv na vzhodnem in zahodnem obrobju, ter številne kraške

pojave povezuje reka sedmerih imen (Trbuhovica, Obrh, Stržen, Rak, Unica, Pivka in Ljubljana). Prostrani snežniško-javorniški gozdovi so s površino več kot 40.000 hektarov med največjimi strnjenimi in naseljenimi kompleksi v Evropi. Skoraj 60% površine gozdov, predvsem v osrednjem, najvišjem predelu, je v državni lasti (točnega podatka še ni mogoče dobiti, ker denacionalizacija še ni končana). Preostala površina je razdrobljena na povprečno manj kot hektar velike parcele nekaj tisoč lastnikov. Večino območja poraščajo rastiščno zelo pestri jelovo-bukovi dinarski gozdovi, saj se zaradi razgibanega reliefa, razlik v pretrnosti apnencev, različne globine tal in drugih naravnih dejavnikov rastišča mozaično prepletajo. Z višino jelovo-bukovi sestoji prehajajo v visokogorske bukove gozdove, ki med 1500 in 1600 metri nadmorske višine dosegajo zgornjo gozdno mejo. Nad njo se vzpenja le botanično izredno zanimiv vrh Snežnika, obdan z vencem temnozelenega ruševja. Dokaj dobro ohranjeni in strnjeni naravni gozdovi so domovanje številnih živalskih vrst, med katerimi ne manjkajo niti medved, volk, ris, divja mačka, druge vrste divjadi ter številne ogrožene in redke vrste ptic. Na pretežnem delu površine snežniško-javorniških gozdov redno sonaravno gospodarimo. Zavarovanih in izločenih iz gospodarjenja je skoraj 2000 hektarov gozdov,

zvečine na ekstremnih rastiščih, ki so razglašeni za gozdne rezervate ali varovalne gozdove. Poraslost vsega kraškega masiva z gozdovi zagotavlja zdravo pitno vodo velikemu številu okoliških prebivalcev. Druge ekološke (varovalne, biotopska, klimatske) in socialne funkcije ali vloge (zaščitna, rekreacijska, turistična, poučna, raziskovalna, obrambna, estetska, varovanje naravne in kulturne dediščine) so poudarjene le na posameznih mestih, predvsem v okolici naravnih znamenitosti. **Turizem v gozdovih sedaj** Postojna je zaradi Postojnske jame v svetu med najbolj znanimi slovenskimi turističnimi kraji. V njeni bližini pa je na obrobju snežniško-javorniškega masiva in v njegovem osrednjem delu še vrsta naravnih in kulturnih zanimivosti, privlačnih za turiste in izletnike. Ob kratkem opisu najpomembnejših turističnih točk si oglejmo še vlogo tamkajšnjih gozdov! **Kalič** - smučarski center, ki "oživi" le, kadar je narava radodarna s snegom ali vsaj z daljšimi obdobji mrzlega vremena, ko je možno delati umeten sneg. *Gozdovi so se umaknili smučiščem in infrastrukturi objektom.* **Planinsko polje s Planinsko jamo in Unico** - kot "idealen" (ker je nebranjen) kraj za piknike v naravi ga obiskujejo predvsem izletniki, doživetje lahko popestri obisk Planinske jame, najštevilnejši pa so tu ribiči, saj je Unica med najbolj

kakovostnimi ribolovnimi rekami v Sloveniji. *Gozd, ki obdaja polje, je le kulisa kulturne krajine.* **Rakov Škocjan** - zbirka enkratnih kraških pojavov je zanimiva predvsem za skupine šolarjev iz vse Slovenije in za udeležence drugih ekskurzij. Številni so tudi izletniki in neredko se zgodi, da v poletnih vikendih takorekoč zmanjka primernih (?) prostorov za piknik. Po dolini je speljana naravoslovna učna pot, ki predstavlja gozdove in različne kraške pojave. *Za obiskovalce učne poti je gozd, poleg kraških pojavov, osnovna vsebina in hkrati motiv njihovega obiska, ostalim obiskovalcem pa je le prijeten kraj za posvečanje drugim dejavnostim.*

Cerkniško jezero - izjemna naravna znamenitost, privlačna za izletnike in turiste, ribiče in omitologe. *Gozd se na zahodni strani spušča takorekoč v jezero, vendar je zaradi značilne strme obale le malo obiskan.* **Grad Snežnik** - kulturni spomenik v lepem naravnem okolju. Točka, kjer se ustavijo praktično vsi izletniki in turisti, ki obiščejo ta odmaknjeni predel naše dežele. *Gozd je kulisa; ustvarja prijeten ambient.* **Mašun** - slikoviti lazi sredi gozdov in staro lovsko, pozneje tudi delavsko nastanišče. Kraj za izletnike, vse bolj tudi za domače in tuje turiste (predvsem iz obmorskih krajev), ki iščejo mir, svežino in odmaknjenost od hitečega vsakdana.

Gozd je tu lahko osnovna vsebina in hkrati motiv za njihov obisk, za izletnike pa je predvsem tvorec prijetnega ambienta. **Sviščaki** - naselje počitniških hišic, ki se je dokaj nenadzorovano razraslo in se še širi, smučišče in najpogostejše izhodišče za vzpon na Snežnik. *Gozd se je moral umakniti vikendom in smučiščem, poleg tega pa je za večino dejavnosti tudi velika, slabo branjena površina.* **Snežnik** - najvišji in najprivlačnejši vrh. V vseh letnih časih se nanj povzpenejo planinci in izletniki. *Gozd je okolje, skozi katerega pelje pot na vrh.*

Na obširnem območju snežniško-javorniških gozdov se odvijajo tudi številne druge dejavnosti, ki uporabljajo gozd kot privlačno okolje, ne pa tudi kot vsebino. Npr. popotništvo, gorsko kolesarjenje, motociklizem in rally po gozdnih cestah ter podobno. Posledica tega so škode v naravnem okolju, ki se izražajo na različne, bolj ali manj razpoznavne načine (poškodovane ceste in poti, uničeni objekti v gozdu in signalizacija, vnašanje nemira v gozd, številna divja kurišča, odpadki, onesnaženje gozdov). Zaradi razsežnosti prostora in odsotnosti, neorganiziranosti in zakonske nemoči "nadzorne" službe je te dejavnosti skorajda nemogoče spremljati, nadzorovati in preprečevati. Pri naštevanju turističnih dejavnosti v naših gozdovih ne smemo pozabiti lovskega turizma. V gojitvenem lovišču Jelen ima že dolgoletno tradicijo. Uveljavljen je sistem prodaje lova v paketu. Osnova tega sistema je en lovski gost v enem revirju, ki vnaprej odkupi določeno število jelenov in smjakov po enotni, dovolj visoki ceni. Plača tudi spremstvo na lovu z nastambo, zato pa ima prednostno pravico do vstopa v lovišče med vso lovsko sezono. Ker visok stalež rastlinojede divjadi povzroča v gozdovih velike škode in močno zavira, če že ne onemogoča naravno pomlajevanje, si gozdarji in lovci prizadevamo, da bi razmerje med rastlinsko in živalsko sestavino ekosistema uravnotežili. To pomeni zniževanje staleža divjadi, za lovski turizem pa zmanjševanje dohodka. **Možnosti za razvoj turizma v gozdovih so, vendar omejene** Prostrani snežniško-javorniški gozdovi in njihovo obrobje ponujajo s svojo pestrostjo in z izjemnimi naravnimi danostmi precejšnje možnosti za razvoj primernih oblik turizma. Pri tem se moramo zavedati, da bo treba skrbno izbrati take oblike turistične dejavnosti, ki okolja, v katerem se bodo razvijale, ne bodo hkrati tudi uničevale. Zato so neprimerne vse tiste oblike turizma, ki zahtevajo, da se jim gozd umakne, zaradi katerih bi morali gozd izkrciti. Neprimerne so tudi dejavnosti, ki v

V slikovitem naravnem okolju si mnogi izletniki privoščijo piknike. Žal ostajajo za njimi še dolgo vidne sledi! - foto A. Habič

naravno okolje vnašajo nemir. Nesprejemljiv je torej vsakršen avtomobilizem, motociklizem ali uporaba drugih vrst hrupnih strojev in naprav. Prav tako povečuje nemir in s tem posredno povzroča škodo predvsem številnim živalskim vrstam vsakršna oblika množičnega turizma.

In kaj potem sploh ostane?

Izletniški turizem, ki ponuja različne oblike spoznavanja narave, izjemnih naravnih pojavov ter naravnih in kulturnih znamenitosti ali pa okolju prijazne oblike rekreacije, kot so pohodništvo, gorsko kolesarjenje, orientacijski tek, jahanje, lokostrelstvo in podobno - seveda po urejenih in označenih poteh. Predvsem pa naj bi v gozdovih razvijali tiste oblike turizma, ki jim gozd daje vsebino: lov, fotolov ter izobraževalni in strokovni turizem. Zlasti za razvoj slednjega so visokokraški dinarski gozdovi, kot naravni laboratorij, izjemno zanimivi, saj je paleta odprtih vprašanj pestra, tako da snovi za proučevanje še zlepa ne bo zmanjkalo.

Poleg omejitev, ki jih narekuje narava sama, je treba omeniti tudi omejitve, ki izhajajo iz naše družbe. Začnemo lahko kar z lastništvom! Res je večji delež snežniško-javorniških gozdov v državni lasti, a je tudi res, da so nižji, najlažje dostopni predeli, ki prav tako dajejo precejšnje možnosti za razvoj turizma v gozdovih, zasebni. To pa pomeni veliko težav pri uveljavljanju idej in uresničevanju turističnih, infrastrukturnih in drugih projektov.

V kratkem pričakujemo sprejem zakonodaje z različnih področij (zakon o okolju, zakon o lovstvu, zakon o turistični dejavnosti), ki bo prav gotovo odločilno vplivala na nadaljnji razvoj turizma v gozdovih. Morda še ni prepozno za morebitne dodatke in popravke?!

Kaj ima gozdarstvo s tem?

Gozdarstvo, točneje Zavod za gozdove Slovenije, je odgovoren za celovito in strokovno

Z ustrezno ureditvijo bi se Sviščaki lahko razvili v privlačno izletniško točko sredi gozdov - foto E. Habič

usmerjanje razvoja vseh slovenskih gozdov. Kakovostnega turizma v gozdovih ni mogoče razvijati brez tesnega sodelovanja gozdarstva in turistične dejavnosti.

Iz teh dveh trditev že izhajajo številne naloge gozdarjev, da bi s pomočjo ustrezne zakonodaje v gozd vnesli več reda tudi na področju turizma in kolikor je mogoče omilili škode, ki nastajajo zaradi neurejenih razmer.

Za začetek tam treba uskladiti merila in ovrednotiti turistično vlogo gozdnega prostora. Izločiti bo treba tista območja, ki naj bi bila namenjena različnim turističnim dejavnostim, oziroma zaradi različnih razlogov zavarovana območja, na primer mime cone ali območja za divjad. To je mogoče narediti le s

poglobljenimi študijami in analizami, z upoštevanjem tujih izkušenj ter z interdisciplinarnim sodelovanjem. Na osnovi dobljenih rezultatov bo treba gozdove primerno opremiti; gozdne prometne poti s kašipoti in markacijami, ciljne točke pa z opremo za obiskovalce.

Turistične programe in pakete bi morali skupaj pripravljati turistični delavci in gozdarji, saj je pri tem potrebno znanje obojih.

Ker pri tem nastaja vprašanje, kdo naj bi vse to financiral, bo treba na ustrezen način urediti tudi trženje. V zasebnih gozdovih bi bilo treba zaradi dodatnih vlog gozda (turistična, rekreacijska, estetska,...) uvesti posebne olajšave lastnikom ali denarne podpore za prilagojeno gospodarjenje.

Naši gozdovi so lepi. Zato in zaradi vsega, kar nosijo in varujejo v sebi, so vredni, da jih na primeren način predstavimo ljudem. Če jih bomo poznali, jih bomo znali spoštovati in varovati. In le tako bodo lahko trajno opravljali vse splošnokoristne vloge, ki jih od njih pričakujemo!

O turizmu v Sloveniji se sedaj veliko govori, saj imamo zanj vse pogoje in bi bila lahko ta panoga pomemben vir narodnega dohodka. Tudi na Kočevskem se o njem veliko razpravlja, vendar ni napredka, ker so stvari nedorečene... V sestavku o turizmu na Kočevskem razmišljam kot gozdar, ker menim, da je lahko gozd v tem delu Slovenije najpomembnejši del turistične ponudbe. Pri tem pa namenoma izpuščam predele, za katere se na Kočevskem meni, da so turistično najbolj zanimivi (na primer dolina Kolpe).

KRAŠKI GOZD IN TURIZEM

Turizem in gozd na Kočevskem

GOZDARJI LAHKO VELIKO POMAGAJO PRI RAZVOJU TURIZMA

Anton Prelesnik

dipl. inž. gozdarstva - Zavod za gozdove Slovenije, OE Kočevje, 61330 Kočevje, Rožna ul. 39

Morda se kdo z napisanim ne strinja. To je povsem razumljivo, če ravnamo po načelu "Več glav več ve!" Gotovo pa je slabo, če si pravico do razmišljanja o turizmu v občini prilašča skupinica ljudi, ki menijo, da so za to edini poklicani. Tak način delovanja gotovo ne bo prinesel uspeha.

Pravico pisati o turizmu na Kočevskem si jemljem zato, ker že poltretje desetletje vodim v gozdove mladino in odrasle, ki se želijo o gozdu poučiti in se mu vsaj malo približati. To seveda ni turizem, je pa delo z ljudmi, ki mi omogoča spoznavati odnos ljudi do gozda in njihove želje. Dobro poznam tudi Kočevsko, njegovo zgodovino in naravne danosti... Sestavek sem razdelil na dve poglavji. V prvem navajam nekaj mnenj o obiskovalcih gozdov in s tem predstavljam možne in brez vlaganj izvedljive turistične dejavnosti kočevskih gozdov.

Splošne ugotovitve

Menim, da Slovenci gozda ne cenimo. Vanj pridemo, kadar je možno v njem kakšno nabalništvo ali če potrebujemo prostor za piknik. Čeprav je gozd - zlasti še na

ravni - ohranjena narava, polna življenja in lepote, so za večino Slovencev pomembne le Alpe. Kdor spremlja poročanje naših medijev, bo to potrdil. Podobno se za gozd kaj malo zanimajo mladinske organizacije, ki sicer na široko govorijo o življenju v naravi. Taborjenje pa ne organizirajo v gozdovih, temveč jih prirejajo ob vodah. Tudi programi političnih strank niso izvzeti, saj se s problemi gozdov, razen z njihovim lastništvom, ne ukvarjajo. Gozdarji pa vemo kar nekaj o gozdu, saj so nas o njem učili. Tudi o tem, da v gozdu niso samo kubiki lesa, ampak da je v njem tudi veliko lepega in za človeka koristnega. Gozdarji, ki bi radi spremenili odnos Slovencev do gozda, sedaj tega naravnost vsiljujemo slovenski javnosti. Žal smo pri tem premalo učinkoviti, ker nimamo denarja. Gozdar je lahko le učitelj ne pa turistični vodnik, čeprav bi bil zaradi poznavanja gozda najprimernejši tudi za to vlogo. Delo gozdarja kot učitelja je tako omejeno na vodenje šolske mladine v gozd in po gozdnih učnih poteh ter na organiziranje in vodenje strokovnih ekskurzij, ostaja pa praznina v organizaciji in vodenju turističnih dejavnosti v gozdu. To praznino bo prej ali slej nekdo zapolnil; močno se

bojim, da bo to v škodo gozda. Dejstvo je, da ljudje, lahko bi rekli narodi, gozd različno občutijo. Sicer hladni Nemci, Avstrijci, Švicarji gozd na Rogu začutijo kot čudovito naravno tvorbo, Italijane in Francoze pa ta gozd komajda zanima. To se lepo opazi tudi na strokovnih ekskurzijah, čeprav se ne bi smelo. Za slovenske izletnike v gozd je največkrat pomembno, koliko bodo pojedli in popili od tistega, kar se vozi v prtljažnih prostorih avtobusa, in ne, kaj bodo v gozdu videli in o njem zvedeli. Te razlike v občutenju narave so del splošne kulture naroda in ni odvisna od tamkajšnjih gozdov.

Odpiranje gozdov s cestami, ki so nujne in potrebne, omogoča dostop v gozd vsakomur, neglede na njegove namene. Naša zakonodaja je zelo širokogrudna, pa tudi prepovedi ne bi kaj dosti zalegle. Poznan gozdar je povedal tole primerjavo: "Tam, kjer v civiliziranem svetu ob cesti zadošča znak, je pri nas učinkovita samo na cesto zavaljena skala!" Načelo "V gozd sme vsakdo in v njem lahko počne, kar hoče" je pri nas zelo uveljavljeno. Pravico ukrepati proti

kršiteljem redkih predpisov, ki omejujejo neprimerno ravnanja do gozda in ki prepovedujejo povzročanje škode v njem, imata le gozdna inšpekcija in policija. Toda, kaj lahko stori en sam inšpektor za gozdni prostor kočevske občine, kjer je gozdnatost 90-odstotna, si lahko predstavljate! Naša liberalno naravnana družba se silno boji, da ne bi kdo kršil njenih človeških pravic, čeprav je gozd vitalna zadeva vsega naroda. Morda pa je tako zato, ker se ta družba še ne zaveda, da je gozd zanjo življenjskega pomena? In če je tako, potem je bolje, da turizma v gozdu sploh ni. Brez nadzora je v njem nevaren celo znanstvenik, ki sicer pozna naravo, pa vseeno nabira v njej primerke za svojo zbirko ali herbarij. Utgal bo zadnje redko rastlino v gozdu, da jo bo le imel! In še razlika je med znanstveniki, kakor tudi ni vseeno, kakšne narodnosti so...! Tega si nisem izmislil, temveč so me na to opozorili znanstveniki sami.

Turizem v gozdu bi torej moral organizirati in voditi tisti, ki gozd pozna do potankosti. Ne more biti ta dejavnost prepuščena komu, ki mu je pomemben le denar. Dogaja se namreč, da se turiste pripelje v gozd, o njem pa ni kaj povedati. Enako se dogaja tudi med obiski naravnih spomenikov. Škoda je večplastna: nezadovoljni so turisti, nastane lahko gmotna škoda in pokvari se vtis o nekem kraju. Za organizacijo turizma je potrebno znanje in vedenje. Tega pa v glavnem manjka povsod... Morda je Gorenjska tako cenjena med Slovenci prav zato, ker ima najdaljšo tradicijo v turizmu Slovenije? Pa vendar so bile Želenjske jame pri Kočevju med prvimi jamami v Sloveniji, ki so jih obiskovali turisti. Le kdo jih danes še obišče, ko pa še večina domačinov ne ve zanje?

Gozdar se res ne more ukvarjati s turizmom, lahko pa veliko pomaga pri razvoju turizma nekega kraja. Kočevsko ima samo naravo, nima kulturnih spomenikov; reka Rinža je sicer lepa, vendar je onesnažena. Rudniško jezero pa je povsem neurejeno. Samo naravo lahko ponudimo turistu, ki jo mora znati ceniti. Gre torej za turiste v manjših skupinah in za posameznike, ki se podajajo v to naravo, jo občudujejo in spoznavajo. Večjim skupinam

je naravo težje predstaviti; možno pa je tudi to ob nekaj večjem trudu.

Kdo naj predstavlja naravo Kočevskega in o njem pripoveduje?

Malokateri vodnik si pridobi dovolj za ta namen potrebnega znanja. Lahko zadovoljivo predstavi določeno turistično zanimivost - luknja v znanju pa se pokaže pri širšem predstavljanju narave, pa tudi zgodovine, etnologije, itn. Predstavljanje narave in vodenje po njej bi na Kočevskem rešili z ustanovitvijo regijskega naravnega parka, katerega uslužbenci bi zagotovo najbolj celovito prevzeli te naloge. To bi bil že pravi turizem, ki bi prinašal dohodek, kot ga mora prinašati vsak park. Žal pa je na Kočevskem le malo ljudi, ki to razumejo in ki so spoznali pomen regijskega naravnega parka za Kočevsko.

Dejanske možnosti za turizem

v gozdovih Kočevskega

V nadaljevanju predstavljam nekaj možnosti za turistično dejavnost v gozdovih Kočevskega. Je izvedljivo takoj in brez večjih vlaganj ter hkrati pomeni boljše izrabo obstoječega.

1. Bivalne zmogljivosti so v Kočevju slabo izkoriščene, tako imenovani stacionarni ali nastanitveni turizem pa je močan le, če se gostu ponudi vsak dan kakšno privlačno dejavnost. V okolici Kočevja (okrog 10 kilometrov) je kar nekaj naravnih in kulturnih znamenitosti, ki bi bile povezane z izletniško potjo - dovolj zanimive. Pogoji za to je primeren turistični animator ali spodbujevalec in organizator, ki bi tako pot uredil in znal ljudi navdušiti zanjo ter jih pritegniti. Sedaj praktično ni vodnika, ki bi poznal okolico Kočevja, kaj vedel o njej in jo znal gostom predstaviti. Privabljanje stacionarnih gostov po mojem mnenju šele pomeni, da je turistični kraj zares zaživel. Graditi turizem zgolj na izletništvu ni trajna korist, ker za enodnevne izlete kraj hitro postane nezanimiv.

2. Po predelu Roga že vodi tako imenovana roška pešpot. Popotnika popelje skozi kočevsko

krajino in tamkajšnje gozdove. To lahko spoznava s pomočjo vodnika (publikacije, ki uradno še ni izdana, popotniku pa je že na voljo). Prenočevati je mogoče v dveh povsem opremljenih gozdnih kočah, saj je pot dolga za tri dni hoje. Obisk je sedaj še skromen, ker zanjo nihče ne dela reklame... Gozdarji pripravljamo še dve podobni pešpoti po Kočevskem, ker so pogoji za njuno ureditev, spremembe v gozdarski organiziranosti pa so povzročile, da je to ostalo le pri načrtu... Gozdne poti so najcenejša, lahko izvedljiva in gozdu najprimernejša oblika turizma. Zanje se odločajo posamezniki in manjše skupine, nikoli pa ne množice.

3. Gozdne učne poti privabljajo posameznike in družine. Število obiskovalcev je zelo odvisno od njihove zanimivosti in dostopnosti. Zelo obiskovana je gozdna učna pot na sv. Ano nad Ribnico. Druga taka pot bo blizu Kočevja in je zanimiva tudi zaradi možnosti njene ureditve za vožnjo z invalidskimi vozički. Vprašanje je le, kje dobiti zanjo denar... Gozdna učna pot je turistična zanimivost za stacionarnega gosta in za enodnevne izletnike.

4. Enodnevni izleti v gozdove - peš, s prevozom ali kombinirano - niso zahtevni. Primerno vodeni in morda povezani s piknikom v gozdu so lahko turistična ponudba na Kočevskem za izletnike in za stacionarne goste.

5. Čeprav so zime revne s snegom, je na visokih planotah Kočevskega velikokrat mogoče ure in ure s smučmi hoditi skozi zimski gozd. Za to vrsto turizma ni treba nič vlagati (smučino se ne tlači). Nekdo mora turiste samo voditi na sneg in jih voditi po gozdnih poteh. S primerno organiziranim oglaševanjem bi se zagotovo našlo dovolj gostov, ki bi hoteli nekaj dni preživeti v Kočevju in njegovi okolici... Sedaj poznamo te možnosti in jih izrabljamo le nekateri gozdarji in še bolj redki občani.

6. O turizmu ne moremo govoriti, kadar vodimo v gozdove učence in dijake. Vsakdo med njimi pa je za Kočevsko potencialni ali možni turist. Sedaj že vodijo v naše gozdove svoje učence in dijake učitelji, ki so jih sami nekoč spoznali kot učenci ali dijaki... Oblika turizma

so nedvomno domače in tuje gozdarske strokovne ekskurzije, ki so pogosto zastavljene tudi nekoliko turistično. Žal pa udeleženci take ekskurzije ne morejo kupiti niti spominka, ker ga pač nimamo ali pa zato, ker je trgovina s spominki zaprta. In vendar se udeleženci strokovnih ekskurzij vračajo na Kočevsko, predvsem pa v svoji domovini pripovedujejo o njegovi čudoviti naravi.

7. Kot zadnje med vrstami turizma omenjam tako imenovani zeleni turizem, ki ima vse možnosti za razvoj. Žal je ta pojem gozdu prijaznega turizma nasploh malo poznan in se ga v nobenih turističnih načrtih za Kočevsko niti ne omenja... Kočevski gozdovi skrivajo kakšnih 50 večjih ali manjših gozdnih koč. Z manjšimi vlaganji bi bilo mogoče te koče urediti za krajše bivanje ljudi, ki si želijo miru in spoznavanja narave. Med bivanjem v takem okolju pride do človekovega pristnega stika z vsemi deli narave. Za take vrste turizma se bo odločil le ljubitelj narave in ne kdorkoli, zato se bo v gozdu primerno obnašal. So pa gozdne koče slabo izkoriščene, čeprav so skoraj vse v najemu kot občasne počitniške hišice... Ali ne bi bila to primerna in svojevrstna turistična ponudba za izbrance, ki so to svojevrstnost tudi pripravljeni plačati? Koče bi bilo treba le urediti, jih skromno opremiti in začeti tržiti. Ker pa se ne razmišlja tako, so sedaj zvečine breme za lastnike, ki ne vedo, kaj bi z njimi. Če jih bodo lastniki prodali, bo izgubljena ena izmed čudovitih možnosti za gozdu prijazen turizem!

Sklep

Ta razmišljanja o turizmu sem napisal tudi zato, ker se zadnje čase na Kočevskem o tem veliko razpravlja, vendar brez gozdarjev, ki gozdni prostor najbolj poznamo... Kočevjarji enostavno nočemo spoznati, kje so naše turistične danosti. Po mojem mnenju predvsem zaradi nezmožnosti za drugačno razmišljanje od tistega, ki smo ga bili navajeni doslej. Ali je vzrok za to neznanje ali kaj drugega, pa nisem ugotavljal!

KAKO PREDSTAVITI PRAGOZD?

Tomaž Hartman

dipl inž. gozdarstva

Zavod za gozdove Slovenije, OE Kočevje,
61330 Kočevje, Rožna ulica 39

Mogočna gozdna pogorja Kočevskega so še pred stoletjem samevala kot nepreahoden pragozd. Načrtno gozdarjenje nam je ohranilo mogočne sonaravne gozdove in nekaj "nedotaknjenih" pragozdov, ki pa zaradi onesnaženega zraka, kislega dežja, preštevilčne divjadi in obiskovalcev po kritični strokovni definiciji zaslužijo le ime "gozd s pragozdnim značajem". In vendar - tako (ne)vajene modema okolja - nas stik s pravnino, notranji mir ali pa samo nenavadnost mogočnih trhležev vedno znova očara in prevzame. Prvobitnost in drugačnost ter človekov intimni odnos do življenja, često nedojemljiv, nerazložljiv... opravičuje ime "pragozd". Redek in ogrožen, a prav zato tako dragocen, je naš pragozd naravni spomenik in dediščina, ki jo s spoštovanjem varujemo. Pragozda torej ne obiskujemo!?

Toda, naloženo znanje, oprema rezervata in pripravljenost gozdarjev je vse bolj odpiralo vrata v pragozd. Radovednim raziskovalcem, ki so z barvo in številkami "okrasili" kar precej pragozdnih dreves, so sledili zelo različni obiski; udeleženci strokovnih in šolskih ekskurzij, semi-

narjev in pragozdnih okroglih miz, fotografi in novinarji časopisov ter televizije. Dober glas, ki je segel v deveto vas, je pripeljal tudi prve turiste, saj so ogled pragozdov (kljub opozorilom gozdarjev) ponudile vse novopečene turistične agencije na Kočevskem. Pragozd torej obiskujemo!

Pragozd varovati in predstaviti, toda kako?

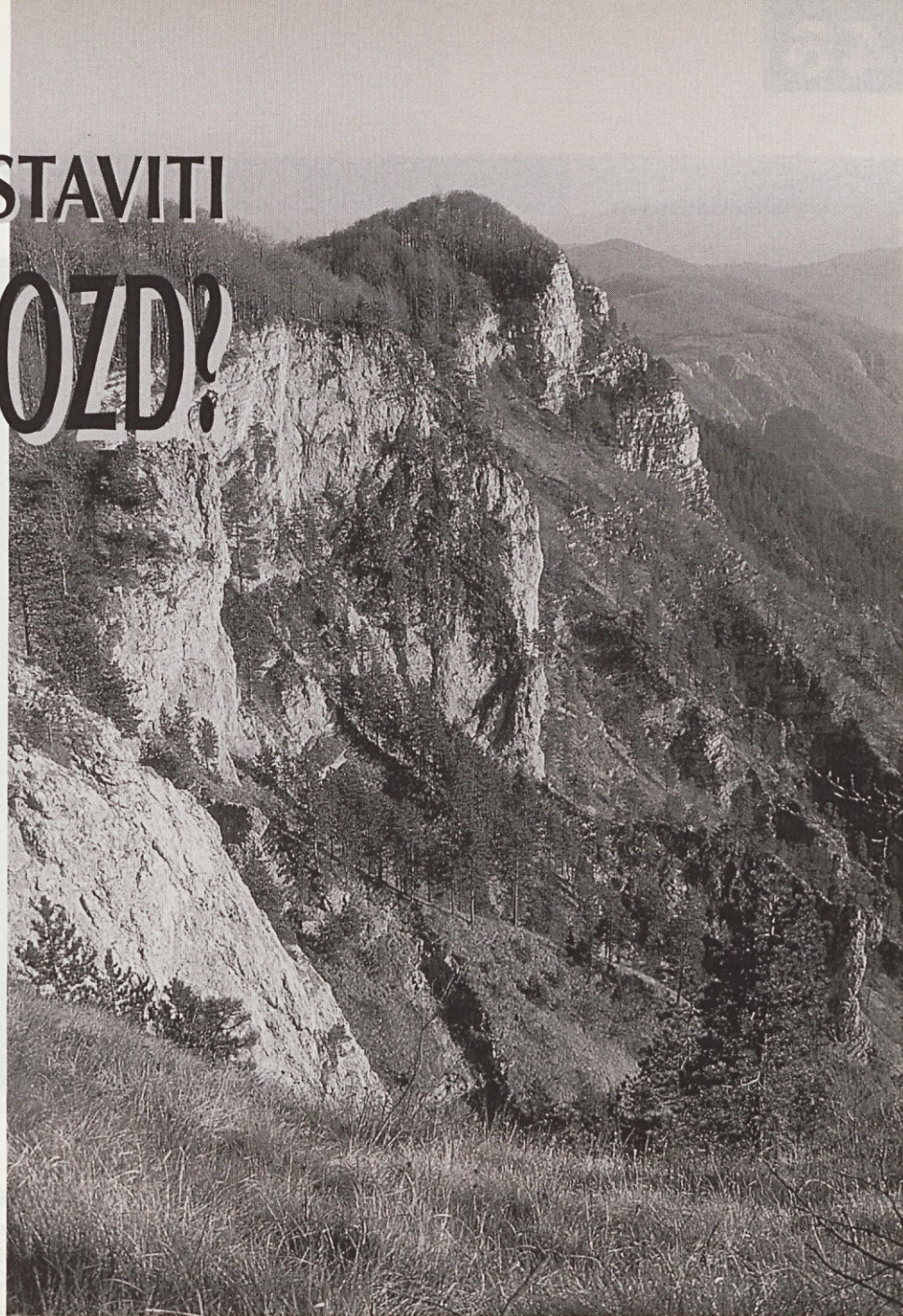
Nasprotje med varovati in predstaviti vsekakor ni navidezno. Poskušam ga preseči z razčlenitvijo nekaterih vlog in omejitev, ki jih "nalagamo" pragozdu. In ne pozabimo: Več glav - več ve!

Naravna dediščina - Zakonsko varovanje z varstvenimi režimi in z dovoljenimi izjemami (uprava za varstvo naravne in kulturne dediščine ter gozdarstvo). Obisk pragozdnega rezervata je praviloma voden.

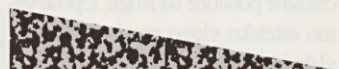
Raziskovalno delo - Obvezno prijavljeno Biotehniški fakulteti - gozdarstvo in Zavodu za gozdove Slovenije; čim manj vpliva na ekosistem, le z najnujnejšimi vidnimi oznakami na terenu. Strokovna monografija naj ima tudi opremo vsebine: poljudno besedilo v privlačni zloženki, plakate, povzetke v tujem jeziku, fotodokumentacijo.

Vzgojno-poučna vloga - Pragozd je priložnost za našo "zeleno politiko", za srečanja z mladino, s strokovno javnostjo, z umetniki, s popotniki.... in tudi z radovednimi turisti. Razgledani strokovno-poljudni besedi daje mogočna naravna scena še posebno moč in preblisk za snovanje novih idej.

Strokovne ekskurzije - Omejene ob robu pragozda, množičnejše le ob meji rezervata s stalnim predstavitvenim stojiščem. Ostale ekskurzije omejene le na pred-

Pragozd Krokav - foto: T. Hartman

stavitveno stojišče ob meji pragozda ter opremljen zaščitni pas.

Turizem - Le za nekaj objektov; omejen izključno na razširjen, zaščitni pas rezervata. Steze do pragozdnega rezervata niso označene; redke posameznike, ki sami poiščejo pragozd informativna tabla opozori na izjemnost zavarovanega predela in vedenje v rezervatu.

Posebnosti - Upošteva se jih za vsak pragozd posebej (na primer: časovna omejitev obiska med gnezdenjem redkih ptic).

Ob vse bolj nujnemu varovanju pragozda smo obiske - z redkimi izjemami - omejili na obmejni pas; razširili in označili pa smo varovalni pas, ki postaja "pragozd za obiskovalce". Splošna varovalnost in naravi prijaznejše vedenje bosta poudarjena z razvojem Kočevskega naravnega parka.

Drugačna duhovna, estetska razsežnost mimo večnega pragozda je morda v premislek in poudarek Človeku, majhnemu in spoštljivemu med stoletnimi orjaki pramatere Narave.

Zato je pravi odgovor: **VAROVATI IN PREDSTAVITI**, pa tudi spoštovati, raziskati, razumeti, posnemati, razširiti. Pragozd ni in je tu zaradi nas!

Rajhenavski Rog - "nov" pragozd

Pragozd Rajhenavski Rog bo s 150-metrskim in s celo širšim zaščitnim pasom del zaokroženega osrednjega predela na Rogu, ki je s kulturno-pričevalno-zgodovinsko (Roška žaga), naravno dediščino (pragozd) in ostalo opremo (dostopi, tabori...) ena osrednjih "akupunktur" točk bodočega Kočevskega naravnega parka. Kot naravni spomenik bo ta pragozd bogastvo živega, šola za sožitje in preživetje... z vodstvom predstavljen obiskovalcem le na mali pragozdni učni poti v razširjenem zaščitnem pasu.

Dostopi ostanejo neoznačeni vse do uveljavitve načrtovane celostne ponudbe na Rogu. Upoštevanje estetske vloge gozda ob cestah, vlakih, poteh.

Pragozd Rajhenavski Rog - foto: T. Hartman

Pešpot bo pripeljala do vstopa v "novi" pragozd, v razširjen zaščitni pas, kjer bo prva informacijska tabla z imenom pragozdnega rezervata, z opozorilom o posebnosti zaščitnega predela, o vedenju v rezervatu, o poteku pragozdne učne poti... Tu bo lahko tudi primeren spomenik naravovarstvenikom - morda v bele apnenčeve skale s simbolom varovanja (roke in drevesa) vklesana imena: npr. Leopolda Hufnagla, Antona Šivica, Maksa Wrabra, Dušana Mlinška.

Pragozdna učna pot, označena s simbolom pragozdnega rezervata ali s kamnitimi možici, se bo nadaljevala po "narejenem pragozdu" (sušica za vtis, zakriti panji nekdanjih sečenj). Na posameznih predstavitvenih stojiščih bodo, na primer, v aluminijaste plošče s sliko in besedo vgravirana sporočila "videnega" - od mikro do makro pogledov, talnega profila, korenin, padlih dreves in življenja v njih, starosti, pomena, delo-

vanja. Ob poti na meji s tako imenovanim gospodarskim gozdom bo učni amfiteater, tako da ne bodo motila podrita debela za sedenje. Pot se bo v ostrem loku le na enem mestu dotaknila pravega pragozda. To bomo povedali s tablo in z lično leseno ograjo dodatno opomnili, da je vstop prepovedan. Celotna pragozdna učna pot ne bo predolga; krožno se lahko vme na izhodišče ali pa se z razširjeno vsebino nadaljuje v gospodarski gozd.

Slikovito opremljen vodnik, plakat... bo olajšal delo akreditiranim vodnikom-gozdarjem; priponka, značka, plakat, zloženka pa bodo za spomin obiskovalcem.

Na gozdni jasi, nedaleč od urejenega parkirnega prostora ob gozdni cesti, bodo hrastove klopi za oddih, malico in konec ogleda.

Raziskovalni tabori, slikarska kolonija, pragozdne okrogle mize... so možnost za zanimiva srečanja in predstavitev pragozda

Malo pragozdno pot bo povezovala z Roško žago in s Podstenami pohodniška pot po Rogu. To je priložnost za samotarje in za človekov intimnejši stik s pr naravo.

Noben gozd ni navaden gozd, toda pragozd je najbolj nenavaden gozd. Stoletna rastoživost, patinasta večnost, mističnost, radoživost... bodo s strokovno besedo na mali pragozdni poti le skromno dopolnjena. Kar naj ostane - odmaknjen in skrivnosten - pragozd!

PRIREDITVE

KOT SESTAVINA TURISTIČNE PONUDBE SLOVENSKEGA KRASA

Srečko Šajn

vodja enote Prireditve v podjetju Postojnska jama, turizem, 66230 Postojna, Jamska 30

Vedno znova si postavljamo temelja vprašanja, kaj ponuditi ali narediti, da bi v Postojno in na Kras vse leto prihajalo več turistov, kako ponuditi storitve - programe, turistične proizvode, da bi na Kras prihajala bolj kakovostna struktura gostov in kakšne programe pripravljati, da bi goste zadržali dalj časa v Postojni in na Krasu?

Vsekakor so lahko tudi prireditve tista sestavina kakovostne turistične ponudbe, ki more prispevati k ugodnemu razreševanju zastavljenih vprašanj. Velja pa tudi načelo: Ponudba pospešuje povpraševanje!

Turistične prireditve

V Sloveniji se vsako leto zvrsti veliko najrazličnejših turističnih prireditev. Njihova analiza je pokazala, da v Sloveniji prirejamo:

1. folklorno-gastronske prireditve, tako imenovane kmečke praznike (v bistvu veselice s prikazi starih kmečkih del in opravil),
2. turistične tedne (tedni turizma v posameznih krajih z veseljami, razstavami, s srečanji in z drugimi sestavinami v programih),
3. glasbene prireditve,
4. športne prireditve (ne le vrhunske, ampak tudi množične),
5. sejme in gospodarske razstave,
6. kongrese in posvetovanja,
7. razna stanovska srečanja (npr. srečanja gozdarjev, pravnikov in podobno).

Seveda skoraj ne poznamo prireditev, ki bi jo mogli uvrstiti le v eno izmed omenjenih skupin. Najštevilnejše so prireditve, ki

prikazujejo naše tradicionalne folklorne prvine (npr.: furmanski praznik, tekmovanje žanjic, polharske noči, kravji bal ipd.). Številne pa so tudi tiste, ki vsebujejo elemente sekundarne folklorne, z močnimi režijskimi elementi, s scenarijem in podobnim (taka je bila npr. Kmečka ohcet v Ljubljani).

Počitnice

lahko postanejo pestrejšje

Pri zasnovi organizacije prireditev se je treba približati sodobnim turističnim tokovom in načrtom, da ohranimo vse tiste primarne lastnosti, ki zaživijo s pritegnitvijo obiskovalcev in gledalcev v dogajanje. Gostje prihajajo v naše kraje tudi zato, da spoznavajo našo kulturo, da odkrivajo sestavine našega vsakdana, načine življenja pri nas - od gospodarskega prizadevanja do sproščene zabave in navad. In prav te sestavine lahko spoznavajo tudi na prireditvah.

Prireditve imajo več ciljev. So oblika nove turistične ponudbe podjetja, kraja, območja; so element sooblikovanja celovite turistične ponudbe oziroma sestavina turističnega izdelka v kraju (produkt - počitnice postanejo pestrejšje in zanimivejše); so magnet, ki pritegne goste (prireditve nudijo novo vsebino preživljanja časa; posledica je podaljšano bivanje turistov v kraju - za nekaj ur, za večer ali noč, za dan ali več dni); so sredstvo za opredeljevanje razpoznavnosti podjetja (tako imenovana podjetniška identiteta), so sredstvo za oblikovanje in utrjevanje turistične podobe kraja in območja; in so sredstvo za povečevanje dohodka podjetja, kraja ali območja.

Prireditve imajo svojo vsebinsko zasnovo. Izhodišča zanje so: naravne znamenitosti, primerna "raba" tako svojskega sveta, kot je jamsko podzemlje in kraško okolje; kulturna dediščina jamskih objektov, gradov, kraja kot celote...; povezovanje naravnih in kulturno zgodovinskih prvin v kraju z določeno infrastrukturo (opremljenostjo) kraja. Jasen mora biti tudi značaj prireditev, saj so prireditve lahko izrazito komercialne, da zagotovijo dohodek, promocijske za predstavitev podjetja, kraja ali območja, in predstavitvene, ki prispevajo k uveljavljanju nove turistične podobe podjetja, kraja ali območja in k njegovemu večjemu slovesu.

Zgledi iz preteklosti ...

Primeri iz zgodovine Postojnske jame potrjujejo, kako zanimive so prireditve v sooblikovanju kakovostne turistične ponudbe. Že leta 1824 je bilo v Plesni dvorani na binkoštni ponedeljek rajanje, v letih od 1850 do 1852 je Adolf Schmidl meril akustičnost jamskih prostorov, leta 1929 pa je v Koncertni dvorani nastopil simfonični orkester z dirigentom Pietrom Mascagnijem... Zgleden primer jamskih prireditev so tudi mednarodna literarna srečanja v Vilenici.

Čvrsta opredelitev - nagrada za kakovost

Pri zasnovi vsake prireditve je treba odgovoriti na naslednja vprašanja: kakšna prireditev, za koga (različne ciljne oziroma interesne skupine), kako jih pripraviti in izvesti, s kom vse sodelovati ali se povezovati pri pripravi in izvedbi prireditve, kako prireditev propagirati in tržiti, kaj storiti, da se prireditev čim večkrat ponovi (ekonomska načela), kako zagotoviti visoko kakovostno raven prireditve in kakšen poseg v okolje bo potreben.

Nekaj primerov in zamisli iz Postojne

Za primer navajam prireditve v Postojnski jami. Nekatere so se uveljavile, druge že pripravljamo, tretje pa so šele v zamislih. Prireditve pa so: žive jaslice, miklavževanje, pravljični vlak, božično petje, kolenice ob Novem letu, prireditve na

binkoštno nedeljo ali na binkoštni ponedeljek, prireditve na veliki šmaren, druge glasbene in vokalne prireditve (koncerti), pasijon - dramska uprizoritev Kristusovega trpljenja, prireditev Zvok in luč v Tartarju (na primer: zgodba o jamskem zmaju), posebna osvetlitev Velike gore (mogoče dopolnjeno z zvočnimi učinki, glasbo, zgodbo,...), ureditev biospeleološke postaje (na primer: izobraževalni programi). Posebej velja razmisliti o prireditvah, na katerih bi nastopili vrhunski domači in tuji umetniki (na primer: P. Domingo, J. Carreras, L. Pavarotti,...) in kaj bi to pomenilo za Postojnsko jamo, Postojno, Slovenijo.

Za Predjamski grad so to: pevski in glasbeni koncerti (pri tem je treba ustrezno "uporabiti" tudi gotško cerkvico Žalostne matere božje iz 15. stoletja), monodrame, literarni večeri in grajske poroke. Zanimiv bi bil pro-

gram športnih prireditev na predjamskem prostoru (vključno z Jamo pod Predjamskim gradom). Posebej zanimiva bi lahko bila umetniška obdelava zgodbe o Erazmu Predjamskem z obleganjem gradu iz 15. stoletja za domače in tuje goste, ki letujejo v Istri. Vso sezono enkrat ali večkrat na teden bi gostom na ustrezen način (na letaku) predstavljali kratko vsebino zgodbe v njihovem jeziku. In če bi bilo dovolj veliko zanimanje, bi lahko pripravljali tudi predstavo v nekaj jezikih... Program naj bi prodajala turistična agencija.

Grajska pristava v Predjami, poznana kot kašča, omogoča poleg gostinskih oziroma restavracijskih storitev in razstavnega programa (stalna zbirka) dopolnilne prireditve, kot so literarni večeri, monodrame in srečanja ljudi bolj intimnega značaja ter za zaključene skupine.

Otoška jama omogoča po primerni ureditvi razsvetljave, parkimih prostorov in še česa pevske in druge glasbene prireditve, posebne programe za šolanje in speleoterapijo.

Pivka jama in Črna jama omogočata prirejanje koncertov za mlade (na primer: rock v Črni jami), športne programe (plezanje v steni, vožnja s čolnom po podzemski Pivki,...), programe, ki se posebej povezujejo s Postojnsko jamo (po reki Pivki - po poti jamskega zmaja).

Planinska jama po ureditvi razsvetljave ponuja možnosti za primeren izobraževalni program, namenjen mladim. In sploh se na območju Planine vsiljuje zamisel o organiziranju raznih taborov in slikarskih kolonij.

Betalov spodmol narekuje ureditev in svojski program, saj je znana paleolitska postojanka, ki je dajala zavetje ledenodobnemu

TURISTIČNI PROGRAMI

človeku in hrani številne dokaze o navzočnosti in delu ljudi stare kamene dobe (na primer: ognjišča, obtočeno kameno orodje, kosti pleistocenskega živalstva...)

Jamski dvorec v Postojni nudi program prehistorane, multivijske programe (multimedijalne), kot so izobraževalni (na primer za šolarje), promocijski (na primer za novinarje) ter informacijski center. Potem so še razvedrilne prireditve ob praznikih, povezane z gostinsko ponudbo (na primer: Valentinovo, materinski dan, prednovoletna srečanja...). Pa tudi prireditve, za katere organizatorji le najamejo prostore in naročijo gostinske storitve, strokovni posveti, kongresi, simpoziji, srečanja političnih strank in politikov, modne prireditve itn. Poseben prireditveni prostor je ploščad pred Dvorcem oziroma vhodom v Postojnsko jamo (na primer prireditve

za čakajoče goste na naslednji obisk jame in za goste, ki pridejo iz jame).

Prostori nekdanje uprave so primerni za stalne muzejske zbirke.

Rekreacijsko središče Kalič nudi prireditve športnega značaja ter razvedrilne in družabne prireditve (posebej še za otroke in mladoletnike) v zimskem času in v poletni sezoni.

Kakovost je tudi v sodelovanju

Pri izvedbi prireditev, katerih organizator ni Postojnska jama, je treba sodelovati, se z njimi povezovati in jim pomagati, da so tudi take prireditve uspešne in kakovostne, saj sooblikujejo turistično podobo o Postojnski jami, Postojni in širšem prostoru.

Pri urejanju okolja in podzemlja ter vseh objektov za

pripravo in izvedbo prireditev je treba upoštevati naravovarstvena načela.

V vseh programih se mora kot rdeča nit prepletati misel: Kakovostna storitev s pravšnjo mero gostoljubnosti in prijaznosti in obiskovalca sprejeti kot svojega gosta v najbolj zlahtnem pomenu te besede!

In na koncu še zamisel... Ali ne bi bilo pametno, ekološko smiselno in gospodarsko smotno urediti v podzemlju dvorano z vsem potrebnim udobjem, s tehniko sodobne koncertne dvorane? Je to le nora ideja, o kateri ni vredno razmišljati? Ali drugače: do katere mere biti izviren, drugačen, prepoznaven, inventiven?

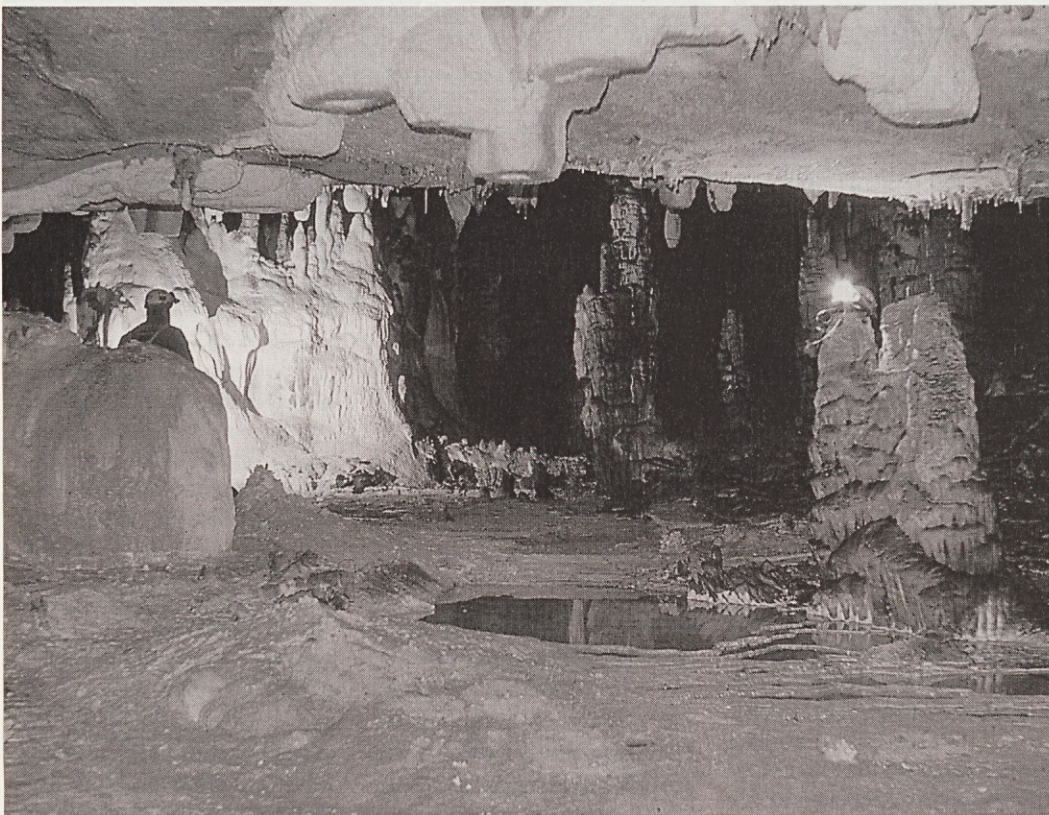
Viri in literatura:

- Bogataj J.: Sto srečanj z dediščino na Slovenskem, Ljubljana, 1992
- Habe F.: Sto let Turističnega društva Postojna, str.18-22, Ljubljana, 1983
- Ledenodobne kulture v Sloveniji, Narodni muzej Slovenije, Ljubljana, 1979
- Proteus Anguinus, Postojnska jama, 14. april 1988
- Savnik R.: Iz zgodovine Postojnske jame - I. Kronika, leto VI, št. 3, str. 138-145, Ljubljana, 1958
- Savnik R.: Iz zgodovine Postojnske jame - II., Kronika, leto VIII, št. 2, str. 99-106, Ljubljana, 1960
- Tomič, Milharčič B.: Kulturo življenje na Postojnskem v letih 1848-1914, diplomsko delo, Postojna, 1989.

JAMSKA TRANSVERZALA SLOVENIJE

Silvo Ramšak

Jamarski klub Čmi galeb, 63312 Prebold, Graščinska cesta 19

Snežna jama - Foto S. Ramšak

Zamisel o oblikovanju transverzale turističnih jam izvira iz razmišljanja o tako imenovani paketni prodaji jam, saj večina ljudi pozna zgolj Postojnsko jamo, nekoliko manj Škocjanske jame, ali pa je njihovo poznavanje razširjeno še na lokalne jame. Predvsem se mi je zamisel zdela zanimiva za manjše jame (glede na obisk), ki jih upravljajo jamarska društva in so jim prihodki

od jame zgolj eden izmed načinov financiranja njihove ljubiteljske dejavnosti. Zaradi tega v glavnem namenja-jo vsa sredstva za te namene, v propagandi pa le še za prospekte ali razglednice. Tako je vodenje o določeni turistični jami dokaj omejeno in je predvsem odvisno od prizadevanja upravljalcev.

Razmišljanje o tem načinu prodajanja jam je povezano s pred leti

ustanovljenim svetom upraviteljev turističnih jam Slovenije, katerega pobudnica je bila Jamarska zveza Slovenije. Svet, ki je predhodnik sedanjega gospodarskega interesnega združenja (GIZ) Slovenske turistične jame, si je zadal delovni načrt in ena izmed zamisli je bila tudi transverzala. Da pa bi se sicer o turističnih jamah več vedelo, sem predlagal tudi anketiranje upravljalcev jam, včlanjenih v svet. Opravi sem ga v dveh delih. Prvi del ja zajemal leta 1990, 1991, 1992 in oceno za leto 1993, drugi del

pa je zajemal leto 1993, stanje do septembra 1994 in oceno do konca 1994.

V tem prispevku predstavljam le izveček obeh anket. Poleg drugih informacij sem zbiral tudi mnenja o ustanovitvi jamske transverzale s predlogi upravljalcev o višini popusta pri ogledu jame s transverzalo knjižico. Predstavljam pa tudi pogodbo, sklenjeno med posameznimi jamami, jame transverzale ter knjižico transverzale.

Turistične jame pa niso edine, ki si jih je mogoče ogledati, saj deluje v okviru Jamarske zveze Slovenije tudi komisija za jamski turizem (SPEGU), prek katere si je mogoče ogledati tudi nekatere turistično neurejene, klasične jame. Ta oblika ponudbe je že tako imenovani alternativni turizem, ki je tudi v vzponu. Sicer pa imajo že sedaj nekatere turistične jame elemente tovrstnega turizma.

Anketa

Na prvo anketo, izvedeno v letu 1992, sem dobil odgovore od 12 upravljalcev jam, na anketo za leti 1993 in 1994 pa sem dobil odgovore 14 upravljalcev. Prva anketa je bila bolj obsirna, saj je zajemala podatke o dolžinah poti, času ogleda, velikostih vodenih skupin, številu vodnikov, številu dnevnih ogledov, načinu razsvetljave, obratovalnem času, statusu vodnikov, številu obiskovalcev, finančnih kazalcih obiska, višini vstopnine, vrstah popustov, dodatni ponudbi ter še nekatere druge podatke. Druga anketa pa je dala odgovore na vprašanja o številu obiskovalcev in vstopnini v letih 1993 in 1994.

Dolžine poti v posameznih jamah so med 30 metrov (Francetova jama) do 3500 metrov (Postojnska jama), sicer pa jih je večina dolgih med 300 in 700 metri. Ogled jame traja od 15 minut do dveh ur. Ta čas je odvisen tudi od tega, kakšno ponudbo si izberejo obiskovalci... Povprečno število dnevnih ogledov je precej različno in se giblje od enega ogleda do 40 ogledov, poprečje pa je okoli 20 ogledov... Število obiskovalcev vodene skupine je med 10 do 700 (Postojnska jama), povprečje pa je med 50 in 60 obiskovalci.

Glede na dnevno število obiskov in na velikost največje vodene skupine je mogoče oceniti največje možno dnevno število obiskovalcev. Po tem merilu lahko jame razdelimo v tri skupine in sicer: 1. jame z do 100 obiskovalcev dnevno: Zelske jame, Županova jama in Križna jama; 2. jame s 400 do 500 obiskovalcev dnevno: Francetova jama, Snežna jama in Vilenica; 3. jame z več kot 1000 obiskovalcev dnevno: Škocjanske jame, jama Pekel, Kostanjeviška jama. Zunaj teh kategorij je Postojnska jama z več kot 12000 obiskovalcev dnevno. Dve jami nista dali podatka o številu dnevnih obiskov, zaradi tega ju v pregledu ni.

Osem jam ima urejeno električno razsvetljavo, od tega šest jam uporablja elektriko iz omrežja, Jama pod Babjim zobom in Snežna jama pa jo pridobivata iz električnega agregata. Snežna jama ima razsvetljen le vhodni del, sicer pa vodniki tako kot v drugih jamah uporabljajo predvsem karbidovke.

Večina jam ima do štiri vodnike, več pa jih imajo Vilenica, Snežna jama in Postojnska jama. Redno zaposlene vodnike imajo Škocjanska, Postojnska in jama Pekel, Škocjanske jame in Županova jama. Ostale jame imajo vodnike, ki se s to dejavnostjo ukvarjajo zgolj ljubiteljsko.

Iz podatkov o številu vodnikov in obiskov na dan, o trajanju obiskovalne sezone posameznih jam, o največjem številu vodene skupine in ob upoštevanju 40 % največjega dnevnega obiska, izračunanega za Postojnsko jamo, sem izračunal največji možen obisk na sezono v vseh jamah ob enaki organiziranosti. Ta bi bil kakšnih 1.500.000 obiskovalcev s približnim dvetretjinskim deležem Postojnske jame.

Vstopnina se giblje med 150 in 1300 slovenskimi tolarji, v večini jam pa med 300 in 500 SIT. Seveda imajo nekatere skupine obiskovalcev (otroci, študentje, šolske in druge skupine...) pri ogledu popust, ki se giblje med 4 in 50 %.

Med propagandnim gradivom in spominki prevladujejo prospekti (v različnih izvedbah) in razglednice, ki jih ima večina jam, ostalo (spominki, plakati, brošure, značke, pripone, diapozitivi,

videokasete...) pa imajo le nekatere jame. Raznovrstnost te ponudbe se da vzporejati s številom obiskovalcev in v zvezi s tem tudi s finančnimi zmoglostmi posameznih upraviteljev jam. Lahko pa bi se, ob kakšnem dodatnem viru za izdajanje tovrstnih materialov pogovarjali tudi o obratni odvisnosti, vendar to že spada med naloge GIZ Turistične jame Slovenije. Med njene naloge spada tudi v anketi ugotovljena podpora za izdajo skupnega kataloga ter pripravljenost upraviteljev za sofinanciranje skupnega nastopa in ustanovitve Jamske transverzale Slovenije.

Transverzala

Zamisel o ustanovitvi transverzale turističnih jam se je porodila iz želje, da bi jame prodajali v paketu. Pred tem ustanovljena podobna poštarska jamska transverzala mi ni preveč všeč predvsem zaradi tega, ker v svoji ponudbi vključuje jame, ki niso nadzorovane obiskane (zanaša se predvsem na zavest pohodnikov). Ker se zavedam posledic množičnega obiskovanja jam brez urejenega vodenja in vsaj najnujnejše urejenosti (ali vsaj omejenosti) poti, sem zamisel o transverzali povezal s turističnimi jamami, ki imajo organizirano vodenje in nadzor ter še kar urejene poti.

Da pa bi ugotovil zanimanje upraviteljev jam o tej zamisli, sem v okviru že omenjene ankete povprašal tudi o njihovem mnenju. Dobil sem soglasja vseh, ki so na anketo odgovorili. To je bila hkrati osnova, da se v okviru sveta upraviteljev turističnih jam Slovenije prevzel izvedbo projekta.

Najprej smo se na sejah sveta dogovorili za načela o oblikovanju transverzale. Možnost za sodelovanje so imeli praktično upravitelji vseh štiriindvajsetih jam, smo pa nekaj časa razmišljali o obveznih in neobveznih točkah transverzale, saj smo se zavedali različnosti pogojev za obisk posameznih jam, neenakega razvojnega stanja turističnih jam ter različnosti upraviteljev (dve podjetji, jamarska in turistična društva, posamezniki). Pozneje smo to različnost uniformirali ali poenotili v pogojih za pridružitve skupnosti in za podpis pogodbe.

Za vzpodbujane obiska jam smo načrtovali značko za obisk v

vseh jamah, ker pa se nam je to le zdelo na nek način premalo glede na posebnosti obiskovalcev, smo za spodbujanje obiskovanja jam dodali še popust pri vstopnini. Ta je 30 % (v anketi so upravitelji predlagali popust med 10 in 50 %).

Za pregled nad obiski v jamah smo sprva razmišljali o izdaji evidenčnega kartončka s karto Slovenije in z vrisanimi legami jam, znakom transverzale in z mesti za žige, pozneje pa smo to vsebinsko dopolnili še z drugimi podatki.

Pogodba

V septembru 1994 smo imeli pripravljene pogodbe o ustanovitvi Transverzale turističnih jam Slovenije. Pogoji za pridružitve skupnosti in za podpis pogodbe so: urejen status turistične jame, urejena in varna pot po jami, organizirana vodniška služba, umik ogleda jame, zagotovljeno zavarovanje obiskovalcev in zagotovljena ekološka varnost jame. Obveznosti upraviteljev jam do obiskovalcev pa so: da po dogovorjeni ceni prodajajo transverzalne knjižice, da imetnikom knjižic nudijo dogovorjen popust pri ogledu jame, da v dogovorjenem znesku pokrijejo stroške za pripravo in tatis knjižic in značk transverzale ter stroške podelitve in da samostojno ne izdajajo značk, ki so po barvi in velikosti enake znački transverzale.

Ker je pogodbe do roka podpisalo zadostno število upraviteljev, od 1. oktobra 1994 tudi obvezuje vse podpisnike.

Članice transverzale

Do 23. decembra 1994 se je skupnosti pridružilo in podpisalo pogodbo še nekaj jam, tako da sedaj sestavlja transverzalo 21 jam. To so: Sveta jama pri gradu Socerb, Vilenica, Dimnice, Škocjanske jame, Divaška jama, aragonitna Ravenska jama, Rudnik živega srebra Idrija - Antonijev rov, jama pod Predjamskim gradom, Otoška jama, Pivka in Črna jama, Postojnska jama, Planinska jama, Zelske jame, Križna jama, Županova jama, Železna jama, Snežna jama, Rudnik svinca in cinka Mežica, Rotovnikova jama, jama Pekel in Kostanjeviška jama.

Jame so po svojih značilnostih (ponudbi, velikosti, tradiciji, razvitosti, številu obiskovalcev, statusu upravitelja...) zelo pestre,

pestro pa je tudi tisto, kar ponujajo obiskovalcem. Mislim, da je velika popestritev transverzale tudi pridružitve obeh rudnikov.

Transverzalna knjižica

Za dokaz, da je obiskovalec res obiskal vse jame transverzale, služi transverzalna knjižica, ki je hkrati tudi nekakšen vodnik po transverzali, čeprav morda poimenovanje transverzala sploh ni najbolj posrečeno, saj transverzalo v bistvu sestavljajo poti po jami (kontrolne točke) in ne poti od jame do jame, kot je to pri klasičnih planinskih transverzalah.

Knjižica vsebuje naslednje podatke: vrstno številko in ime jame, logo, slogan, kratek opis ponudbe, trajanje ogleda, posebna opozorila, umik ogleda, skico dostopa, naslov kontaktne osebe, naslov upravitelja jame, navodilo imetnikom knjižice, načrt Slovenije z vrisanimi legami jam, mesta za žige in podpise ter kratko spremno besedilo Turistične zveze Slovenije ob letu turizma.

Knjižica stane 500 SIT, naprodaj pa je pri vseh jamah transverzale. Izdajo knjižice sofinancirajo v deležu, ki je sorazmeren številu naročenih knjižic, vse jame. Razmišljamo tudi o prodaji knjižic po planinskih društvih in agencijah.

Ker je Jamska transverzala Slovenije namenjena razširjanju vedenja o naših turističnih jamah, upravitelji jam upamo, da se bo zanimanje zanjo večalo. S tem bo dosežen osnovni namen - populariziranje jam, jamarstva in jamarskega raziskovalnega dela.

POVEZOVANJE KRASA

Marjan Tiselj

direktor Območne zbornice Postojna,
66230 Postojna, Jenkova ulica 1

Gospodarske analize iz tako imenovane zlate dobe postojnskega turizma kažejo na presenetljivo velik delež ustvarjenega družbenega proizvoda v turizmu. Prepričani smo, da se ta delež s trdim delom in z naravnimi danostmi lahko še poveča. Zato je naloga Gospodarske zbornice Slovenije, da spodbuja turistično miselnost in podžiga kadre za nov podjetniški zagon, ki bo nudil delo in zaslužek ljudem vsega kraškega območja...

Iz teh nagibov sodelujemo v organizaciji posveta o turističnem vrednotenju slovenskega krasa in ugotavljamo, da so možnosti večje od previdevanj. Iz referatov in razprav je bilo mogoče zaznati željo po okolju prijaznemu izkoriščanju Krasa za zaslužek, ki ga turizem daje.

Trudili se bomo, da bi vse povedane ideje povezali in ustvarili skupno vizijo o slovenskem krasu ter iztržili bogastvo, ki ga podjetnikom ponuja.

ENAKOPRAVNOST KRASA

Janez Sirše

predsednik Nacionalnega turističnega združenja Slovenije,
61000 Ljubljana, Nazorjeva 6

Kras v najširšem pomenu besede je bil do sedaj v ozadju tistega, kar je ponujala Slovenija kot turistična država. Kljub nekaterim poznanim dejstvom, naravnim in kulturnim spomenikom ter turističnim atrakcijam, lahko ponudimo mnogo več kot samo Postojnsko jamo ali Škocjanske jame. Prepričan sem, da bodo razprave in sklepi tega posveta prinesli ovrednotenje kraškega sveta ne samo v naravovarstvenem smislu, temveč tudi v gospodarskem in turističnem smislu.

Nujno je, da se tudi v Sloveniji zavemo pomena našega

krasa in da ves kraški svet enakovredno vključimo v slovensko turistično ponudbo. Pa ne samo na turističnih sejnih in v perspektivah, ampak v gospodarskem smislu, ko se pripravljajo turistične programe, turistično ponudbo in ko se vse to z večjim ali manjšim uspehom predstavlja v tujini.

Prepričan sem, da bodo sklepi tega posveta našli tudi pot v tujino, saj je eden izmed vaših ciljev in ciljev slovenskega turizma, da postavimo naše gospodarstvo in z njim naš turizem na ogled v tujini v konkurenčno areno vseh, ki tekmujejo na turističnem tržišču.

KRAS JE KOT SVETOVNI FENOMEN VKLJUČEN V PROMOCIJO SLOVENIJE

Janez Repanšek

svetovalec v Ministrstvu za gospodarske dejavnosti, turizem,
61000 Ljubljana, Kotnikova 5

Mislim, da je z organizacijo tega posvetovanja narejen odločilni korak za vrednotenje slovenskega krasa kot svetovnega fenomena. Kljub temu pa imam nekaj dobronamernih pripomb in nasvetov, kako nadaljevati...

V vlogi, ki jo imam na ministrstvu, in tudi, ko sem bil predstavnik v Severni Ameriki, sem moral dostikrat odgovarjati na vprašanja, kaj je največja atrakcija naše države, v čem se razlikujemo od drugih držav in kaj so naše primerjalne prednosti. Kar nekaj razmišljanja je bilo, predno sem ugotovil, da je to slovenski kras in da Kras premalo izkoriščamo v promociji Slovenije. Postojnska jama je enkratna, edina na svetu in neprimerljiva. Drugi tak biser, enkratni, je Lipica... In tu so še kraška arhitektura, ki se je na posvetu sicer nismo dotaknili, a je tudi enkratna, pa etnografske značilnosti, kraška kulinarika in kraška vina. Tudi vse to moramo ovrednotiti, če hočemo pripraviti dobre materiale kot izhodišče za pripravo strateškega marketinškega načrta za trženje slovenskega krasa!

Na naslednjem posvetovanju bi morali govoriti o trženju kraških turističnih proizvodov. Dobro bi slišati, kaj mislijo tisti, ki tržijo, kaj bi radi za lažje trženje in s kakšnimi problemi se ubadajo pri tem. Prepričan sem, da ima Kras velike možnosti in da imamo lahko veliko ciljnih skupin; ne samo tiste, ki jih zanima jamski turizem. Mislim tudi na skupine, ki so starostno omejene, kajti Kras je tak, da je tudi sedemdesetletnikom in starejšim lahko zelo privlačna destinacija ali turistični cilj. Lahko naredimo celo paleto dobrih turističnih proizvodov. Zato bi to zaslužilo posebno turistično posvetovanje.

Na oddelku za turizem v Ministrstvu za gospodarske dejavnosti v promocijo Slovenije vedno vključujemo tudi Kras in kraško turistično ponudbo. Obalo s Krasom obravnavamo enakovredno, dejstvo pa je, da ima Obala prenočitvene zmogljivosti in da se tam lažje oblikuje turistični proizvod, medtem ko Kras sam še nima izoblikovanega turističnega proizvoda. Kras imamo kot svetovni fenomen vključen v vseh promocijskih materialih neglede na to, da so zaenkrat na Krasu prenočitvene zmogljivosti zanemarljivo majhne. Kras je vključen v najnovejšem katalogu aktivnih počitnic v Sloveniji, v katerem se ponuja tudi jamarstvo, jamarski trekking, čolnarjenje po podzemskih vodah skupaj z drugimi možnimi športi v Sloveniji. Zalo vidno je Kras predstavljen tudi z dvema videokasetama, ki smo ju pripravili za splošno predstavitev Slovenije. In s temi gradivi nastopamo na vseh sejmih in borzah, na tiskovnih konferencah, delimo jih novinarjem in turističnim agentom na študijskih potovanjih pri nas in turističnim agentom. Mislim, da ni takega potovanja, ki udeležencev ne bi vodilo tudi na obisk slovenskega krasa.

Rad bi, da se tudi Kras poveže in ovrednoti kot zaokrožena regija. Potem bo naše ministrstvo z veseljem podprlo in sofinanciralo tak projekt. Samo, naj se ne pojavi cerkniški del zase, postojnski zase, klasični Kras posebej itn.! Ministrstvo bo pomagalo tudi pri razvoju turističnega proizvoda, marketinškega načrta in - kar je najdražje - pri uresničitvi tega načrta. Na državna sredstva lahko računate samo medsebojno povezani v celoto.

ZAKONODAJA IN TURISTIČNO VREDNOTENJE KRASA

Albin Debevc

predsednik komisije za vrednotenje naravne in kulturne dediščine
pri Turistični zvezi Slovenije, 61000 Ljubljana, Miklošičeva cesta 38

Kot prispevek k posvetu o turističnem vrednotenju slovenskega Krasa v nadaljevanju predstavljam zakonodajo in druge predpise ter resolucije, ki urejajo to tematiko ali kakor koli vplivajo nanjo.

V Državnem zboru in drugih parlamentarnih telesih ter v vladi Republike Slovenije se je že v letu 1994 pričel obsežen postopek za sprejetje zakonov in predpisov, ki urejajo odnose na turističnem področju. Pomembni predpisi in zakoni, ki so v postopku sprejemanja, so:

- predlog zakona o podzemskih jamah
- predlog zakona o Regijskem parku Škocjanske jame (prva obravnava je je v Državnem zboru že bila - op. uredništva), tretje branje je bilo predvideno za 33. sejo Državnega zbora v drugi polovici junija (vendar je ni bilo op. uredništva)
- predlog zakona o ratifikaciji Konvencije o varstvu Alp (zaščita Alp)
- predlog zakona o turistični dejavnosti
- predlog zakona o spodbujanju regionalnega razvoja

- Resolucija o strateških ciljih na področju razvoja turizma v R Sloveniji s programom aktivnosti in ukrepov za njeno izvajanje (Poročevalec št.1/95, stran 43, poglavje 1.1 Priprava turističnih proizvodov)

- Deklaracija o sodelovanju Slovenije s Svetom Evrope v Evropskem letu varstva narave 1995.

Pomemben je tudi program PHARE - reka Reka (mednarodno financiranje programa raziskav reke Reke in vsega njenega podolja v Sloveniji in Italiji).

In še program komisije TZS za vrednotenje naravne in kulturne dediščine:

- prospekti o jamskem turizmu v Sloveniji (v sodelovanju z ustanovitelji Slovenske jamske transverzale)
- praznovanje desetletnice vpisal Škocjanskih jam v seznam Unescove dediščine (leta 1996)
- izdaja znamk Pošte Slovenije z jamskimi motivi (leta 1996)

KONČNI CILJ - OD KRASA BOLJE ŽIVETI

Mitja Logar

dipl. ekonomist

direktor GIZ Protour, 66320 Portorož, Senčna pot 10

Poudarjam pomen trženja pri vrednotenju vsega tistega, kar je predstavil posvet - torej tržno vrednotenje krasa v turistični ponudbi, ki ga je narava tako bogato obdarila. Gre za vrednote, gledano s stališča tržnih možnosti, pa gre predvsem za posebnosti in drugačnosti krasa. In prav v tem so njegov pomen in njegove poslovne priložnosti. Predsednik Turistične zveze Slovenije dr. Marjan Rožič je na začetku posveta dejal, da moramo ohraniti kakovost Krasa in hkrati njegovo kakovost izkoristiti kot možnost za turizem.

Posvet je predvsem predstavil in ugotovil, kaj Kras ima in kaj nudi. Vendar je to le prva faza dela, ki ji morajo slediti naslednje - to je domišljanje, kako te vrednote spremeniti v oblikovane turistične proizvode in njihove sestavine, kako jih narediti prepoznavne s promocijo in kako jih končno ciljno tržiti. Šele na tak način pridemo do končnega cilja, ki je - gledano poslovno in gospodarstveniško - uresničitev možnih finančnih učinkov, ki pomenijo zaslužek. Zaslužek je namreč tisti cilj, ki nam navsezadnje omogoča boljše življenje! In vse to nam tudi - pod določenimi pogoji - nudi Kras!

Da to dosežemo, pa se je treba, če se izrazim tržno, od pretežno produktne usmerjenosti odločiti za marketinško usmerjenost. Ta nam šele omogoča, da naše potencialne ali še neizrabljene možnosti, predstavljene na tem posvetu, postanejo kompetitivne, tekmovalne prednosti. To je, najbrž, pravi cilj!

Menim, da se je sedaj treba metodološko lotiti izdelave strateškega in nato še operativnega marketinškega načrta. To pa, praktično, pomeni: prvič to, kar ste na tem posvetu v veliki meri že naredili -

analizirati vse, kar tvori neoposredno ali posredno turistično ponudbo Krasa, in drugič, ozreti se na obetajoča tržišča, ugotoviti možno in ciljno povpraševanje, oziroma ugotoviti, po čem sploh povprašujejo na tržišču in koliko je tisto, kar lahko Kras ponudi, sploh tržno zanimivo. Ko bo narejeno to dvoje, nas čaka strokovno metodološko oblikovanje turističnih proizvodov, ki bodo ustrezali ugotovljenemu povpraševanju in naši možni ponudbi. Mislim na le nekaj udarnih turističnih proizvodov, ki bodo tudi kaj "prinesli". In ko bomo izoblikovali take donosne turistične proizvode in njihove segmente, jih bo treba še ustrezno promovirati - narediti prepoznavne na ciljnih trgih in jih nato še uspešno tržiti oziroma prodajati. Šele tako bomo prišli do končnega cilja - od vrednot Krasa boljše živeti.

Ne dvomim, da je vse to naš skupni cilj; seveda pod pogojem, da naš Kras ohranimo v vsej njegovi naravnosti. Saj gre vendar za strategijo trajnostnega turizma, za trajnostno turistično ponudbo. Turizem je namreč - lahko bi rekel - dvoličen; na eni strani prinaša blagostanje, na drugi strani pa je pretnja okolju. Zato velja biti ustrezno daljnoviden in misliti hkrati na blagostanje kraškega prebivalstva in na ohranitev kraškega naravnega okolja!

RAVNAJMO PAMETNO, DOKLER JE ŠE ČAS!

Mag. Živan Veselič

dipl. inž. gozdarstva

Zavod za gozdove Slovenije, 6100 Ljubljana, Večna pot 2

Moji kolegi z Zavoda za gozdove Slovenije so o gozdu in turizmu v glavnem razkrili vse potrebne poudarke. Nekaj razprav je bilo usmerjenih zelo marketinško, kar je seveda prav za naš boljši jutrišnji dan, vendar je nujnih tudi nekaj poudarkov v smislu pametne izrabe prostora in razsodne rabe gozdnega prostora...

Probleme je treba videti vnaprej. Če ne gledamo v prihodnost, se lahko naenkrat znajdemo nepripravljeni v njihovem ostrju; in velikokrat jih takrat niti ni več mogoče reševati. In če gledamo prihodnost v tega našega prostora, ne le kraškega, marveč vsega slovenskega, hitro spoznamo, da bo eden izmed eksistenčnih problemov prihodnjega časa oskrba prebivalstva z vodo, hkrati z vidika vrednosti okolja pa vse bolj naraščala tudi vrednost ohranjene narave.

Glede obojega so strnjeni kompleksi visokokraških gozdov Sneznika, Javornika, Hrušice in Nanosa neprecenljiva vrednota. Nedavno sem zasledil podatek, da

Slovenci že dobivamo kakšnih 20 odstotkov pitne vode z območja Triglavskega narodnega parka, ki sicer zajema le nekaj odstotkov slovenske površine. In še nekaj več herbicidov, umetnih gnojil, nitratov, fosfatov naj se trosi po naših poljih, pa bo moral biti njihov delež pri oskrbi z vodo še večji...

Tudi iz kompleksov notranjskih gozdov pridobivamo zdravo pitno vodo. Vemo o pomenu zajetja Malni in o javornškem vodnem toku. To bogastvo velja ob vsem turističnem trženju Notranjske skrbno varovati. Zato menim, naj bo osnovna misel smotne rabe gozdnega prostora naslednja: tisto, kar lahko počnemo v vsakem gozdu, ne počnimo v pragozdnem rezervatu; in tisto, kar lahko počnemo kjekoli, ne počnimo v ohranjenih gozdnih kompleksih! V njih ne gre razvijati dejavnosti za množični turizem. Ravnajmo pametno, dokler je še čas! Te čiste oaze našega okolja so, gledano v prihodnost, izjemnega pomena za oskrbovanje Slovenije s pitno vodo.

LASTNINSKA RAZMERJA

Peter Sedminek

Turistično društvo Šempeter,

63311 Šempeter, Antični park - Jama Pekel

Kot predstavnik Jame Pekel moral povedati o problemu, ki ga imamo z lastnikom zemljišča. Po dolgoletnem delu smno primemo uredili vso okolico in jamo, sedaj pa nas lastnik zemljišča izsiljuje z vse večjo najemnino, čeprav imamo z njim sklenjeno trajno najemno pogodbo.

Obiskovalcev jame je vsako leto več kot 22000. V projekt je vključena tudi gozdna pot, ki se vije okrog jame, in jo letno obišče kakšnih 7000 turistov.

Smo pred odločitvijo, ali naj ta edini kraški biser na tem območju Štajerske, zapremo.

DO KRASA SE OBNAŠAMO NEMARNO!

Viktor Saksida

naravovarstvenik,

66210 Sežana, Pod gozdom

Spregovoril bom o nekaj zadevah v zvezi z našim Krasom. To je o reki Reki, o Lipici in o jami Vilenici pa nasploh o našem odnosu do krasa in do njegovega onesnaževanja!

Reko Reko spremljam že več kot trideset let, poleti in pozimi, ob najvišjem in najnižjem vodnem nivoju, ko je z njo najbolj kritično. Ne morem se strinjati s trditvami nekaterih, da je zadnje čase zaradi uspešnega zdravljenja že čista in neoporečna. Trdim, da v sušnih obdobjih še vedno teče penasta in umazana. Če je sicer bolj čista, kot je bila pred leti, je to iz gospodarskih razlogov, ne po zaslugi politikov in političnih strank. Ne onesnažujeta jo več ilirskobistriška tovarna ivernih plošč in JLA, kot je bilo to nekdaj, ker je tovarna propadla in ker je Jugoslovanska armada po osamosvojitvi Slovenije morala oditi. Toda onesnaževanje Reke je treba končno povsem preprečiti in zagotoviti, da bo ilirskobistriška čistilna naprava začela delovati. Če se je zbralo denar za zavarovanje mesta pred poplavi, je treba zbrati tudi denar za dokončanje čistilne naprave in za njen zagon.

Ne spuščam se v odgovarjanje na vprašanje, kako posluje konjerejski center Lipica. Vprašujem samo, kako je mogoče, da se dopušča zelo očitno propadanje in odmiranje mogočnih hrastov v Lipici in njeni okolici zaradi močno razraslega zajedalca - omele na njih? Lipice si namreč brez hrastov sploh ne morem zamišljati. In res škoda je, da so jo vodili gozdarji, magistri in doktorji znanosti, ki pa vsi po vrsti umiranja hrastov najbrž sploh niso videli, ali pa vsaj ničesar učinkovitega za njihovo zaščito niso storili!

In še jama Vilenica, najstarejša turistična jama v Evropi! Vsi so ponosni nanjo in pesniki ter pisatelji Evrope so si jo izbrali za svoje vsakoletno zbirališče, da v njej govorijo o umetnosti in da podelijo

najboljšim priznanja. Toda vse njeno vzdrževanje, urejanje in posodabljanje je še vedno na ramenih njenih upravljalcev, ki vse svoje delo opravljajo prostovoljno in se iz leta v leto na vse kripelje za to trudijo zbrati prepotrben denar. Zato menim, da bi ji morali zagotoviti denar za posodobitev in izboljšavo osvetlitve. Iz vstopnine ga namreč njeni upravljalci ne zberejo dovolj.

Z oceno na tem posvetu, da vsi skupaj našega Krasa, razen njegovih raziskovalcev, ne poznamo dovolj, se strinjam. Dodajam pa, da prav tako malo ljudi ve, kako zelo občutljiv je za kakršno koli onesnaževanje. Še zlasti zaradi bogastva voda, ki jih hrani v svojih globinah. Zato vprašujem, koliko časa bomo lahko še pili vodo iz Kraškega vodovoda, saj skoraj prav vsaka družina, vsaka vas na Krasu počasi, a zanesljivo, onesnažuje kraška tla in ogroža našo pitno vodo v podzemlju. In vprašujem, kam odlaga, na primer, kakšnih 1200 lastnikov traktorjev na njem izrabljena strojna traktorska olja, kam kmetje izlivajo neuporabljena škropiva in pesticide, in kolik delež vasi oziroma hiš na Krasu ima predpisane triprekatne graznice za fekalne in odpadne vode gospodinjstev, da o odpadnih vodah - gnojnici iz živinskih in svinjskih hlevov ter odplak iz raznih farm sploh ne omenjam?

Vse to vprašujem zato, ker sem med jamarsko ekspedicijo na Portugalskem videl, kako tam na vsem tamkajšnjem krasu ni mogoče popiti iz vodovodne pipe niti litra čiste pitne vode, ampak jo je mogoče le kupiti v trgovinah v plastenkah po liter, dva litra in pet litrov, kakor mi kupujemo mleko in kruh. Se bomo sami obsodili na enako usodo, ali pa bomo vendarle dosegli take varovalne ukrepe, da bo ustrezna inšpekcijska služba države enkrat za vselej preprečila onesnaževanje krasa in Krasa?

OKROGLA MIZA REVIIJE KRAS

Vprašanje, kaj lahko naredi ženska za varovanje naravne in kulturne dediščine, je spodbudilo direktorico Urada ter generalno sekretarko Slovenske nacionalne komisije za Unesco Zofijo Klemen-Krek, da sta skupaj z odgovorno urednico revije Kras Ido Vodopivec-Rebolj povabili v komensko osnovno šolo na pogovor za okroglo mizo strokovnjakinje in strokovnjake za naravno in kulturno dediščino ter Kraševke, ki vsaka na sebi svojstven način prispevajo k ustreznemu odnosu svojih družinskih članov do slovenske narodne dediščine.

valcem Krasa, svetom in županom kraških občin ter državi, da se kar najhitreje zaustavi izginjanje naše naravne in kulturne dediščine.

Udeleženci okrogle mize

Za okroglo mizo "Ženska in njena vloga pri varovanju naravne in kulturne dediščine na Krasu" 25. maja v Komnu se je pogovarjalo 40 udeležencev - med njimi 24 žensk in kar 18 Kraševk. Sodelovali so: **Jani Alič**, dopisnik časnikov Dnevnik in Nedeljski dnevnik, Ljubljana; **Mojca Mislej-Božič**, višja knjižničarka v Matični knjižnici Izola; **Štefan Bratina**, Turistično društvo Postojna; **Milena Cerar**, svetovalka v Ministrstvu za kulturo, Ljubljana; **Vojko Cuder**, dopisnik časnikov Republika in Primorske novice, Nova Gorica; **Irena Cunja**, novinarska Radia Koper in sodelavka Radia Slovenija, Koper; **Lučka Čehovin**, ravnateljica Kosovelove knjižnice, Sežana; **Ludvika Foški**, vodja sprejemnega centra Škocjanske jame, Matavun; **Stane Furlan**, direktor podjetja HTG, Sežana; dr. **Ljudmila Gec-Plesničar**, arheologinja v Mestnem muzeju, Ljubljana; **Dušan Grča**, dopisnik časnika Delo, Koper; **Cveta Guzej-Sabadin**, novinarska časnika Primorske novice, Nova Gorica; dr. **France Habe**, predsednik komisije za zaščito krasa in turistične jame pri Mednarodni speleološki zvezi, Postojna; **Zofija Klemen-Krek**, direktorica Urada in generalna sekretarka Slovenske nacionalne komisije za Unesco; **Matej Kobal**, kaplan komenske župnije, Komen; prof. **Josip Korošec**, direktor Restavratorskega centra R Slovenije, Ljubljana; **Vera Kozmik**, direktorica Urada vlade za žensko politiko, Ljubljana; **Bogomila Kravos**, SSF Trst, Italija; **Vlasta Kukanja**, raziskovalka iz Komunalno stanovanjskega podjetja Sežana; mag. **Ljubo Lah**, predavatelj na Fakulteti za arhitekturo, Ljubljana; **Lev Lisjak**, glavni urednik revije Kras, Ljubljana; **Nada Lozej**, ravnateljica osnovne šole Antona Šibelje-Stjenka, Komen; **Štefka Novak-Žnidaršič**, Turistično društvo Matavun; **Zlatko Martin Marušič**, župan občine Miren-Kostanjevica; **Boža Metlika**, Turistično društvo Matavun; **Vijolica Neubauer**, svetovalka v Uradu vlade za žensko politiko, Ljubljana; **Dušan Rebolj**, direktor podjetja Mediacarso, Ljubljana; **Daniel Rojšek**, Zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine, Nova Gorica; **Cvetka Stepančič**, samostojna kulturna delavka, Volčji Grad; **Eda Stubelj**, sodelavka revije Kras, Nova Gorica, **Andrejka Ščukovt**, etnologinja na Zavodu za varstvo naravne in kulturne dediščine, Nova Gorica, dr. **Peter Tancig**, predsednik Slovenske nacionalne komisije za Unesco; **Vera Tuta-Ban**, podžupanja občine Devin-Nabrežina, Italija; **Marica Uršič**, novinarska TV Koper; **France Vardijan**, svetovalec v Restavratorskem centru R Slovenije, Ljubljana; **Ida Vodopivec-Rebolj**, odgovorna urednica revije Kras; **Jožica Vojtkovszky**, direktorica podjetja DIAMED FARM, Divača; dr. **Rajko Vojtkovszky**, župan občine Divača in **Ester Žerjal**, živilska tehnologinja v pršutarni Mesne industrije Emona, Lokev.

Pri pripravi okrogle mize so pomagali...

Pri pripravi in organizaciji okrogle mize so gmotno pomagali poleg Slovenske nacionalne komisije za Unesco še Mesna industrija Sežana; Kmetijska zadruha VINAKRAS Sežana; osnovna šola Antona Šibelje-Stjenka, Komen; Pan butique, Lokev; Pršutarna Mesne industrije Emona, Lokev; sonaravna kmetijska domačija Capricco, Gorjansko in vinogradniki: Branko in Vasja Čotar, Gorjansko; Boris Lisjak, Dutovlje; Ervin Širca, Godnje; Branko Škerlj, Filipče Brdo; Rajko in David Štok, Dutovlje in Primož Štoka, Krajna vas.

"Za okroglo mizo o ženski in njeni vlogi pri varovanju naravne in kulturne dediščine na Krasu," je v uvodu poudarila odgovorna urednica revije Kras, "smo se odločili, da bi z vašimi ugotovitvami, izkušnjami in predlogi v reviji Kras in s poročanjem javnih občil nevsiljivo in poučno spodbudili ter pridobili čim več ljudi za varovanje kraške naravne in kulturne dediščine. Želimo si, da bi tudi ženske, glede na svoje posebne vloge kot zakonske partnerice, matere, gospodinje spodbudile vsesplošno gibanje za ohranjanje in varovanje naravne in kulturne dediščine ne samo na Krasu marveč vsepovsod v Sloveniji..."

Izbor osnovne šole Antona Šibelje-Stjenka v Komnu za gostiteljico okrogle mize ni bil slučajen. Učiteljski zbor te šole pod vodstvom ravnateljice Nade Lozej že več let zelo uspešno usmerja zunajšolske dejavnosti učencev prav v popisovanje naravne in kulturne dediščine širšega šolskega okoliša ter v njuno ohranjanje in varovanje. Tako je bila dvorana za fitness ali za zdravje kot nalašč za pogovor, v katerem so udeleženci okrogle mize pripovedovali svoje poglede in izkušnje pa tudi predloge, kaj storiti za slovensko naravno in kulturno dediščino.

V tej izdaji revije Kras objavljamo uvodno besedo pobudnice okrogle mize gospe Zofije Klemen-Krek, v naslednjih izdajah pa bomo predstavili razprave udeležencev in v njih predvsem poudarili, kaj predlagajo prebi-

Okrogla miza
"Ženska in njena vloga
pri varovanju naravne
in kulturne dediščine Krasa"

SPODBUDITI ORGANIZIRANO GIBANJE

Zofija Klemen-Krek

direktorica in generalna sekretarka Slovenske nacionalne komisije za Unesco

Težko je kar takoj odgovoriti na vprašanje, zakaj smo izbrali tako temo okrogle mize. Tudi sama namreč iščem način nestereotipnega razmišljanja...

Če pravi slovenski pregovor, da podpira ženska tri vogale hiše, je prav gotovo za tem določena izkušnja, modrost, ki se je izoblikovala v preteklosti in ki ni od danes. Toda prav žalostno ugotavljanje, kako izginjajo stare hiše, kako izginjajo tipična stara vaška jedra, dostikrat tudi mestna, kako nastajajo v njih vrinki, ki taka jedra razbijajo in izničujejo našo dediščino, s tem pa izničujejo tudi identiteto slovenskega naroda, me je spodbudilo v razmišljanje, ali je mogoče poleg zakonov in vseh mogočih predpisov storiti še kaj, da bi pridobili čim več novih pristašev in nosilcev prizadevanj za zaustavitev propadanja in izginjanja slovenske naravne in kulturne dediščine.

Unesco je take vrste svetovna organizacija, ki vsepovsod po svetu med drugim združuje tudi znanje in spodbuja prizadevanja za ohranjanje naravne in kulturne dediščine. In ker bo letos v Pekingu svetovna konferenca o položaju žensk. Na njej bodo obravnavali vprašanja žensk v celotni družbi, torej tudi v kulturi. In ker v glavnem razmišljamo znotraj ustaljenih okvirov, poskušajmo malo drugače!

Ta okrogla miza sodi tudi v priprave na konferenco v Pekingu, ki jih vodi Urad vlade R Slovenije za žensko politiko. Hkrati je tudi sestavni del programa za obeležitev 50. obletnice Unescovega obstoja, saj je ta svetovna organizacija v svojih dolgoletnih prizadevanjih dosegla največje uspehe prav na področju kulturne in naravne dediščine. Naš pogovor naj spodbudi nova,

drugačna razmišljanja v zvezi z naravno in kulturno dediščino - kaj in koliko lahko ženska stori za njeno ohranjanje in varovanje.

V Unescovi mednarodni konvenciji o varovanju svetovne naravne in kulturne dediščine, ki jo je ratificirala tudi Republika Slovenija, sta dve zelo pomembni ugotovitvi. Prva, da naravni in kulturni dediščini vse bolj grozi uničenje ne le zaradi klasičnih vzrokov propadanja, marveč tudi zaradi sprememb v človekovem gospodarskem in družbenem življenju, in da pomeni poškodovanje ali izguba vsakega primerka naravne ali kulturne dediščine siromašenje dediščine vseh narodov sveta... V drugi listini, O desetletju za razvoj, ki je tudi nastala v Unescu ob desetletju prizadevanj za svetovni razvoj, pa je poudarjeno, da je uveljavljanje in bogatenje kulturne identitete med najpomembnejšimi aktivnostmi vsakega naroda. Pri ohranjanju dediščine ne gre za sprejemanje statičnih, nespremenljivih pogledov na življenje. Vitalnost kulture nekega naroda ne sme biti v njeni izolaciji, temveč mora v lastni dinamičnosti in zavedanju svoje vrednosti prispevati k ohranjanju in uveljavljanju kulturne identitete ali istovetnosti svojega naroda. Unesco spodbuja ohranjanje dediščine vsakega naroda, kajti ta dediščina se ne deli na manj ali bolj vredno. Vsak narod ima svojo dediščino, ki se je mora zavedati. Dediščina vsakega, še tako majhnega naroda, je sestavni del svetovne naravne in kulturne dediščine. In ohranjanje identitete, njenega bogatstva, je pot, po kateri vsak narod prispeva k svetovni dediščini... V tej listini se tudi ugotavlja, da je treba dediščino vključevati v razvojne programe in projekte, jo revitalizirati z uporabo tradicionalnih in modernih tehničnih sredstev. Ekološko ravnotežje postaja vse bolj krhko in varovanje naravne dediščine je vse težje, če vseh ekoloških problemov ne rešujemo sproti.

Ko se je v zvezi z mednarodno konvencijo o svetovni naravni in kulturni dediščini začela razvijati misel o vključevanju tako imenovanih kulturnih krajin v svetovni seznam naravne in kulturne dediščine, se je Slovenska nacionalna komisija za

Unesco odločila spodbuditi strokovnjake, naj predložijo v okviru postavljenih kriterijev, kateri predeli slovenske krajine naj bi bili predlagani za vpis v seznam. Bilo je veliko idej, toda naši strokovnjaki vanj niso predvideli kraške naravne in kulturne krajine. Priti je moral strokovnjak svetovnega slovesa, ki mi je rekel: "Draga gospa, dali ste pet predlogov, toda, ali se zavedate, kje je klasični kras?" In odgovoril je, da je srce klasičnega krasa vendar v Sloveniji... In potem so naši strokovnjaki dobili nalogo, naj se lotijo oblikovanja novega predloga, kajti klasični kras s kulturno klasično kraško pokrajino, z vsemi arhitekturnimi in drugimi spomeniki je tisto, po čemer sodimo v vrh svetovne dediščine. In zaradi tega je Unesco Škocjanske jame vpisal v svoj seznam svetovne naravne in kulturne dediščine.

Razmišljanje, da ima Slovenija vsaj eno pokrajino, kjer lahko rečemo, da še obstoja in se še ohranja precejšen del tistega, čemur rečemo kulturna dediščina skupaj z naravno dediščino, nas je spodbudilo, da v sodelovanju z Uradom vlade Republike Slovenije za žensko politiko ponudimo reviji Kras skupno organizacijo okrogle mize o vlogi ženske pri varovanju naravne in kulturne dediščine na Krasu.

Dejala sem že, da imamo lepo napisane mednarodne konvencije, resolucije in priporočila, ki so sestavni del mednarodnih pravnih obveznosti vsake države. Vendar vemo, da lepo napisane norme še niso realno življenje. Vse je odvisno od tega, kako se take norme spoštuje in uresničuje... Če ne bomo imeli zavedajočega se Slovenca in zavedajoče se Slovenke, da je ohranitev in varovanje naravne in kulturne dediščine bistvenega pomena za obstoj nekega naroda, nam prav noben zakon ne bo pomagal pri ohranjanju tistega, kar nam daje našo identiteto. Zato sem si postavila vprašanje, kaj pa lahko stori na tem področju posameznik oziroma posameznica? Ali je njegovo oziroma njeno zavedanje o pomembnosti varovanja in ohranjanja naravne in kulturne dediščine naroda dovolj veliko? In kaj lahko stori posameznica; ali lahko tudi kako drugače vpliva na to? In kaj je potem z družino in

*Slika levo: vodstvo posveta - od leve proti desni: Predsednik slovenske komisije za Unesco dr. Peter Tancig, direktorica Urada in sekretarka nacionalne komisije za Unesco Zofija Klemen-Krek in odgovorna urednica revije Kras Ida Vodopivec-Rebolj
Slika desno: udeleženci posveta*

dušo prav zato, ker so se tam ljudje združevali, pogovarjali, modrovali, se prepirali, se po slovenski navadi kdaj tudi stepli, razšli, a navsezadnje spet združevali, sodelovali, si pomagali. V starih naseljih s to dušo so ob cerkvi gostilna, kulturni dom in šola, v modernejšem obdobju že zdravstveni dom, v novih naseljih pa takih jeder ni. A prav bi bilo, da bi se vsaj nekaj takega, nekdanjega, ohranilo!

To je nekaj tistih elementov, ki so take narave, da bi nam lahko pomagali začeti razmišljati drugače ter spodbujati tudi ženske, da bi razmišljale o svojih odločitvah v družini, hiši, domačiji in njeni okolici. Očitno je, da lahko ženske za varovanje in ohranjanje naravne in kulturne dediščine naredimo več, kot si mislimo. Saj smo ženske kot matere vendarle hkrati tudi prve in neposredne vzgojiteljice svojih otrok, pred očeti, čeprav ne smemo zanemariti tudi očetov. Ženske z vzgojo svojih otrok namreč tudi prenašamo vrednote na nove rodove in jim privzgjajamo vedenjske vzorce... Če ne bomo že v družini privzgjili otrokom pravega odnosa do naše, slovenske naravne in kulturne dediščine, da bodo znali ceniti tudi drugačnost drugih ter bogastvo te drugačnosti, ki privablja ljudi in zaradi katere se je razvila povsem nova gospodarska veja - turizem, ni velikih možnosti, da bi ljudje lahko živeli tudi od naravne in kulturne dediščine.

Naša želja je, da bi pripravili in organizirali podobne okrogle mize, kakršna je ta, v Komnu, tudi drugod po Sloveniji in s tem poskušali spodbuditi nekakšno gibanje za rešitev tiste slovenske naravne in kulturne dediščine, ki jo je še mogoče rešiti in zavarovati. O tej naši okrogli mizi sem bolj slučajno informirala tudi pristojne ljudi v Unescovem Centru za svetovno dediščino v Parizu. Z neverjetnim zanimanjem so mi prisluhnili in izrazili željo, naj bi ta naša okrogla miza postala začetek nečesa, kar bi postalo Unescov model za vključevanje žensk v ohranjanje in varovanje naravne in kulturne dediščine in ki bi ga potem predstavili vsem članicam te organizacije, torej vsem državam sveta. Vprašanju, kaj lahko ženska posebnega prispeva k ohranjanju in varovanju naravne in kulturne dediščine, in odgovorom nanj do sedaj namreč še ni nihče namenil posebne pozornosti.

Zelo sem vesela, da se vas je povabilu na pogovor za to mizo odzvalo tako veliko število. To še toliko bolj, ker vprašanje o vlogi ženske pri varovanju naravne in kulturne dediščine ni tema, o kateri naj bi govorile samo ženske. To je vendarle vprašanje, ki narekuje ženskam in moškim izoblikovati praktične odgovore, kako s skupnimi močmi kar se da učinkovito zavarovati našo naravno in kulturno dediščino, jo ohranjati in s tem krepiti našo samozavest. Mislim, da je prav to slednje izziv, da spodbudimo za uresničitev nakazanih ciljev nastanek organiziranega gibanja!

tudi z lokalno skupnostjo pri urejanju tega vprašanja? Ali je naš način razmišljanja sploh pravi, ko rečemo, vse, kar je staro, je tudi zastarelo. Vse, kar je staro, je nazadnjaško. Ali držijo te trditve? Ali velja, da je nekaj, kar je nastalo nekoč - na primer neka skromna majhna kraška hiša - samo odraz revščine? In da je treba tisto, kar kaže revščino, podreti, odstraniti, ker je treba biti sodoben in pokazati, da smo bogati. Ali je bogastvo res samo ekonomsko? Ali ni lahko v majhni kraški hiši tudi veliko duhovnega bogastva; tudi tistega, kar odraža nek čas in nek način življenja, ki ga velja spoštovati? Ali bo vse tisto, kar se dela, na primer, sedaj v stanovanjski gradnji zaradi poenotenege sloga, oprtega na računalniško opremo, nekoč še klasična kraška kulturna krajina? Ne!

Tisto, kar nam daje identiteto, kar nam dviga ponos, je tudi tisto, kar je ustvaril naš narod v preteklosti. In o tem moramo razmišljati kot o našem bogastvu. S tem, da ohranjamo raznolikost slovenske kulture, ohranjamo naše največje bogastvo. Zato se postavlja vprašanje, ali je res lepo vse, kar je moderno? Hkrati pa nam izginja dediščina in za to krivimo državo, češ da za zaustavitev tega izginjanja ne naredi nič ali pa naredi premalo... Morda tudi zato, ker ne vidimo ekonomskega smisla v ohranjanju starih vaških jeder, saj preprečujejo skoznja promet z velikimi in močnimi avtomobili...

Do razmišljanja o tem, zakaj poudarek ženski pri varovanju naravne in kulturne dediščine, sem prišla tudi iz čisto preprostega razloga. Tudi pri sebi, doma, sem doživela pred kakšnimi štiridesetimi leti nekaj podobnega, o čemer sem govorila. Moji starši so se odločili zgraditi stanovanjsko hišo. Samo nekaj let po njeni zgraditvi pa je mama začela ugotavljati, da bi bilo treba v njej narediti nekaj sprememb. Namesto klasične kuhinje, v kateri se je tudi jedlo, si je zaželela dnevno sobo ločeno od kuhinjske niše. In da bi prepričala očeta, ki bi spremembam zagotovo nasprotoval, je najprej začela lobirati s hčerjo. Hči se je s predlogom strinjala. Potem je bilo treba za zamisel pridobiti še sina oziroma brata, ki je bil starejši in bi pri prenovi hiše moral sam

pomagati z delom. Obe, mati in hči, sta ga poskušali za predlagno spremembo navdušiti. Tudi on se je strinjal. Oblikoval se je pravcati družinski lobi, ki je počasi, a zanesljivo prepričal še očeta, da je pristal na prenovo... In to se je še nekajkrat ponovilo, rezultat maminega lobiranja z otroki, da so skupaj prepričevali očeta, je bilo stalno posodabljanje hiše.

To je tisto, kar morebiti pozabljamo, ko se kažejo potrebe po spreminjanju in uvajanju novega, bolj uporabnega v vsakdanje življenje kraške družine! Tu ne gre le za že povedano slovensko modrost o ženski, ki da podpira tri vogale hiše. Ženska-gospodinja je tudi sicer najbolj zaniteresirana za vse, kar olajšuje življenje v družini - od tekoče vode namesto vode iz vodnjaka do zamenjave črne kuhinje s sodobno kuhinjo laboratorijskega tipa in z jedilnim pultom, itn. In ženska-gospodinja v bistvu odloča o nadaljnji usodi vodnjaka oziroma črne kuhinje; ali bo vodnjak s svojo stoletno ali celo daljšo zgodovino, z lepo arhitekturo in s svojo dominantno lego še ostal na dvorišču ter kazal svojo nekdanjo pomembnost pri zagotavljanju vode domačiji. Kakor tudi odloča, ali se bo črna kuhinja podrlo ali pa za moderno kuhinjo zgradilo prizidek, črna kuhinja pa ohranilo z vso opremo - od ognjišča do kotla z vsem priborom za kuhanje - in občasno v njej še vedno v velikem kotlu pripravljalo na primer polento, joto ali kakšno drugo tradicionalno jed...

Kaj gremo gledat, ko smo na obisku v tujini? Nove zgradbe, razen če niso izjemna arhitektura, nas ne zanimajo. Gledat gremo stara mestna jedra, naravne znamenitosti kraja ali okolice. Gledat gremo tamkajšnjo narodovo dediščino...! Turizem z dunajskimi zrezki na krožniku kot obveznim obrokom nas ne zanima več. Vse več je takih obiskovalcev Krasa, na primer, ki bi radi jedli joto, njoke, pršut ter vse skupaj zalili s teranom. Vse bolj nas zanimajo raznolikosti; kaj drugačnega od nas imajo in oporabljajo ljudje, kaj je drugačno na Krasu od tistega, česar smo vajeni doma. Zanima nas bogastvo človekovega duha, ki je ustvarjal drugačnost in raznolikost. Vaška jedra imajo svojo

Pogovor z Borisom Luinom
iz Coljave pri Gabrovici

ZA LUINOVE KOVANE IZDELKE SE ZANIMAJO TUDI V TUJINI

Pogovarjala se je **Ida Vodopivec-Rebolj**

O Borisu Luinu iz Coljave pri Gabrovici na Krasu in o njegovih izjemno lepih kovaških izdelkih smo zvedeli v Ljubljani, ne na Krasu... Pravzaprav nič čudnega. Po vsem Krasu je veliko umetnikov, izobražencev in podjetnikov, ki se jim je predvsem kraška narava tako priljubila, da so si kupili zapuščene hiše in jih pričeli obnavljati. Ker si med seboj izmenjujemo vsakršne podatke in izkušnje o obnavljanju kraških hiš, smo slišali tudi o tokratnem našem sobesedniku. In pozneje smo po kraških vaseh občudovali njegova železna masivna vrata, ograje, svetila, kar lepša notranjost bivališč in njihovo zunanost... Zdaj se zanj že zanimajo poleg naročnikov - celo iz tujine - tudi arhitekti in drugi, ki jim še posebej pri zahtevnejših restavratorskih prenovah manjka strokovnjakov, kot je Boris Luin.

Njegova rodbina je kraška. Mama je bila iz Brestovice, oče pa je iz Coljave. Pri njih doma se reče Pri kovaču, saj je imel kovačijo že njegov pranon, in tudi nono. "Vseeno pa jaz o kovaštvu nisem imel niti pojma, niti ne nikakršne želje do tega poklica," pripoveduje Boris Luin. "Po osnovni šoli sem šel v Piran v srednjo strojno šolo. Za kovaštvo pa sem se začel zanimati pri dvajsetih letih. Kupil sem si kovaško ognjišče, še čisto ročno. In šel sem v Kropo, kar nekajkrat, ostal tam, da sem se učil... Tudi moj oče bi bil najbrž kovač, toda v njegovih časih za ta poklic ni bilo zanimanja. Bilo pa je doma še vedno veliko kovaškega orodja in tega sem potem začel uporabljati."

Po končani srednji strojni šoli se je Boris vpisal na višjo pomorsko šolo. Ko je po enoletni plovbi zapustil ladjo, je tudi to šolanje prenehal in se vpisal na železniško prometno šolo v Ljubljani, na kateri se je šolal za

železniškega prometnika in imel tudi štipendijo. Potem je bil tri leta v Sežani prometnik, hkrati pa je že imel tako imenovano pavšalno kovaško obrt.

"Takrat, ko sem si jo kupil kovaško ognjišče, še sploh nisem mislil, da se bom ukvarjal s tem delom, še manj, da bom od njega živel. Ognjišče sem postavil, da bi bilo doma mogoče popravljati kmetijsko orodje. Potem pa so se pokazale potrebe po predmetih, ki sem jih skoval. In porojevale so se nove in nove želje, na njihovi osnovi pa so nastajali moji prvi uporabni kovani predmeti. Nič ni bilo planiranega. Vse je nastajalo kar sproti, iz potrebe".

Ali je kovaštvo na Krasu tradicionalen poklic, kakor je, na primer, kamnoseštvo?

"Kot kovaštvo za domače potrebe, za potrebe kmetij, prav gotovo; kot umetno kovaštvo pa ne. Vaški kovači so popravljali kmetijsko orodje, vozove in izdelovali predmete za hiše. Tako so, na primer, kovali križe, to je okenske varnostne rešetke, z ravnimi linijami. Vsaka vas je imela kovača tudi za podkovanje volov in za okovanje koles pri vozovih. In delali so še motike, kopačke in pluge za oranje. Moj pranon pa je izdeloval samo fovče, žepne nožiče z zakrivljenimi rezili in z roževinastimi ročaji iz volovskih rogov. Narejeni so bili tako, da se je rezilo dalo zapirati v ročaj. Fovč je nekdaj obvezno imel v žepu vsak odrasel moški. Služil je za rezanje šibja, vezanje in obrezovanje trte in sadnega drevja ter na trgatvi za pobiranje grozdja... Oče mi je pripovedoval, ker pranonota nisem poznal, da je kakšnih štirinajst dni delal fovče, potem pa z narejenim blagom odhajal na sejme in po vaseh ter jih prodajal. In postal je

poznan daleč naokrog, njegovi izdelki pa so postajali zmeraj bolj lepi... Mislim, da je pranon izdeloval samo fovče zato, ker ni imel delavnice za druga kovaška dela".

Vaši izdelki so tako tipični, da že po bežnem pogledu opazovalcu razkrijejo svojega izdelovalca. Kažejo vaš izjemen občutek za lepo obliko.

"S svojimi izdelki nisem čisto zadovoljen. Vedno mislim, da bi moral narediti še lepše. Če je to občutek za lepoto, kar potem kot svojo željo po lepem uresničujem na svojih izdelkih, moram povedati, da ne vem, kje sem to pridobil. In v tistem stalnem nezadovoljstvu nad narejenim, ko želim naslednjič narediti še lepše, z dodanimi okraski, vnašam v predmete, ki jih izdelujem, neko svojo posebnost."

Ali ste si svoj iztanjeni občutek za lepo izbrusili tudi med potovanji po svetu, saj ste na ladjah prepluli veliko morij in videli velik del sveta?

"Ko sem delal na barki, sem svet obplul petkrat. Bil sem povsod, razen v Avstraliji, Afriki in Južni Ameriki. Toda v tistem času sem bil nekako izgubljen. Kljub temu, da sem videl marsikaj, nič nisem videl. Na svet sem gledal s čisto drugačnimi očmi, kot gledam nanj danes. Po glavi so mi rojile same neumnosti. Vsega tistega, iz česar bi se za svoj poklic moral kaj naučiti, nisem videl. Kultura me ni zanimala niti malo... Bil sem mornar, osemnajst let star. In lahko si mislite, kaj me je zanimalo! In plovba človeka pokvari. Na svet gledaš, ko po dolgi plovbi stopiš na kopno, čisto drugače, kot bi gledal nanj sicer. Rekel bi, da zmedeno. In, ni čudno, če te vse skupaj kdaj tudi zavrti... Veste, ladja je kot mamilo. In dobro se spominjam, ko sem se po letu plovbe vrnil domov, da sem prvo jutro, ko sem se zbudil, naenkrat slišal prepevanje ptičev, česar prej, pred odhodom na barko, nikdar nisem slišal. Bil je to zelo lep občutek. Še posebej, ker mi je bilo vedno po vrnitvi z ladje doma zelo težko... Prav nič več ni bilo tako, kot je bilo prej, ko sem odhajal na plovbo. Prijatelji so se medtem razšli, se poženili. Punce nimaš več. Z vsakdanjostjo izgubiš stik... In vse to te nekako sili, da se vrneš na morje... Zato pravim, da je barka kot strup, kot mamilo... No, sem pa bil tako odločen, da sem le sklenil ostati doma. In na barko nisem šel več."

In kaj ste delali potem, ko ste ostali doma?

"Nič! Imel sem denar in sem pohajal. Takrat sem bil brez punce... To je trajalo kakšno leto. Potem sem pomalem koval in poskušal ustvarjati prve kovane predmete... Predvsem rad delam železne portone. Vse drugo me sicer ne zanima, a moram tudi drugo izdelovati, ker si dela enostavno ne morem vedno sam izbirati. In zvečine delam tako, da naročniku pokažem vzorec, ki ga naredim po svoji zamisli in po naročnikovem okusu. Jaz ne narišem načrtov, da bi naročniku pokazal, kako bo izdelek videti, ampak si v delavnici na tla ali na tablo narišem predmet v naravni velikosti in ga po taki risbi naredim. Zato vedno nosim kredo v žepu".

Ali dosledno upoštevate naročnikove zahteve?

"Če pride naročnik z načrtom, če mu arhitekt določi, kakšen naj bo izdelek, ki naj bi ga naredil, se dosledno držim načrta. Naročnik je pač naročnik, ki plača, in jaz moram njegovo voljo ali voljo njegovega arhitekta spoštovati. Če pa mi nekdo reče, rad bi to in to, natančno pa ne ve povedati, kaj bi rad, potem razumem, da odločitev o obliki prepušča meni... Ponavadi gre le za odločitev, ali starinsko ali moderno. In potem naredim vzorec ali zasnovo, kakor mislim, da bo najbolj prav. In zadovoljen sem, če mi naročnik reče, da je izdelek celo lepši, kot si ga je zamišljal".

In kako nastaja izdelek, ki se ga lotite? Tehnološko, mislim.

"Če delam, na primer, porton, si na tla narišem načrt po zamisli, nato si narežem material, ki ga za porton potrebujem. Pripravim material za okvir in vse drugo, vključno z dodatki za ornamente. Zvečine delam na gorko, kot rečemo. Pomeni, da sestavne dele ogrejem v kovaškem ognju in jih razžarjene strojno obdelujem - raztegujem, zvijam, preoblikujem in tako naprej. Stroji samo nadomeščajo človekovo moč, sicer pa je samo oblikovanje še vedno ročno. In, če naj bo izdelek lep, mora biti iz masivnega železa, ki se ga obdeluje s kladivom po moči kakšnih dvesto ton. Imam tri preše, za petdeset, šestdeset in sto ton tlaka oziroma udarca..."

Je material za izdelke drag? Je drago tudi delo? In kaj vpliva na ceno izdelka?

"Moji izdelki so v glavnem vsi iz masivnega železa, kar pomeni, da porabim veliko železa po teži. Pomemben strošek je tudi gretje železa pred obdelavo, za kar uporabljam koksov ogenj. Večino izdelkov, ki so na prostem, dajem še v cinkanje, kar mi delajo v celjski tovarni EMO. To pomeni tudi prevoz in čas zanj. Pocinkane izdelke pa je treba prebarvati še s posebno barvo, ki mi jo pripravljajo v domžalskem podjetju Helios. Odlično prekriva nanešeni cink in zato mi ni treba čakati, da cinkovo površino prekrije patina. Osnovna barva je, seveda, črna, potem pa se nanjo nanaša še druge barvne odtenke, za kakršne se

pač odloči naročnik ali se odločim jaz. Pri nas je v rabi še največ črna barva, Nemci pa že uporabljajo belo, modro, zeleno in še druge barve. Nekateri celo zlatijo take izdelke ali pa jih srebrijo, ker je to postalo modno".

Nekatera orodja si izdelujete tudi sami?

"Orodja, kakršna uporabljam za svoje delo, so draga in hitro stane kos kakšnih dva tisoč mark. Zato si veliko orodij naredim sam. Tega me je naučil v Trevisu osemdeset let star Italijan, ki se je tudi ukvarjal z umetnim kovaštvom".

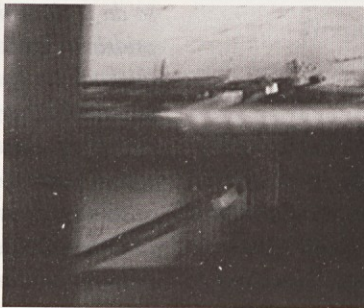
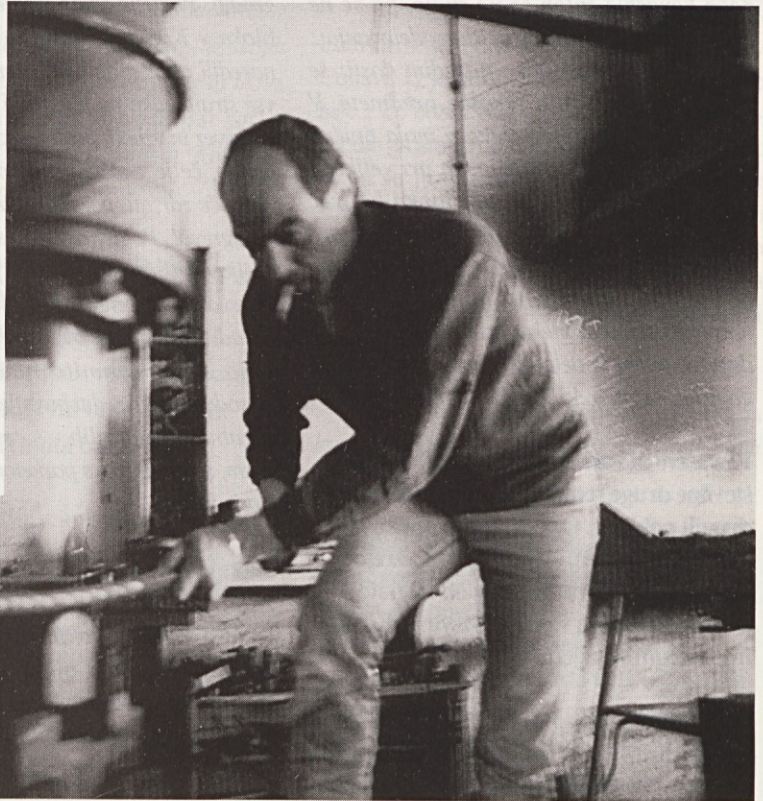
Razlika med kroparskimi izdelki in vašimi je zelo opazna?

"Kroparski kovači delajo bolj iz ploščatega železa, ga koljejo in pletejo, jaz pa bolj cenim maso, debelo železo in njegovo preoblikovanje. Upoštevam tukajšnjo tradicijo, ki jo kažejo masivni križi v okenskih okvirih. Na Krasu so doma bolj enostavne, gladke linije. In lepo je že, če je masivno, prav nič zvito".

Bi kaj povedali o svoji delavnici?

"O delavnici nerad govorim, ker sem imel z njo probleme. Pa ne z občino, ampak z vasjo. Občina mi je šla na roko, vas pa je kar vsa podpisala, da jih moti moja delavnica, češ da se ropot iz nje sliši kar dva kilometra daleč. Začeli so mi nagajati... Stvari so se zapletle tako, da je celo slovenska skupščina obravnavala ta primer. In vse skupaj je trajalo kar pet let... Zdaj je tiste, ki so zbirali podpise, sram. Toda, vse skupaj me je stalo veliko potrpljenja in živcev. Človeka boli, ko ti sosedje, vaščani nasprotujejo, če si prizadeven, iznajdljiv, če hočeš nekaj izboljšati, narediti drugače. Dokler si zanje na slabšem, kot so oni, so prijazni. Ko se z njimi izravnaš, jim to že ni prav. Če pa jih prehitíš, si urediš delo in življenje po svoji meri, in ne po njihovi, so nevoščljivi. In iz zavisti se začne tudi nasprotovanje in škoda... In, zanimivo, to delajo ljudje, ki si vzamejo čas za to, oziroma ga imajo, ker sami niso napredni, uspešni. Saj, če imaš sam polne roke dela in skrbi, ne boš imel ne časa in ne volje, razmišljati, kako škoditi sosedu!"

KRAŠKI TRADICIONALNI POKLICI

**Vseeno pa imate veliko prijateljev!
Kaj je za vas prijateljstvo?**

"Če hočeš imeti prijatelje, moraš biti dober po srcu. Dober prijatelj ti stoji ob strani in ti pomaga, ne da bi kalkuliral, delal tebi dobro zato, ker pričakuje vračilo. Pravi prijatelj ne vpraša, kaj boš pa ti meni pomagal, ampak predvsem - pomaga. In človek, ki ima srce, vedno čuti neko dolžnost do prijatelja..."

V frizerskem salonu vaše soproge v Komnu je več kovanih predmetov, ki so lepo vkomponirani v ostalo lično opremo. Vidi se, da ste jim namenili veliko svojega ustvarjalnega žara. Je bilo to le vaše delo, ali pa sta zamisli zanje oblikovala skupaj?

"Seveda mi je pomagala pri zamislih tudi žena. In mislim, da so tisti izdelki dobri. Delal sem lahko po svoje in z veseljem. Nihče mi ni narekoval, kaj in kako. Zato sem lahko lokal opremil po svoji presoji. In z delom sem zadovoljen".

Naročil imate sedaj veliko, celo iz tujine. Dela vam ne zmanjka. Z vami so hoteli delati v Veroni, v Salzburgu in drugod.

"Za vinski sejem v Salzburgu sem skoval vinske trte, v Grazu sem nekomu opremil s svojim kovanjem vinoteko, nekemu Milančanu sem za vikend na Siciliji skoval svetila. Pokazal mi je fotografijo hiše in naredil sem mu jih. Delal sem tudi za v San Francisco nekomu, ki je bil pred desetimi leti pri meni v delavnici, ko še ničesar resnično dobrega nisem imel pokazati. Potem se je preselil v Ameriko, pa se je spomnil name in na moje delo ter ocenil, da bi bilo zanimivo za tamkajšnji trg. Naročil mi je razne drobnarije: ročaje za vrata, precej bogato oblikovano svetilko, dva svečnika in tudi razpelo s Kristusom iz masivnega železa. Kupil jih je in jih v Ameriki razstavil. Naročil mi je tudi, naj skupaj krilatega konja Pegaza. Sedaj pa čaka, da mu pošljem fotografski album svojih del, da me bo lahko tam primerno predstavil in da me bodo tudi tam kritiki ocenili."

Ali dobite za svoje izdelke poplačano vse, kar vanje vložite?

"Ne, tega ne dobim. Če zaslužim malo boljše, je to zato, ker delam veliko, včasih tudi dvajset ur na dan. Pa ne zato, ker ne bi znal realno zaračunati. Tisti, ki ne cenijo tega dela, ne plačajo. Tudi bogati ne! Primerjajo ga z neprimerljivimi drugimi deli, pri tem pa ne vedo, koliko ur dela je treba opraviti in kakšne stroške vse imam, predno je izdelek narejen."

Ste že razmišljali, da bi pritegnili v svoje kovaško oblikovanje nekaj učencev? Po vaših zamislih bi opravljali enostavnejša dela namesto vas, vi pa bi imeli več časa za tipično vašo, umetnostno kovaška dela.

"Veste, ti mladi fantje, ki bi prišli nekako v uk in delali najenostavnejša dela, si obetajo tako veliko plačilo, da ga ne morem plačati. Tega, da oblikovati v smislu umetnost-

KRAŠKI TRADICIONALNI POKLICI

nega kovaštva sploh še ne znajo, pa se ne zavedajo. In tako ne pride do sodelovanja... Sicer pa tudi sam lahko naredim dosti; še zlasti, če gre za bolj serijske predmete. V takem primeru se marsikatera moja tipična oblikovna prvina ponavlja. In pri velikem, ponavljajočem delu se tudi lahko kaj več zasluži. Toda, kjer je potrebnega manj zahtevnega kovanja, kjer je manj okrasov, poberejo delo razni amaterji, ki so naročnikovemu arhitektu pri roki. V finale pridem in dobim le delo, ki je tako zahtevno, da ga drugi ne znorejo. Takrat pa pridejo pome!"

Kovaštvo ni vaše edino znanje. Delate še številne druge stvari in obvladate še nekaj drugih poklicev. Obdelovati in oblikovati znate tudi kamen, ukvarjate se z vzrejo konj, doma zidarite in sami obnavljate staro kraško hišo v povsem izvirnem slogu in z velikim veseljem.

"Za obdelovanje kamna sem laik in mu nisem kos, rad pa vzamem kamnoseško orodje v roke in naredim kaj za domače potrebe. Obdelujem ga zaradi veselja, ker imam kamen rad in ker ga cenim. Bogata stvar se mi zdi, čeprav ga je na Krasu polno. Cenim kamnito hišo in ne hišo iz opeke. Težko razumem tistega, ki na Krasu gradi betonsko hišo. Ko je bilo kamne še težko vezati med seboj, ker so imeli samo ilovico in pozneje apneno malto za vezavo, je bil kamen gradbeni material. Sedaj pa namesto tega zidajo hiše tudi na Krasu iz zidakov in montažnih elementov, kar v ta prostor ne sodi ne po obliki in ne po uporabnosti. V novih hišah kljub uporabi izolacijskih materialov pozimi ni zadosti toplo, poleti pa je v njih prevroče.

Naši predniki in takratni zidarji so zelo dobro vedeli, kako postaviti hišo, v katero smer, kako polagati kamne, kako jih med seboj vezati, kako naj bodo velika okna in vse drugo, da je hiša kljubovala dežju in burji, pa tudi soncu. In sedanji graditelji bi morali samo skrbno opazovati staro, tradicionalno kraško gradnjo, in jo kopirati, pa ne bi nič pogrešili. Tako pa se zgledujejo po zidavi v Furlaniji in vnašajo v hiše tuje, Krasu neustrezne prvine.

Veliko škode je povzročila tudi občina, ki je tam v osemdesetih letih vsiljevala nekaj tipskih kockastih novih gradenj, ki razen strehe iz korcev nima nič več tipično kraškega. Spominjam se štirih tipov hiš, ki se jih je smelo

graditi. Poglejte samo primer stanovanjskega bloka v Komnu! Namesto kraških oken so naredili okna z aluminijevimi okviri. In to na vse strani, tako na jug, proti soncu, kakor tudi na sever in vzhod, proti mrazu in burji. Zato ni čudno, če je v stanovanjih poleti vroče, da ni mogoče zdržati, pozimi pa mraz, če se močno ne ogreva! Poglejte, v naši stari kamniti hiši v Coljavi pa prostorov tudi pozimi skoraj ne ogrevamo, in vendar je v njej toplo. In poleti, zaradi kamnitih zidov, v njej ni vroče. In tudi tako staro kamnito hišo si je mogoče posodobiti ter urediti bivanje v njej po sedanjih bivalnih standardih - s centralnim ogrevanjem, s kopalnico, s parketom ali z drugačnim podom, itn.

Zakaj imate konje?

"Kar tako! Imam jih rad! Dosti dela imam vsak dan z njimi, da porabljenega denarja za postavitev hleva in nakup zemlje za pašo sploh ne omenjam. Konji zahtevajo veliko dela in skrbi vsak dan. Potreboval bi

precej kapitala, da bi se iz tega dalo narediti koristen posel. To veliko stane! Poglejte samo težave, ki jih imajo v Lipici! Koliko denarja je bilo vložnega v kobilarno, ki ima štiristoletno tradicijo, sedaj pa ji grozi, da vse razpade in da čredo lipicancev razprodajo."

Kakšen turizem bi po vašem mnenju morali razvijati na Krasu?

"Prepričan sem, da so velike možnosti za pravi kmečki turizem. Vsaka kmetija bi si lahko omislila ureditev ene sobe ali dveh za turiste. Ljudje si za počitnice, oddih in vikende vse bolj želijo bivati na deželi, v kar se da neokrnjeni naravi in uživati na kmetiji pridelano hrano. Mislim, da bi se kar precej ljudi odločilo za take naložbe, če bi jim kdo pri tem pomagal, jim svetoval, in če bi jim, seveda, tudi država pomagala z ugodnimi posojili... To bi tudi pomenilo nove možnosti za zaposlitev mladine, ki bi ostajala doma, na kmetijah. In to bi tudi vplivalo na pridelavo povrtnin, na oživitvev živinoreje, tudi koz in ovc, na

povečanje travniških površin za košnjo in pašo, na obnovo zapuščenih vinogradov itn. In, ker ljudje med seboj tekmujejo, bi enemu zgledu v vasi sledili še drugi. Kmečki turizem bi se razvil, medsebojna konkurenca pa bi izboljševala ponudbo... In korist bi imeli vsi - kmetje z dodatnim zaslužkom, država bi imela več od davkov, turisti pa od zdrave narave".

Čeprav so najboljši časi za denarne naložbe mimo, so v prenekateri kmečki družini na Krasu še vedno možnosti za naložbo v kmečki turizem. Tu so italijanske pokojnine, ki bi lahko veliko pomagale pri razvoju kmečkega turizma.

"Velik del italijanskih pokojnin so dobili in še dobivajo Italijani nazaj, saj so večino penzij ljudje zmetali za nakup predragih avtomobilov, prehitrih samo za na ozke kraške ceste. Pri nas je avto še vedno statusni simbol; z njim sosedom kažemo, kdo smo mi. Pomemben del tega denarja pa so Kraševci porabili za gradbeni material, ki so ga kupo-

vali v Italiji in z njim, ker ne sodi na Kras, v veliki meri skazili kraško arhitekturo. Iz svojih hiš so zmetali klesane okvire za vrata in okna, nosilce za ganke, kamnite stopnice in še kaj ter vgradili cement, opeko in aluminij. Ker je za nekatere to bilo moderno".

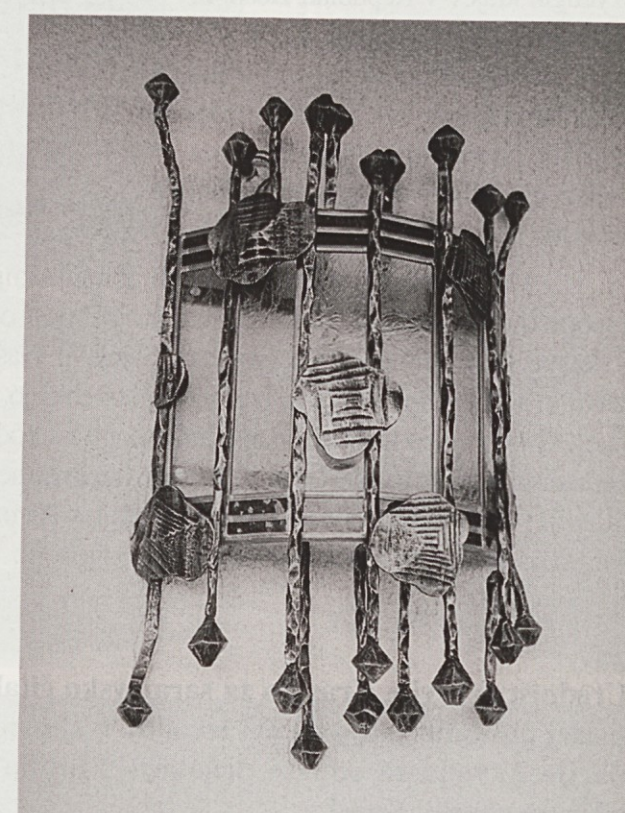
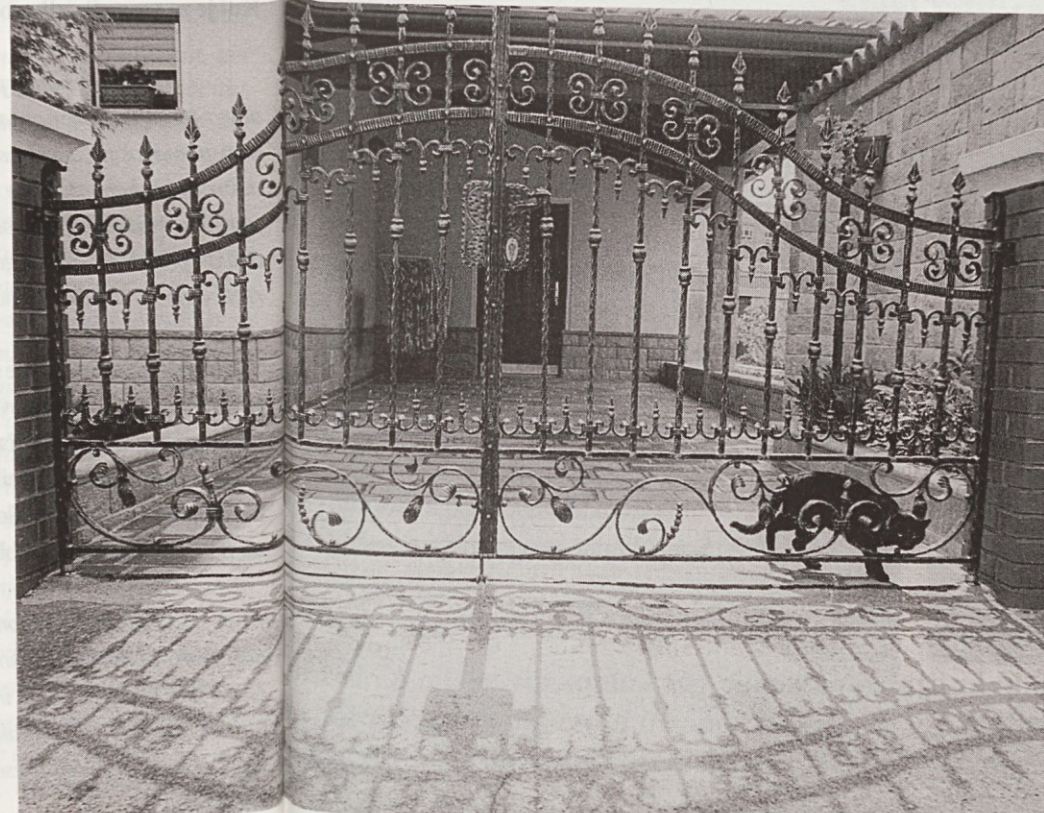
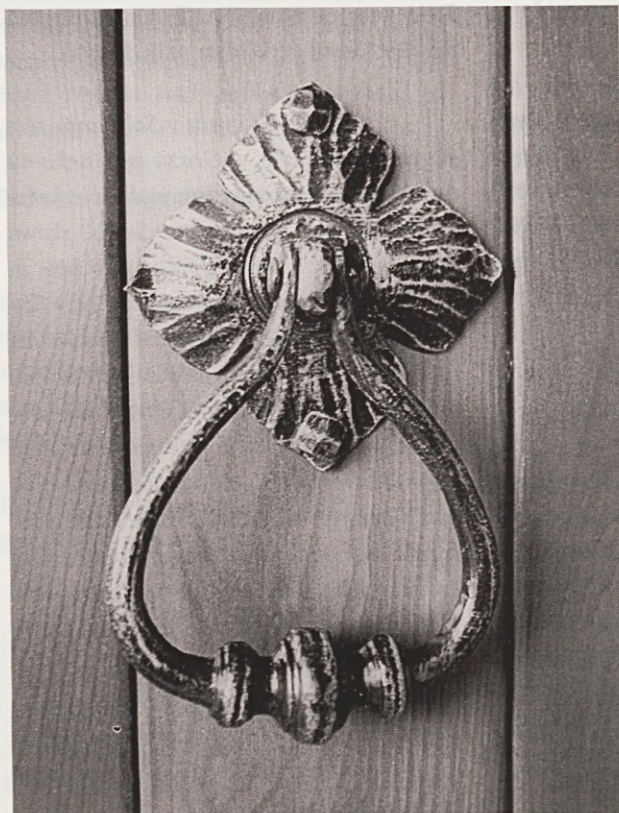
Pri vas, Luinih v Coljavi, živite tudi nekoliko drugače, kot živijo drugi. Kadarkoli vas človek išče, vas ne dobi doma, v vaši hiši, ampak v stari hiši vašega očeta, kjer živi sedaj vaš brat. Vsi živite v soglasju in nenavadni harmoniji!?

"Res je! Čeprav imam svojo hišo, sem najrajši v stari hiši pri očetu. Tudi zato, ker se naši nevesti, moja in bratova žena, razumeta. Celo tako, da skupaj pripravljata hrano za nas vse. Tudi oče je rad tam, zato ima vedno pregled, kje smo mladi, in vedno ve povedati, kje sem jaz, kje je brat, kje so ostali. Radi smo skupaj!"

Kolikor časa mu ostaja, ga Boris Luin namenja obnavljanju stare kraške hiše v Coljavi, ki je nekaj korakov proč od očetove hiše... Že bežen poznavalčev pogled po nastajajočih prostorih razkrije, da je tudi dober zidar. Tega se je naučil od svojega očeta. Ker stanovanjsko hišo že ima, obnavlja staro kraško hišo, da bi si v njej uredil stalno galerijo za svoje kovaške izdelke, in da bi, če se bo za to pokazala potreba, v njej imel tudi kmečki turizem.

"In, priznati moram," je Boris končal svojo pripoved, "da si želim urediti tudi svoj status!"

Kovaštvo je sicer obrt, delo Borisa Luina pa priznavajo strokovnjaki kot umetno kovaštvo s poudarkom na izvirnem tradicionalnem oblikovanju železa v uporabne predmete. Zato tisti, ki poznajo njegovo delo, pravijo, da mu pripada status kulturnega delavca in naziv oblikovalca uporabnih predmetov v železu.

ZAVOD ZA ODPRTO DRUŽBO

ZBIRAMO KNJIGE ZA BOSNO IN HERCEGOVINO!

Spoštovani bralci revije Kras!

Predstavljamo najnovejšo pobudo fundacije Open Society Institute - Slovenia / Zavod za odprto družbo - Slovenija, s katero bi radi po svojih močeh pomagali ljudem v Bosni in Hercegovini!

Pomoč prebivalstvu v vojnih razmerah z osnovnimi življenjskimi potrebščinami je nedvomno pomembna za njegov obstoj. Zanje že v veliki meri skrbijo velike mednarodne humanitarne organizacije. Mi pa bi radi obleganim prebivalcem Sarajeva in drugih krajev v Republiki Bosni in Hercegovini pomagali tudi s kulturnimi in intelektualnimi dobrinami. Vojna je na tamkajšnjih tleh uničila veliko knjižnic, porušila ali poškodovala veliko gledališč in drugih kulturnih ustanov.

Med akcijami za pomoč je tudi zbiranje knjig in časopisov za čitalnico in knjižnico, ki jo bodo odprli sodelavci OSF Bosna in Hercegovina v Sarajevu. Naši prijatelji in sodelavci iz Sarajeva pravijo, da potrebujejo predvsem visokošolsko literaturo, knjige in časopise s področja humanistike in družboslovja, pa tudi druge kakovostne publikacije. Ko smo vprašali našega prijatelja Ammarja Miraščijo, koliko knjig potrebujejo, nam je odgovoril:

**Vodja programa
v mednarodni fundaciji
Open Society Institute,
Slovenia - Zavod za
odprto družbo, Slovenija
gospod Aldo Milohnič
je s posebnim pismom
zaprošil ljudi, podjetja
in organizacije dobre
volje v Sloveniji za pomoč
ljudem v Bosni
in Hercegovini. Pismo
objavljamo v celoti, saj
pričakujemo tudi med
bralci revije Kras
ugoden odziv!**

"Potrebujemo toliko knjig, kolikor jih lahko zberete". Knjige so lahko v slovenskem, bosanskem ali v katerem koli drugem jeziku. Podarjene in zbrane publikacije bomo prepeljali v Split ali Mostar, kjer jih bodo prevzeli sodelavci OSF Bosna in Hercegovina.

Posamezniki, podjetja in organizacije, ki bi bili pripravljeni podariti manjše količine publikacij (do kakšnih 20 izvodov), naj svoja darila pošljejo ali prinesejo na sedež naše fundacije Open Society Institute - Slovenia - Zavod za odprto družbo - Slovenija v Ljubljani, Miklošičeva 13. Tiste, ki bi bili pripravljeni podariti večjo količino izvodov publikacij, pa prosimo, naj nas najprej pokličejo po telefonu na št. 061/302-912 ali 312-175 vsak delovni dan med 9. in 16. uro.

Po končanem zbiranju publikacij bo naša fundacija objavila imena posameznikov, podjetij in organizacij, ki bodo kakor koli podprli našo humanitarno akcijo.

Vsem, ki se boste našemu povabilu odzvali, se v imenu sarajevskih prijateljev zahvaljujemo!

Aldo Milohnič, vodja programa
Sonja Dular, programska asistentka

Uredništvo revije Kras bo za sarajevsko čitalnico in knjižnico namenilo pet kompletov revije Kras in poslej pošiljalo zanje po pet izvodov vsake nove izdaje. Bo pa tudi po končani humanitarni akciji fundacije Zavoda za odprto družbo v Ljubljani na primeren način predstavilo darovalce publikacij s Krasa v reviji Kras!

MINISTRSTVO ZA GOSPODARSKE DEJAVNOSTI

KRAS KOT SVETOVNI FENOMEN V VSEH PROMOCIJSKIH MATERIALIH

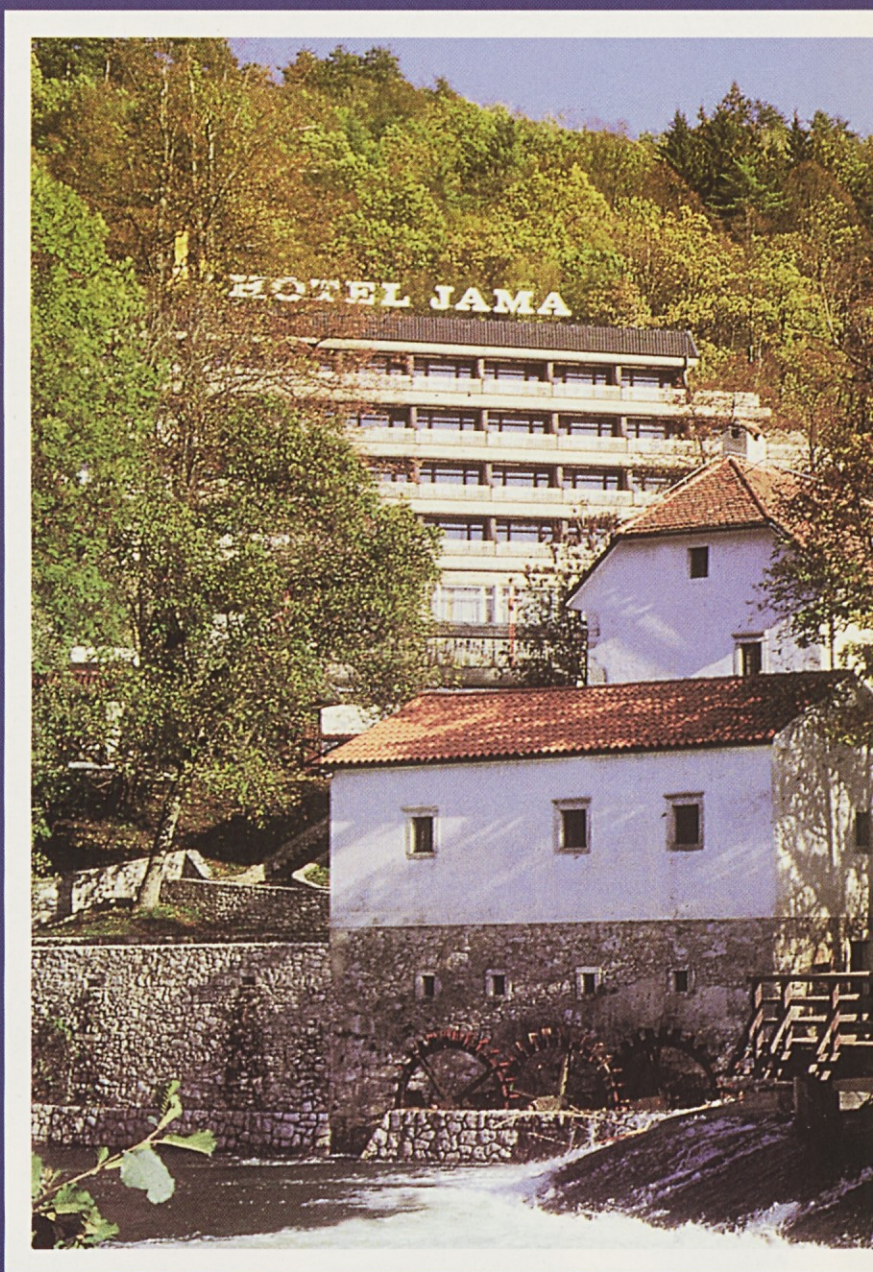
"... V oddelku za turizem Ministrstva za gospodarske dejavnosti vključujemo v promocijo Slovenije vedno tudi Kras in kraško turistično ponudbo. Obalo s Krasom obravnavamo enakovredno. Res pa je, da ima Obala prenočitvene zmogljivosti in da se tam lažje oblikuje turistični proizvod, medtem ko Kras turističnega proizvoda še nima izoblikovanega. Kras imamo kot svetovni fenomen predstavljen v vseh promocijskih materialih neglede na to, da so njegove prenočitvene zmogljivosti še majhne.

Kras je v najnovejšem katalogu aktivnih počitnic v Sloveniji, v katerem poleg klasičnih turističnih storitev ponujamo tudi jamarstvo, jamarski treking, čolnarjenje po podzemskih vodah skupaj z drugimi možnimi športi v Sloveniji.

Zelo vidno je Kras predstavljen tudi z dvema video kasetama za splošno promocijo Slovenije.

S promocijskimi gradivi nastopamo na vseh sejmih in borzah, na tiskovnih konferencah, delimo jih novinarjem in turističnim agentom na študijskih potovanjih pri nas. In ni takega potovanja, ki udeležencev ne bi vodilo tudi na obisk slovenskega Krasa!"

Janez Repanjšek,
svetovalec vlade

IZBERITE SI SVOJO POT!

POTUJTE
PO SLOVENIJI
S PRVIM CELOVITIM
TURISTIČNIM
VODNIKOM!

- NASELJA
- NARAVA
- STAVBARSTVO IN ARHITEKTURA
- MUZEJI
- PARKI
- ARHEOLOŠKA NAJDIŠČA IZVIRI IN
- SLAPOVI
- REKE IN JEZERA
- VINORODNA OBMOČJA
- IZLETI IN TURE
- TURISTIČNE INFORMACIJE
- REKREACIJA

ENOSTAVNO NAROČANJE

Izpolnjeno naročilnico pošljite na naš naslov: ZALOŽBA MLADINSKA KNJIGA, Prodaja po pošti, Slovenska 29, 61000 Ljubljana. Seveda pa knjigo lahko naročite tudi v vseh knjigarnah, pri naših založniških zastopnikih in po telefonu: 061/140 24 07, ki vam je na voljo 24 ur na dan.

SLOVENIJA – TURISTIČNI VODNIK je prvi celoviti turistični vodnik po naši očarljivi Sloveniji. Na potovanjih z njim boste spoznali, koliko naravnih in kulturnih lepot in posebnosti sta ustvarila narava in človek v tem sončnem vrtu Evrope. Knjiga vas bo popeljala po slikovitih poteh skozi prelepe pokrajine in mesta, v prijazne vasi, polne pristne slovenske domačnosti, in v samotne zaselke sredi bujne narave. Slovenijo boste ob izčrpnih informacijah v besedi in sliki spoznali v povsem novi luči. Vsebina knjige je razdeljena na informativni in potovalni del. Na karti Slovenije so začrtane smeri potovanj in drugi pomembni podatki. Abecedno kazalo vam pomaga po najkrajši poti poiskati informacije o izbranem kraju.

SPOZNAJMO SLOVENIJO

V uvodnem poglavju boste našli praktične nasvete in predstavitev današnjih geografskih, pokrajinskih, kulturnih, političnih in drugih značilnosti Slovenije. Turistični vodnik vam bo v pomoč, da se boste lažje odločili za cilj svojega potovanja.

POTOVANJA V 34 SMERI V TURISTIČNEM VODNIKU

predstavljene potovalne smeri, primerne za daljša in krajša potovanja. Štiri daljše smeri zajemajo kulturne in naravne znamenitosti ob glavnih cestnih prometnicah Slovenije.

Večino preostale Slovenije, ki je prav tako zanimiva za popotnike, pa **TURISTIČNI VODNIK** natančno predstavlja v 30 oštevilčenih smereh z odcepi in stranskimi vejami.

TURISTIČNE INFORMACIJE O SLOVENIJI

Mnogo podatkov, ki jih na potovanju vsak hip potrebujete, boste našli v razdelku Turistične informacije o Sloveniji. Tu boste zvedeli vse potrebno o turističnih agencijah, zdraviliščih in smučiščih ter o možnostih za rekreacijo, bivanje v turističnih krajih in na turističnih kmetijah.

Tako knjiga **SLOVENIJA – TURISTIČNI VODNIK** vsebuje vse tisto, kar vam bo pomagalo, da se boste na potovanjih po Sloveniji hitro znašli in se prijetno počutili.

SLOVENIJA

TURISTIČNI VODNIK

NOVO!

704 STRANI, FORMAT 14 X 24 cm,
POLTRDA PRIROČNA VEZAVA
24 POGAVLJJI O POMEMBNIH MESTIH
IN OBMOČJIH
34 POTOVALNIH SMERI
700 OPISANIH NASELJI
70 NAČRTOV MEST IN OBMOČIJ
34 TLORISOV CERKVA IN GRADOV
1230 BARVNIH FOTOGRAFIJ
CENA KNJIGE: 8.560 SIT

POSEBNA UGODNOST

Če s knjigo **SLOVENIJA – TURISTIČNI VODNIK** morda ne boste zadovoljni, nam jo lahko v osmih dneh po prejemu (nepoškodovano) vrnete na naš naslov. Vplačano kupnino vam bomo vrnili.

NAROČILNICA KRAS 7/95

DA, naročam:

- ☐ Slovenija - turistični vodnik po ceni **9.420 SIT**
- ☐ Slovenija - turistični vodnik, Turistično avtokarto Slovenije in ščitni ovitek po ceni **10.310 SIT**
- ☐ Slovenija - turistični vodnik, Turistično avtokarto Slovenije, ščitni ovitek in Atlas Slovenije po ceni **17.710 SIT. Prihranek 7.400 SIT.**
- ☐ Slovenija - turistični vodnik in Atlas Slovenije po skupni ceni **16.820 SIT. Prihranek 7.400 SIT.**

Plačal(a) bom v (največ 4) obrokih brez obresti. Naročeno mi pošljite na dom v 15 dneh po prejemu naročila. Rok za reklamacijo in morebitni odstop od pogodbe je 3 dni po prejemu pošiljke. V ceno nista vračunana 5% prometni davek in soudeležba pri stroških pošiljanja. Naročilnica zavezuje Založbo in naročnika.

Ponudba velja od 1.8 do 31.8.1995

Ime in priimek: _____

Naslov: _____

Poštna št.: _____

Pošta: _____

Telefon doma: _____

Datum: _____ Podpis: _____

